

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

ARHAVİ KAZASI'NDA İSKÂN VE NÜFUS
(1486-1583)

Kenan AYDIN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

ARHAVİ KAZASI'NDA İSKÂN VE NÜFUS

(1486-1583)

Kenan AYDIN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Kenan Aydın tarafından hazırlanan “Arhavi Kazası’nda İskân ve Nüfus (1486-1583)” başlıklı bu çalışma, 05 Haziran 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Başkan)

Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT

Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.06.2018

Kenan Aydın

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin 05 Haziran 2021 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

05 /06/2018

Kenan Aydın

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Kenan AYDIN

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasının nüfusunu, yerleşim durumunu ve yerleşim yerlerindeki sürekliliği tespit edebilmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın her aşamasında bilgi, tecrübe ve tavsiyelerini benimle paylaşarak dağarcığımın gelişmesine büyük katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ'ye çok teşekkür ederim.

Çalışmanın farklı aşamalarında görüş ve düşünceleri ile ufkumu açan, kıymetli vaktini benden esirgemeyen Araş. Gör. İlker YİĞİT'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın her aşamasında desteğini hep yanımda hissettiğim hayat arkadaşım Ayşe ÇETİNKAYA AYDIN'a sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Kenan AYDIN

Ankara-2018

ÖZET

AYDIN, Kenan. *Arhavi Kazası 'nda İskân ve Nüfus (1486-1583)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Osmanlı Devleti farklı kültürel, etnik ve dini özelliklere sahip toplulukların yaşadığı oldukça geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuş ve hâkimi olduğu bu coğrafyayı daha iyi yönetebilmek amacıyla sayım yöntemine büyük önem vermiştir. Bu yöntem dönemsel olarak tahrir defterleri veya nüfus defterleri gibi farklı isimler altında kullanılmıştır. Sayım yöntemi bugün de nüfus ve iskânla ilgili çalışmalarda çok önemli bir tarihi kaynaktır. Bu çerçevede çalışma, 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasının nüfusu, yerleşim durumu ve yerleşim yerlerindeki sürekliliği belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında bölgeye ait mufassal tahrir, icmal, muhasebe-icmal ve nüfus defterleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular, Kafkasya topraklarında Osmanlı Devleti, Safeviler ve Gürcü prenslikleri arasında devam eden hâkimiyet kurma mücadelesinin Arhavi kazasını etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, Arhavi kazası ve bağlı nahiyeledeki nefis ve köylerin 1486-1583 yılları arasında isim olarak devamlılıklarını muhafaza ettikleri tespit edilmiştir. Yine elde edilen bulgular bölgede hâkimiyeti ele geçirmek için süregelen çarpışmaların bir takım nüfus hareketlerine (göç) yol açtığı yönündedir. 1564-1583 döneminde Arhavi nahiyesi olarak ifade edilen günümüz Fındıklı, Arhavi ve Hopa kazaları arasında yer alan bölgede Müslim ve gayrimüslim nüfus hareketliliğinin yaşanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Yapılan araştırmalar neticesi elde edilen veriler, bölge tarihine ilişkin cevaplandırılması gereken daha çok soru olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Sözcükler

XV. yüzyıl, XVI. yüzyıl, Arhavi, Tahrir defterleri, Nüfus, Yerleşme, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

AYDIN, Kenan. *Settlement and Population in Arhavi Town (1486-1583)*, Master's Thesis, Ankara, 2018

The Ottoman State established its own hegemony over a very large territory in which different communities from different cultural, ethnic and religious backgrounds lived together. It gave great importance to the system for counting the population in order to rule the territory under its own authority in a best manner possible. The system for counting the population was used with different names such as cadastral record books or population books. Today it is also an important historical source for the studies related with population and settlement. In this context the study aims to determine the population, settlement and the continuity of settlement locations in Arhavi between the years of 1486-1583. For this purpose detailed cadastral record books, brief books, brief account books, and population books were examined as an important source in terms of the Ottoman history of population and settlement. At the end of the examination the obtained findings show that Arhavi was affected by the ongoing struggle for domination between The Ottoman State, Safavids and Georgian principalities in the Caucasian territory. However, the findings also indicate that Arhavi and its affiliated villages kept their names without any changes between the years of 1486-1583. Moreover the findings points that the ongoing struggles for domination in the region led to some population movements (migration). The Muslim and non-Muslim population movements in the region which is located among Fındıklı, Arhavi and Hopa between the years 1564 and 1583 can be exemplified to this. The data obtained from the research also indicates that there are more questions needed to be answered regarding the history of the region.

Key Words

XV th century, XVI th century, Arhavi, Cadastral record books, Population, Settlement, The Ottoman State

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	İ
BİLDİRİM	İİ
YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	İİİ
ETİK BEYAN.....	İV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLolar DİZİNİ	XII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1.GİRİŞ	1
1.1. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM	1
1.2. ARŞİV KAYNAKLARI VE MODERN ARAŞTIRMALAR HAKKINDA.....	3
İKİNCİ BÖLÜM	15
2. ARHAVİ KAZASINA GENEL BİR BAKIŞ	15
2.1. İKLİM VE COĞRAFİ YAPI.....	15
2.2. ARHAVİ TARİHİ	16
2.2.1. Osmanlı'nın Fethinden Önce Arhavi.....	16
2.2.2. Osmanlı'nın Fethinden Sonra Arhavi (1486-1583).....	18
2.2.2.1. İdâri Yapı.....	19
2.2.2.2. Sosyal ve Kültürel Yapı	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	24
3. ARHAVİ KAZASINDA İSKÂN VE YERLEŞİM BİRİMLERİ	24
3.1. İSKÂN BİRİMLERİ.....	29
3.1.1. Arhavi Kazası.....	29
3.1.2. Arhavi'nin Nahiyelele	29
3.1.3. Arhavi'nin Köylele	31
3.2. YERLEŞİM YERLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ	44
3.2.1. Hâslar	48
3.2.2. Zeâmetlele	49
3.2.3. Timarlar	50
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	54

4. ARHAVİ KAZASININ NÜFUSU	54
4.1. ARHAVİ KAZA NÜFUSUNU OLUŞTURAN UNSURLAR.....	54
4.2. ARHAVİ KAZA NÜFUSU.....	59
4.2.1. Arhavi/Laz Nahiyesi	70
4.2.2. Vilayet-i İskele (Vilayet-i İçkale) Nahiyesi.....	81
4.2.3. Vilayet-i Bağobit (Beğlevan) Nahiyesi	86
4.2.4. Gönve/Konya Nahiyesi	92
4.2.5. Köylerin Değerlendirilmesi (1564-1583)	97
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	103
KAYNAKÇA	107
EKLER.....	114
EK-1: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Fiziki Haritası.....	115
EK-2: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Siyasi Haritası	116
EK-3: Etik Kurul İzni Muafiyet Formu	117
EK-4: Orjinallik Raporu	118
EK-5: Özgeçmiş	119

KISALTMALAR DİZİNİ

AE.SAMD.III	: Ali Emiri III. Murad
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
Bştn.	: Baştina
B.v.i	: Ber-vech-i iştirak
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.G.N.	: Dini Grupların Nüfusu
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.V.M.İ.U.M.	: Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü
DVNS.MHM.d.	: Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri
Ed.	: Editör
G.	: Genel
G.M.	: Gayrimüslim
İE.DH.	: İbnülemin Dahiliye
İA.	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.İ.G.M.	: İller İdaresi Genel Müdürlüğü
İÜEFTD.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
KK.d	: Kamil Kepeci Defterler
M.	: Miladi
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defter
MD.	: Mühimme Defteri
Mktr.	: Miktar
Müs.	: Müslim
Müc.	: Mücerred
ND.	: Nüfus defteri
s.	: Sayfa

S.	: Sayı
S.n.	: Sayfa no.
ss.	: Sayfa sayıları
T.	: Toplam
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TKGM. KKA.	: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme
TTD.	: Tapu Tahrir Defteri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vd	: Ve diğerleri
VGM.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1-Arhavi Kazası İdari Taksimat Tablosu (1486-1583).....	22
Tablo 2-Arhavi Kazasına Bağlı Nahiyeler Tablosu (1486-1583).....	30
Tablo 3-Arhavi Nahiyelerine Bağlı İdari Birimler Tablosu (1486-1583).....	31
Tablo 4-Arhavi Kazası Köy İsimleri Tablosu (1486-1583).....	34
Tablo 5-Arhavi Kazası Kayıp Köyler ve Bölgeler Kesişim Tablosu (1486-1583).....	42
Tablo 6-Kayıp Köylerin Müslim/G.Müslim Nüfus Oranına Göre Tahmini Yerleşim Tablosu (1486-1583).....	43
Tablo 7-Arhavi Köyleri Dirlik Tahsis Tablosu (1486-1583).....	46
Tablo 8-Arhavi Kazası Mir Miran ve Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri (1583)	50
Tablo 9-Arhavi Kazası Tımar Sahipleri ve Gelirleri (1583)	52
Tablo 10-Arhavi Kazası Dirlik Tahsis Oranları (1583)	53
Tablo 11-Nüfus Belirleme Katsayı Tablosu	58
Tablo 12-Arhavi Kazasının Nüfus Ayrıntısı (1486-1583)	59
Tablo 13-Arhavi Kazası İdari Ünitelerinin Sayısı ve Genel Nüfusu (1486-1583)	62
Tablo 14-Arhavi Kazası Müslim/G.Müslim Nüfus Değişim Tablosu (1530-1583)	65
Tablo 15-Müslim/G.Müslim Fark Tablosu (1554-1564)	66
Tablo 16-Arhavi Kazası Nahiyelerinin Nüfusu (1486-1583)	70
Tablo 17-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1486).....	71
Tablo 18-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515).....	72
Tablo 19-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu(1530).....	73
Tablo 20-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554).....	74
Tablo 21-Arhavi Nahiyeleri Nüfus Geçişleri Tablosu (1530-1564).....	75
Tablo 22-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564).....	76
Tablo 23-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583).....	77
Tablo 24-Arhavi Köyünün Nüfus Durumu (1486-1583).....	79
Tablo 25-Nefs-i Makriyalu'nun Nüfus Durumu (1486-1583).....	81
Tablo 26-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)	83
Tablo 27-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)	83
Tablo 28-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)	84
Tablo 29-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)	85
Tablo 30-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)	86
Tablo 31-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)	87
Tablo 32-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)	87
Tablo 33-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)	88
Tablo 34-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)	89
Tablo 35-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)	90
Tablo 36-Vilayet-i Bağobit Merkezinin Nüfus Durumu (1515-1583).....	91
Tablo 37-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)	92
Tablo 38-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)	93

Tablo 39-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)	94
Tablo 40-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)	95
Tablo 41-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)	96
Tablo 42-Gönye/Konya Nahiye Merkezinin (Nefs) Nüfus Durumu (1515-1583)	97
Tablo 43-Arhavi Kazası Köylerinin Hane/Mücerred Nüfus Durumu (1486-1583).....	101
Tablo 44-Arhavi Kazası Köyleri Hasıl, Nüfus ve Güncel İsim Tablosu (1564-1583)	102

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

1.1. KONU, AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın konusu, 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasının nüfusunda meydana gelen değişiklikler ile yerleşim yerlerinin tespiti ve sürekliliğini incelemektir. Osmanlı Devleti fethetmiş olduğu yerlerde kalıcı olmak ve hâkimiyetini güçlendirmek için sosyal hayatı canlandıracak nüfus ve iskân politikaları uygulamıştır.¹ Bu minvalde, Arhavi kazası için de nüfus ve iskân politikası uygulanmış olabilir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu nüfus ve iskân politikasını tespit etmek ve Arhavi kazasının tarihine ilişkin belirsizlikleri bir nebze olsun aydınlatmaktır. Bu çerçevede, 1486-1583 yılları arasında nüfus ve yerleşmede meydana gelen değişikliklerin belirlenmesi, nüfus yapısının ne şekilde olduğu ve yerleşme adlarından hareketle Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin ne şekilde gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel kaynağı tahrir defterleridir. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgi ve bulguların incelenmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin Arhavi kazasında nüfus ve iskân politikasını ne şekilde uyguladığına dair yapılan değerlendirmelerin, konuyla ilgili envantere katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışmaya öncelikli olarak Osmanlı dönemi nüfus ve iskân yapısı hakkında önemli bilgiler içeren tahrir defterlerini tespit etmek suretiyle başlanmıştır. Bu çerçevede, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı Kuyud-ı Kadime Arşivi'ndeki TD-122 numaralı mufassal defteri, TD-327 numaralı icmal defteri ile İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığındaki MAD-828, MAD-52, TD-288, TD-442 numaralı mufassal defterler ile TD-387 numaralı muhasebe-icmal, TD-1031, TD-

¹ İskan politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, C.XII/1, 1979, ss.299-300.; Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İstanbul, 1952, ss.57-58.; Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1988, ss.3-9.; Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması", İstanbul, 1991, s.114.

613 numaralı icmal defterleri ve ND-1165, ND-1166, ND-1170 numaralı nüfus defterleri incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında Osmanlı siyakat yazısı ile yazılmış olan defterlerde yer alan nüfus ve yerleşim yerleri hakkındaki verilerin latin harflerine transkripsiyonu yapılmıştır. Bu sayede, Arhavi kazası, 4 nahiyesi, nahiyelere bağlı köylerin isimleri ve sayıları hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Arhavi kazasının Batum sancağına bağlı olduğu dönemde tanzim edilmiş olan TD-442 (Kanuni) ve TD-122 numaralı mufassal defterlerdeki vergilendirme sistemi incelenerek, vergi kalemlerinin ayrıntılarından iskân yerlerine ait nüfus oranları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, köy başlıklarından iskân birimlerinin isimleri belirlenmiştir. Bu minvalde, defterlerde yer alan nüfus verileri ve yerleşim yerlerinin isimleri ile bütünleştirilerek nüfus tabloları ve iskân yerlerinin isim tabloları oluşturulmuştur. Bu çalışma yapılırken, M. Hanefi Bostan'ın MAD-828, MAD-52, TD-387 ve TD-288 numaralı defterleri inceleyerek Trabzon sancağı üzerine yapmış olduğu 1486-1583 yıllarını kapsayan çalışması² içerisinde Arhavi kazasına ilişkin elde edilen bilgiler kontrol edilmiş ve çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.³

Yapılan çalışmaları tamamlaması kapsamında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Trabzon, Batum ve Arhavi ile ilgili 1486-1600 yılları arasını kapsayan mühimme defterleri ile İbnülemin ve Ali Emiri tasnifinde yer alan belgeler taranarak bölgeye dair yerleşim birimlerinin isimleri belirlenmiş ve elde edilen diğer veriler ile mukayese edilmiştir. Taramalar esnasında, Doğu Karadeniz yöresini ve dolayısıyla Arhavi kazası nüfusunu etkileyebilecek savaş ve göç gibi olayların olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.⁴

Çalışmanın devamında, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapılan nüfus sayım defterleri taranmış, 1486-1583 tarih aralığına ait kayıp veya isim değişikliğine uğramış yerleşim birimleri tespit edilerek yerleşim yerlerinin süreklilik durumu saptanmıştır. Belirlenen

² M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK yay, Ankara, 2002.

Bu kitap, Trabzon sancağı temel alınarak yapılan bir çalışmadır. 1564 tarihli BOA-TD-442 ve 1583 tarihli TKGM-KKA-TD-122 numaralı defterlerde Arhavi kazası Batum sancağına tâbi olduğu için M. Hanefi Bostan'ın kitabında değerlendirmeye alınmamıştır.

³ 1564 tarihli BOA-TD-442 ve 1583 tarihli TKGM-KKA-TD-122 numaralı defterlerde yer alan nüfus ve sayısal verilerde farklılıklar olmakla birlikte, iki defterin verileri arasında benzerlik oranı yüksektir.

⁴ Göç, göçlerin türleri ve etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal. H.Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, ss.3-8.

yerleşim yerlerinin isimlerini teyit etmek amacıyla, modern araştırmalar bölümünde isimleri verilen Artvinli'nin ve Bucaklışı-Aleksiva'nın alan araştırmasına dayalı çalışmalarından yararlanılmıştır.

1.2. ARŞİV KAYNAKLARI VE MODERN ARAŞTIRMALAR HAKKINDA

Arhavi kazasında 1486-1583 yılları arasında iskân yerlerindeki nüfus hareketlerini ve iskân birimlerinin isimleri ile idâri statüde meydana gelen değişimleri belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmanın temelini tahrir defterleri oluşturmaktadır. Nüfus ve nüfus değişikliklerinin tespit edilmesine ilişkin mufassal tahrir defterlerinden elde edilen veriler yeterli olmakla birlikte, yerleşim birimlerinin isim ve statü değişikliklerinin belirlenmesinde mufassal tahrir defterlerinin yanı sıra icmal defterleri, nüfus defterleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bölge ile ilgili muhtelif belgeler incelemeye tâbi tutulmuştur.

Tahrir Defterleri

Büyük ve kalıcı devlet olmanın yolu fethedilecek veya fethedilen yerde varlığını devam ettirmek ve dolayısıyla hâkimiyet kurmaktan geçmektedir.⁵ Bu nedenle, Osmanlı Devleti de bölgede var olan ekonomik potansiyeli belirleyerek, kontrolünü sağlamak istemiş ve bu çerçevede fethedilen bölgenin nüfus, arazi gibi vergi gelirinin artmasını sağlayan bütün unsurlarını tespit ederek, kayıt altına almıştı. Tahrir işlemi⁶ dediğimiz bu kayıt işlemi, Osmanlı Devleti'nin belirlemiş olduğu talimatlar dahilinde görevlendirmiş olduğu “Tahrir Emîni” denilen yetkili ve onun yardımcısı olarak

⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1* (Trc. Halil Berktaş), İstanbul, 2000, s.175.

⁶ Tahrir uygulaması hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Ömer Lütfi Barkan, Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1940, C.II, s.20-59.; İnalcık, *a.g.e.*, 2000, s.175-185.; Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, İstanbul, 2009, s.217-225; Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, C.39, İstanbul, 2010, ss.425-429.; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara, 1999, s.4-8.; W. Heath Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, Trc, Demet ve Heath Lowry, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 2005, ss.148-157.; Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara, 2001, s.6-10.; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 1.Kitap* İstanbul, 1990, s.10-11; Erhan Afyoncu, *Defterhane-i Amire (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014. ss.17-24.

belirlenen bir katip tarafından yerine getirilirdi.⁷ Yine talimatlar dahilinde sancak kadısı, katipler, sancak beyi ve tımarlı sipahiler de tahrir esnasında tahrir eminine yardımcı olurlardı.⁸

Tahrir işlemi esnasında, öncelikle tespiti yapılan yerin iskân durumu kayıt altına alınır. Devamında, tahrir emini dirlik sahiplerinin son üç yıllık gelirlerini ve kendilerine bağlı reâyâyı gösteren defterleri kontrol ederdi. Defterde kayıtlı reâyâ ile dirlik sahibinin getirmiş olduğu reâyâ arasında sayısal fark olup olmadığı kontrol edilir, kişilerin (erkek) isimleri, baba adları, vergiye tâbi olup olmadıkları ayrıntılı olarak kayıt altına alınarak vergiye tabi nüfusun eksik yazılması engellenirdi.⁹

Tahrir emininin yanında getirdiği eski mufassal defter kaydı ile teslim edilen son üç yıllık gelir defteri mukayese edilir ve ekilen arazilerde, çiftlik alanlarında, yaylak, kışlak ve mezra gibi yerlerde meydana gelen değişiklikler tespit edilir ve bu arazilerin kimler tarafından ekilip biçildiği, vergi gelirlerinin miktarı ve kimlerin dirliğinde olduğu gibi ayrıntılar herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde kaydedilirdi.¹⁰ Bu kayıtlar sayesinde oluşan gelir değişiklikleri tespit edilir ve gerekli düzenlemeler yapılırdı.¹¹ Bunların dışında, pazar yeri, maden, iskele gibi bölgeye ait bütün vergi kalemleri tespit edilerek vergi kaybı veya kaçağı engellenirdi.¹²

Yeni fethedilen yerler, savaşlar sonucu kaybedilen yerler, yeni bir padişahın devletin başına geçmesi gibi değişkenler yeni sayımlar yapılmasını gerektirirdi.¹³ Bu sayımlar sonucu meydana gelen değişimlerin sıhhatli şekilde takibini yapabilmek için tahrir defterleri bir sistem dahilinde Defterhane-i Amire’de muhafaza edilirdi.¹⁴

Osmanlı Devleti tarafından bir asırdan uzun bir süre kullanılan tahrir uygulaması, oldukça ayrıntılı bir nüfus sayımı olduğu kadar, toprak tasarruf sistemleri, toprağın

⁷ Barkan, a.g.m, 1940, ss.20-21.; Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri, I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988. s.19.; Halil İncalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara, 1987, ss.19-20.; İncalcık, a.g.e, 2000, s.175; Afyoncu, a.g.e, 2014, s.23; Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarki ve Koyulhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara, 2006, ss.18-19.

⁸ Barkan, a.g.m., 1940, S.2, ss. 220-222.

⁹ İncalcık, a.g.e., 1987, ss.xix-xx.

¹⁰ İncalcık, a.g.e., 1987, s.xxii.; İncalcık, a.g.e., 2010, ss.175-181.

¹¹ İncalcık, a.g.e., 1987, ss.xix-xx.

¹² İncalcık, a.g.e., 1987, s.xxvii.; Öz, a.g.m, 2010., ss.427-428.

¹³ Barkan-Meriçli, a.g.e., 1988. ss.15-18.; Öz, a.g.e, s.5.

¹⁴ Afyoncu, a.g.e., 2014, s.24.

kullanılış biçimleri, tarımsal ürün çeşitleri ve üretim miktarlarına göre tarımsal sayım da kabul edilmektedir.¹⁵ Bu sayımlarda kaydedilen vergi kaynakları, kaynakların çeşitleri ve hangi yerleşimlerden elde edildikleri gibi veriler sayesinde devletin nerelere önem verdiği, nerelerde örgütlenmeye gitmiş olabileceği gibi tespitler yapılmasına katkı sağlamaktadır. Bu sayımlar ayrıca nüfus verilerine göre yerleşim ünitelerindeki nüfus ayrıntısını ortaya koyarak, sosyal tabakalar hakkında tahliller yapılmasını sağlamaktadır.¹⁶

Osmanlı Devletine bağlı Arhavi kazasının nüfusu ve yerleşim yerleri üzerine yapılan bu çalışma kapsamında yukarıda belirtildiği gibi en kapsamlı bilgilerin kayıt altına alındığı beş adet mufassal tahrir defteri incelenmiştir. Söz konusu defterler ile ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda sunulmuştur. Bununla birlikte, çalışma kapsamında TD-29 ve TD-43 numaralı defterler de incelenmiştir. Ancak bu defterlerde Batum sancağına tabi olan Arhavi kazasına ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mufassal Defterler

BOA-MAD-828 (H.891/M.1486)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler tasnifinde yer alan 828 numaralı defter Trabzon sancağına ait bir tahrir defteridir.¹⁷ Defterin tamamı 749 sayfadan oluşmuştur. Defterin içerisinde Trabzon şehir merkezi, Trabzon kazası ve kazaya tâbi Akçaabad, Yomra, Sürmene ve Maçka nahiyeleri yer almaktadır. Devamında ise Of, Rize, Torul, Atina, Laz ve Kürtün kazalarının nefs, köy gibi iskân birimleri kaydedilmiştir. Defterin düzenlenmesinde önceliğin nüfusu belirlemek değil timar tahsislerini anlaşılır kılmak olduğu görülmektedir.¹⁸ Öncelikle, timar almayı hakeden kişinin ismi kaydedilerek, timar aldığı iskân yerinin ismi, bu yerden almış olduğu timarın hisse mi yoksa tek kişiye ait bir iskân yeri mi olduğu yazılmaktadır. İskân yerinde kendisine bağlı ve vergiye tâbi reâyânın hane, mücerred, bive ve baştına

¹⁵ Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, s.3.

¹⁶ Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, s.4.

¹⁷ M.Hanefi Bostan, "xv-xvi. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat" isimli çalışmasının 9. sayfasında MAD-828 numaralı defterin çok ayrıntılı bilgi vermesinden dolayı mufassal defterler gibi değerlendirilmiş olmasına rağmen aslında timar defteri olduğunu belirtmektedir.

¹⁸ İnalçık, *a.g.e.*, 1987, ss.xxiii.

gibi ayrıntıları belirtilmektedir. Hasıl bölümünde kaydedilmiş ayrıntı kalemlerinde ne gibi zirai ürünler yetiştirildiği ve ne kadar vergi alındığı kaydedilmektedir.¹⁹

Bu tahrir defterinin eminliğini Edhem, katipliğini ise Mehmed isimli bir şahsın yaptığı anlaşılmaktadır. Defterin tanzim tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte, Bostan'a göre defter 1486 yılında tanzim edilmiştir.²⁰ Defterin 471. sayfasından itibaren Nahiye-i Laz ibaresi ile timar tahsisatını gösteren köyler 507. sayfaya kadar devam etmektedir. 507. sayfada kayıtlı olan "Anaraş" köyü Atina kazasına tâbi bir köy olmasına rağmen Laz nahiyesine tâbi gösterilmiştir. Esasında, Arhavi kazası 502. sayfada kaydedilen Sarp köyü ile son bulmaktadır.

BOA-MAD-52 (H.921/M.1515)

Maliyeden Müdevver defter kataloğu içerisinde yer alan defter, 810 sahifeden oluşmaktadır. Defterde Trabzon şehri ile Akçaabad nahiyesinin tamamı ve Maçka nahiyesinin bir kısmının kayıtları eksiktir.²¹ Arhavi/Laz nahiyesi bu defterin 522-593. sayfaları arasında bulunmaktadır. Defterin baş tarafı eksik olduğundan kanunnamesi ve tanzim tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır.²²

BOA-TD-288 (H.961/M.1554)

Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir defterleri kataloğu içerisinde yer almakta olup, 786 sahifeden oluşmaktadır. Arhavi kazasına ait kayıtlar defterin 656 ile 699. sayfaları arasında bulunmaktadır. Sancak kanunnamesi bulunan defter, 1554 senesinde tanzim edilmiştir. Defterden anlaşıldığı kadarıyla bu tahririn eminliğini Atâyî bin Celal, katipliğini ise Yar Ahmed bin İvaz yapmıştır.²³

¹⁹ Halil İnalçık, v.d, *1445 Tarihli Paşa Livası İcmal Defteri*, Ankara, 2013, s.xiii.; İnalçık, a.g.e., 1987, ss.xiii,xxi.

²⁰ Bostan, a.g.e., s.9.

²¹ Bostan, a.g.e., s.16.

²² Bostan, a.g.e., ss.9-10.

²³ BOA-TD-288, s.6.

BOA-TD-442 (H.972/M.1564)

Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir defterleri kataloğunda yer almaktadır. 173 sayfadan oluşan defter, 50.5x18 cm ebatlarında olup, bazı sayfaları boştur.²⁴ Arşiv kayıtlarında, defterin Trabzon’a bağlı Atina kazasının kayıtları olduğu ifade edilmiş olmakla birlikte, defterin 79-139. sayfaları arasında Arhavi kazasına tâbi yerlerin kaydının yer aldığı tespit edilmiştir. 141-173. sayfaları arasında ise Hemşin kazasına ait kayıtlar bulunmaktadır. Kayıt tarihine ilişkin herhangi bir tarih düşülmemiş olmakla birlikte, 2. sayfada yer alan tuğra Kanuni Sultan Süleyman’a aittir.

Defterin başlangıcında bağlı olduğu eyaletin belirtilmemesi, timar tahsislerine ilişkin herhangi bir kayıt düşülmemiş olması bu defterin Batum sancağının oluşturulması sürecinde düzenlenmiş olan yeni bir tahrir çalışması olduğunu düşündürmektedir. 12 Ekim 1560 tarihli bir belgede Trabzon’un tahririni tamamladığı belirtilen Kasım Bey’e “bazı kalelerin hisar erlerine timar tevcihi” emredilmektedir.²⁵ Aynı tarih itibarıyla Erzurum Beylerbeyi’ne “Trabzon sancağının tahriri tamamlandığından, sipahilere kanun üzere müstehak oldukları beratları almak için yaftaların verilerek gönderilmesi” emredilmektedir.²⁶ Bu iki belgeden başka, Batum sancağının “*müceddeden kitabet olunduğu*” kaydı bulunan Aralık 1564 tarihli bir diğer belge,²⁷ tahririn 1560-1561 tarih aralığında mı yoksa 1564 tarihinde mi bitirildiğine ilişkin belirsizliğe sebep olmaktadır.

TKGM-KKA-TD-122 (H.991/M.1583)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan bu mufassal defter, 14x41 cm ebadında olup, 92 sayfadan ibarettir. Defterin üçüncü sayfasında fihrist bulunmaktadır. Sonraki iki sayfada Batum’un limanı ve köyleri hakkında H.1116/M.1704 tarihine ait olduğu anlaşılan bilgiler yer almaktadır. Defterde sırasıyla, Atina (Rize-Pazar) kazasına bağlı idâri üniteler,²⁸

²⁴ BOA-TD-288, s.1, 4, 76-78, 140-148, 173.

²⁵ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560) <Özet-Transkripsiyon-İndeks>, Ankara, 1993, s.716-717, 719. (Hüküm No: 1610,1615).

²⁶ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 3 Numaralı Mühimme Defteri, s. 718-719.(Hüküm No: 1614).

²⁷ Bostan, a.g.e., ss.10-11.

²⁸ TKGM-KKA-TD-122 v.1a-42a.

Arhavi kazasına bağlı köyler,²⁹ Hemşin kazası³⁰ ve Eksanos nahiyesi³¹ kayıtları bulunmaktadır.

Defterin tuğrası, kanunnamesi ve mukaddimesi bulunmamaktadır. TD-122 numaralı ve TD-442 numaralı defterler farklı defterler gibi görünmekle beraber büyük oranda kayıt benzerlikleri ihtiva etmektedirler.³² Çok büyük benzerlikler taşıyan iki defter arasındaki temel fark, resm-i ispençe, resm-i niyabet, resm-i bennak ve resm-i mücerred miktarlarında ve timar hasıllarında görülmektedir. TD-122 numaralı mufassal defterin icmal TD-327 ve TD-613 numaralı defterlerdir.

Yeri gelmişken konuyla ilgili olarak mühimme defterlerinde tespit ettiğimiz kayıtlardan bahsetmek, kayıt tarihi düşülmemiş olan defterin hangi zaman aralığında yazılmış olabileceğini belirlemede yararlı olacaktır. H.990/M.1582 tarihinde Erzurum Beylerbeyi'ne "Batum sancağı müstakil beylerbeyilik olup Ahmed Paşa'ya tevcih edildiği cihetle eski ve yeni icmal ve mufassal defterlerini bir keseye koyup mühürleyip Batum Beylerbeyi'ne göndermesi" emredilmektedir.³³ Bir diğer kayıta ise, Batum Beylerbeyi'ne "Üç senedir (H.987/M.1579'dan beri) Batum ve Trabzon sancaklarının tahririni bitiremeyen sabık Trabzon Sancakbeyi Ömer bey'den icmal ve mufassal defterlerini alıp bizzat tahrir işini adalet üzere tamamlaması" emredilmektedir.³⁴ Devamında, Ömer Bey'e hitaben yazılan belgede, "üç senedir bitiremediği tahrir işini bırakması ve defterleri Batum Beylerbeyi'ne teslim etmesi" emredilmektedir.³⁵ Bu yazışmalar dikkate alındığında, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tarihsiz olarak kaydedilmiş olan Batum sancağına ait TD-122 numaralı tahrir defteri ile Trabzon sancağının 1583 tarihli TD-29 ve TD-43 numaralı tahrir defterlerinin hemen hemen aynı tarihlerde tutulduğu düşünülmektedir. Ancak görünen o ki, TD-122 numaralı

²⁹ TKGM-KKA-TD-122 v.1a-42a.

³⁰ TKGM-KKA-TD-122 v.79a-81b.

³¹ TKGM-KKA-TD-122 v.82a-88b.

³² Bkz. BOA-TD-442, s.125-126 ile TKGM-KKA-TD-122, v.69a/69b incelendiğinde Socona veya Succine karyesine ait zemin kayıtlarındaki şahıslar birebir aynıdır. 16 hane olarak kayıtlı kişiler tamamen aynıdır. BOA-TD-442 numaralı defterde 22 kişiden ispenç olarak 550 akçe tahsil edilmiş olup bir sıra atlandığı anlaşılmaktadır. Aynı hata TKGM-KKA-TD-122 numaralı defterde de yapılarak, bir sıra atlanmış ve 550 akçe ispenç tahsil edilmiştir. İki kayıt arasındaki fark öşür kesintilerinden dolayı BOA-TD-442 numaralı defterde hasil 3.300 akçe, TKGM-KKA-TD-122 numaralı defterde ise 3.500 akçedir. İcmal defterindeki III. Murad tuğrası nedeniyle, mufassal defterin, III. Murad'ın iktidarı döneminde (1574-1595) düzenlenmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

³³ BOA-MD, C.48/42 (990/1582).

³⁴ BOA-MD, C.47/175 (990/1582).

³⁵ BOA-MD, C.47/176 (990/1582).

defter, Trabzon Sancakbeyi Ömer Bey'in gecikmeli olarak bitirmiş olduğu tahrir defteridir.³⁶

TD-122 numara ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı Kuyud-ı Kadime Arşivinde Mufassal Tahrir defterleri grubunda yer almakta olan defter, 2017 senesi itibarıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir defterleri kataloğuna alınmış olup, BOA-TD-1138 numaralı Batum Livası Tapu-Tahrir defteri (Mufassal) olarak arşivde yerini almıştır.

İcmal Defterleri

İcmal defterleri, bütün bilgilerin ayrıntılandırılmış olduğu mufassal defterlerden elde edilen timar tahsisinin kime ait olduğu, ne kadar olduğu ve nerede olduğu gibi toplam bilgileri ihtiva eden defterlerdir.³⁷ Dönemsel ihtiyaçlara göre mufassal defterlerde olduğu gibi icmal defterlerinin içerik ve yapısında da zamanla değişiklikler meydana gelmiş olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.³⁸ Bu çalışma kapsamında incelenen TD-348 ve TD-355 numaralı defterler, 1583 yılı Trabzon sancağına ait olan TD-29 ve TD-43 numaralı mufassal tahrir defterlerinin icmalleridir. Arhavi kazası 1583 yılında Batum sancağına tâbi olduğundan bu defterlerde Arhavi kazasına ait herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu nedenle TD-348 ve TD-355 numaralı defterler değerlendirmeye alınmamıştır. Bu çalışma kapsamında incelenerek, istifade edilen beş adet icmal defteri hakkında malumat aşağıda sunulmuştur.

BOA-TD-53 (H.921-939/M.1515-1532)

Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğu içinde yer alan bir timar-icmal defteridir. Trabzon sancağına ait MAD-52 numaralı defter kayıtları esas alınarak düzenlenmiş olan defter 453 sayfadan ibarettir. Defterin 1. ve 8. sayfaları arasında hâs tahsisleri, 10. sayfadan itibaren zeâmet tahsisleri kaydedilmiştir. Bu defter,

³⁶ Kırzioğlu, TD-122 numaralı defteri, Gönve ve Trabzon'u kapsayan, III. Murad dönemine ait Batum Mufassal defteri olarak değerlendirmiştir. Bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi*, Ankara, 1998, s.393.

³⁷ Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, 1988. s.53.; Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, ed.H. İnalçık-Ş. Pamuk, DİE Yayını, Ankara, 2000, ss.19-20.; Afyoncu, *a.g.e.*, 2014, ss.26-27.

³⁸ Mehmet Öz, "Tahrir", *DİA*, C.39, İstanbul, 2010, s.428.

Trabzon sancağı dirlik tahsis kayıtları içerisinde Arhavi kazasına bağlı dört nahiye dahilindeki köy isimlerinin devamlılığını tespit etmede katkısı olacak bilgileri ihtiva etmektedir.

BOA-TD-387 (H.937/M.1530)

Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri kataloğu içinde yer alan bir muhasebe-icmal defteridir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde tertip edilen bu defterin tahririnin, tahrir emini Mehmed bin İbrahim tarafından 1530 yılında tamamlandığı bilinmektedir.³⁹ Defterin tamamı 978 sayfa olup, 712. ve 767. sayfalar arası Trabzon sancağına aittir. 712. ve 715. sayfalar arasında sancağın kanunnamesi, 739. ve 743. sayfalar arasında ise Arhavi kazası ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

TKGM-KKA-TD-327 (H.992/M.1584)

Defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Batum sancağı bazında tanzim edilmiş olan defterin başlangıcında Sultan III. Murad'ın (MS.1574-1595) tuğrası bulunmaktadır. Bir sonraki sayfada Arhavi ve Atina kazalarının dirlik tahsis miktarları verilmiştir. Defterde kanunname, fihrist ve mukaddime bölümleri bulunmamaktadır. Ebadı 14x41 cm'dir. Defter, numara verilmiş 18 varaktan teşekkül etmiş görünmekle birlikte, ek varaklar ile 31 sayfadan oluşmaktadır.

TD-327 numarası ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Daire Başkanlığı Kuyud-ı Kadime Arşivinde kayıtlı olan bu defter, 2017 senesi itibarıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesine alınmış olup, BOA-TD-1140 numara ile kaydedilmiştir.

³⁹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)*, Ankara, 1997. s.x1.

BOA-TD-1031 (H.992/M.1584)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defterleri kataloğu içerisinde yer alan defter, 14x41 cm ebadında olup, 40 sahifeden ibarettir. Bu defter, TD-327 numaralı İcmal defterinin birebir kopyalanmış bir nüshasıdır. İki defter arasındaki temel farklılık TD-1031 numaralı defterin hiçbir yerinde derkenar veya açıklayıcı herhangi bir not bulunmamasıdır.

BOA-TD-613 (H.992/M.1584)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir defterleri kataloğunda yer almaktadır. Defter 52.5X19 cm ebadında olup, 214 sayfadan oluşmaktadır. Trabzon ve Batum sancağına ait kayıtları ihtiva eden bir icmal defteri olup, defterin 4. sayfasında dokuz nahiyenin yazılı olduğu fihrist ve 5. sayfasında III. Murad'ın tuğrası yer almaktadır.

Defter, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime arşivinde bulunan TD-29 ve TD-43 numaralı mufassal tahrir defterlerindeki Trabzon'a ait kayıtlar esas alınarak hazırlanmış olmakla birlikte, defterin has gelirlerinin kaydedildiği 6-8. sayfeleri arasında Arhavi kazasına tâbi Gönve ve Laz nahiyesi gelirlerinden elde edilen Trabzon Mirmîrân hâslarının kayıtları bulunmaktadır. Zeâmet tahsisleri ise, defterin 9-41. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu kayıtların, TD-122 numaralı defterde kayıt altına alınmış Arhavi kazasına bağlı köylerden elde edilen vergi gelirinin bir kısmı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

Nüfus Defterleri

Osmanlı Devleti'nin tahrir uygulamasının benzeri kabul edilebilecek ilk nüfus sayımları Sultan II. Mahmud dönemi içerisinde 1828-1829 yılları arasında yapılmıştır. Rusya ile yapılan savaş sırasında ara verilen sayımlara 1831 yılında yeniden

⁴⁰ TD-122 numaralı deftere göre “475.115” akçe tutan Arhavi kazası vergi gelirinin kimlere tahsis edildiği TD-613 ve TD-327 numaralı icmal defterlerinde ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır.

başlanmıştır.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin bu sayımlarda asıl amacı vergi alacağı ve askerlik yaptıracığı nüfusu belirlemektir.⁴² Bu nedenle, kadınlar, yetimler, ergenlik çağına gelmemiş gayrimüslimler, fiziksel ve zihinsel engelliler ile devlet hizmetinde bulunanlar kaydedilmemiştir. Tahrir uygulamalarında olduğu gibi erkek nüfus temel alınmıştır. 1486-1583 yılları arasını kapsayan bu çalışma ile 1831 yılında yapılmış olan nüfus sayımları doğrudan bağlantılı değildir. Ancak, nüfus defterlerinden belirlenen köy isimleri ile 1486-1583 dönemi tahrir defterlerinden belirlenen köy isimleri arasında yapılan mukayesenin Arhavi kazasında süreklilikleri devam eden idâri üniteleri tespit etmede faydası olmuştur. Arhavi kazası hakkında bilgiler içeren sayımlara ilişkin üç defterden istifade edilmiştir.

BOA-ND-1165 (H.1251/M.1836)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri kataloğu içerisinde yer alan defter, arşiv kayıtlarında H.1251(M.1836) olarak tarihlendirilmekle birlikte, ND-1165 numaralı defterin içerisinde yapılan incelemede net bir tarih tespit edilememiştir.

Bu dönemde Trabzon Eyaleti'nin Gönnye sancağına bağlı olan Arhavi,⁴³ defterin “bn1” numaralı sayfasında Kaza-i Arhavi ibaresi ile kaydedilmiştir. Defter, 19x51 cm ebadında olup, 461 sayfadan oluşmaktadır. Defterde, Arhavi kazası, Vitze/Viçe, Hopa nahiyeleri ile nahiyelere bağlı köyler ve Hopa nahiyesine tâbi “İçkale bölgesi”⁴⁴ nin köyleri kayıtlıdır. Defter incelendiğinde, kişilerin isimleri, baba adları, fiziksel özellikleri, soy, şecere kayıtları, köy imamaları, köy muhtarları gibi bütün ayrıntıların kaydedildiği görülmektedir. Bu defterden köylerin isimleri ve tâbi oldukları idâri birimlerin isimlerini tespit etmede istifade edilmiştir.

⁴¹ Osmanlı nüfus sayımları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 2010, ss.61-74.; Mehmet Güneş, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.8, S.15, 2014, ss.226-228

⁴² Karpat, *a.g.e.*, 2003, s.47.

⁴³ BOA-ND-1165, s.1

⁴⁴ İçkale olması gerektiği düşünülen nahiye kaydının tahrir defterlerindeki okumalar neticesi “Vilayet-i İskele” olarak telaffuz edildiği düşünülmektedir. Nitekim, 1836 tarihli nüfus defterinde İçkale olarak kayıt altına alınmıştır. Bkz. BOA-MAD-52, s.584-593.; BOA-TD-288, s.677-680, 683-684, 688-691.; BOA-ND-1165, s.375, 380, 388, 393, 400, 409, 430, 439, 449, 453.

BOA-ND-1166 (H.1258/M.1843)

H.1258/M.1843 olarak tarihlendirilmekle birlikte, yapılan incelemede net bir tarih tesbit edilemeyen defter 202 sayfadan oluşmakta olup, ikinci sayfasında “*Gönye sancağının kazalarından Arhavi kazasında sâkin ve mütemekkin kaffeten ehl-i İslâmın mikdarını mübin tahrîr defteri sûretidir*” ifadesi yer almaktadır. ND-1165 numaralı defterde olduğu gibi, ND-1166 numaralı bu defterde de Arhavi, Vitze/Viçe, Hopa nahiyeleri ile nahiyelere bağlı köyler ve Hopa nahiyesine tâbi “İçkale bölge”sinin köyleri kayıtlıdır. Defter incelendiğinde, ND-1165 numaralı nüfus defterinde kayıtlı iken ölenlerin ve yeni doğanların kayıtlarının takip edildiği görülmektedir.

BOA-ND-1170 (H.1251/M.1836)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde H.1251/M.1836 olarak tarihlendirilen defter 17x49 cm ebadında olup, 357 sayfadan oluşmuştur. Arşiv kayıtlarına göre Gönye kazası 1836 tarihinde Trabzon eyaletine bağlıdır. Bu defterde Gönye sancağına tâbi Gönye/Konya nahiyesi, Beğlevan (Vilayet-i Bağobit) nahiyesi, Batum kasabası ve bu idâri birimlere bağlı bütün köyler kayıtlıdır. Bu defterde de, ND-1165 ve ND-1166 numaralı nüfus defterlerinde olduğu gibi kişilerin isimleri, baba adları, fiziksel özellikleri, soy, şecere kayıtları, köy imamları ile köy muhtarlarının adları bulunmaktadır.

Modern Araştırmalar Hakkında

Arhavi kazasının olduğu bölge, MÖ. 3000’li yıllardan itibaren Doğu Karadeniz olarak ifade edilen alan içerisinde bir yerleşim yeri olarak yer almıştır.⁴⁵ Günümüze kadar kurulan Grek-Roma-Bizans-Osmanlı gibi birçok önemli devlet tarafından iskân ünitesi olarak kullanılmış olmasına rağmen, tespit edildiği kadarıyla “Arhavi” kazası üzerine yapılmış olan müstakil bir çalışma bulunamamıştır. Arhavi ismine çok kısa şekilde, Doğu Karadeniz yöresi üzerine yapılan çalışmalarda,⁴⁶ (Trabzon) şehir tarihi üzerine

⁴⁵ Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, İstanbul, 2003, s.14.

⁴⁶ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara, 1992. s.167; Ayhan Yüksel, *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, İstanbul, 2013, s.5,8,37,45.

yapılan arařtırmalarda⁴⁷ ve Kafkasya tarihi⁴⁸ üzerine yapılan çalışmalarda Batum’a bağlı kaza olarak değinildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın kapsadığı dönem olan “1486-1583” yılları arasını içeren çalışmalara bakıldığında; M. Hanefi Bostan’ın “*XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*” isimli çalışması, konusu itibarıyla Trabzon sancağının idāri, demografik ve sosyo ekonomik yapısı hakkında bilgiler vermektedir. 1486-1554 yılları arasında Trabzon sancağına bağlı olan Arhavi kazasının nüfus ve tarımsal verileri bu çalışmaya dahil edilerek, genel bilgiler verilmiş olmakla birlikte, Arhavi kazasına tābi nahiyeler ve nahiyelere tābi köylerin ayrıntılı nüfus verileri ve köy isimleri değerlendirilmemiştir.

M. Fahrettin Kırzıoğlu’nun “*I. Selim ağı’nda Hopa ile Arhavi Köyleri*” isimli makalesi ise, “MAD-52” numara ve 1515 tarihli mufassal tahrir defterindeki Arhavi ve Hopa kazalarına bağlı köy isimleri üzerine yapılmış önemli bir çalışmadır. Akademik mahiyette bir çalışma olmamakla birlikte, “Svacoxo-Laz Yer Adları Sözlüğü” ve “Artvin Yer Adları Sözlüğü” isimli kitaplar, köy isimlerini ve yerlerini tespit etmede kullanılmışlardır.

⁴⁷ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Trabzon, 2013, s.86,160,175,201.

⁴⁸ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı ağı’nda Kafkasya 1454-1829*, İstanbul, 2015, s.33,466,546,565,569.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARHAVİ KAZASINA GENEL BİR BAKIŞ

2.1. İKLİM VE COĞRAFİ YAPI

Arhavi, Hopa ve Fındıklı kazaları Karadeniz ile denize paralel uzanan Doğu Karadeniz dağları arasında kalan dar bir düzlük alan üzerinde yer almaktadır. Bu düzlük alan 34 kilometre uzunluğundadır. Bu alanın oldukça engebeli bir yapısının olmasında özellikle derelerin araziye derince yarması ve aşındırması etkili olmuştur.⁴⁹ Kıyıdan iç bölgelere doğru gidildiğinde arazi aniden yükselmeye başlar. Bu yükseltelerin 300 ila 2000 metrelik bölümlerinde çok sayıda yayla bulunmaktadır. Yine bu yükseltelerin olduğu bölgelerde buzul aşındırması sonucunda oluşmuş birçok göl bulunmaktadır.⁵⁰

Arhavi, Fındıklı ve Hopa kazaları ile Artvin ili ve devamında Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri arasında bağlantı sağlayan geçit Cankurtaran geçididir. Bu geçidin devamında Borçka ilçesi bulunmaktadır. Doğu Karadeniz boyunca kıyıya paralel olarak Gürcistan sınırına kadar uzanan Kaçkar, Altıparmak, Kükürtlü ve İskaristi dağları arasında tek geçit olan Cankurtaran geçidi günümüz koşullarında bile kıyı kesimlerinden içkesimlere ulaşmanın zorluğunu yol boyunca hissettirmektedir.

Batı'dan Doğu'ya sırasıyla Fındıklı, Arhavi, Hopa ve Gönne kazalarını kapsayan kıyı kesimlerinde ılık ve bol yağışlı iklim kendisini hissettirir. Bu ilçelerin dağlık iç kesimleri ve Borçka kazası kış aylarında yoğun kar yağışı almaktadır. İlkbahar ve yaz aylarında ise bol bol yağmur yağar. Dağlık kesimlere kıyıya oranla daha serin bir hava diğer bir deyişle yayla havası hâkimdir.⁵¹ Bol yağışın etkisi ile kıyıdan yaklaşık olarak 750 metre yüksekliğe kadar olan saha, geniş yapraklı kıyı ormanları ile kaplıdır. Bu ormanlar Sakallı Kızılağaç, Kayın, Kestane, Gürgen, Karaağaç, Çınar, İhlamur, Hurma,

⁴⁹ Cemalettin Şahin vd., *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, Ankara, 2007, s.71.; Ersin Güngördü, *Türkiye'nin Coğrafyası-Türkiye Fiziki ve Coğrafi Bölgeler*, Ankara, 2010, s.51,450-451.

⁵⁰ Şahin vd., *a.g.e.*, s.165.; İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, İzmir, 2011, s.67-68.

⁵¹ Şahin vd., *a.g.e.*, s.133.; Atalay, *a.g.e.*, ss.114-115.; Cemalettin Şahin, *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, Ankara, 2011, 169-171.

Kiraz, Defne, Şimşir, Sarıçam ağacı gibi muhtelif yükseltelerde yetişen ağaç türlerinden oluşmaktadır.⁵²

Yaşam koşullarının çok zor olduğu söylenen Arhavi kazası ve nahiyeleri dahilinde, tarihin değişmeyen üç ana unsurundan birisi olan insan, diğer unsur olan yer (mekân) veya diğer bir deyişle bölgenin coğrafi faktörleri ile uğraşısını bırakmayarak, coğrafya ile bütünleşmeyi, onu kendi istediği gibi yönlendirmeyi başarmıştır. Bu bütünleşmenin sonucunda insan, tarihin üçüncü ana unsuru olan zamanda devamlılığı yaşamış olduğu coğrafyada yüzyıllar boyu sürdürmeyi başarmıştır.⁵³

2.2. ARHAVİ TARİHİ

2.2.1. Osmanlı'nın Fethinden Önce Arhavi

M.Ö 10.000-8.000 yıllarında Doğu Karadeniz bölgesinde yaşam olduğu tahmin edilmekle birlikte tarihi belge ve kalıntılar ile bu iddialar temellendirilememektedir. Bu döneme ilişkin anlatılar, tarihsel kayıtlardan ziyade efsanelerde yer almaktadır.⁵⁴ Anadolu'nun doğusundan, kuzeydoğusundan veya diğer bir deyişle Kafkasya'dan gelerek batıya doğru göç eden kavimlerin, medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen Anadolu sahasından geçerken Doğu Karadeniz'i giriş kapısı olarak kullanmış oldukları anlaşılmaktadır. Değişik zamanlarda Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olan her kavim Doğu Karadeniz kıyılarına, dolayısıyla, Arhavi ve civarına yerleşmiş veya bu civardan geçmiştir. Bazı araştırmalar ilk tarihi kayıtları MÖ. IV. bin ila III. bin yılları arasına temellendirmektedir.⁵⁵ Bu tarihler arasında bölgeye geldiği söylenen Kas'lar⁵⁶ veya bölgede yaşadığı ifade edilen Kaşka'ların aynı topluluk olup olmadıkları kesin olmamakla birlikte Hititlere karşı egemenlik mücadelesi verdikleri kesindir.⁵⁷ Bölgede, M.Ö. VIII. yüzyılda Kimmerler⁵⁸ ile başlayan bu hâkimiyet zinciri M.Ö.VI. yüzyıl'da

⁵² Bilge, *a.g.e.*, s.4.; Atalay, *a.g.e.*, s.168,182.; Güngördü, *a.g.e.*, s.48.

⁵³ Veli Ünsal, "Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası", *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2006, ss.129-130.

⁵⁴ Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Ter. Ahmet Cevat Eren), Ankara. 2011, s.4.

⁵⁵ Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara, 2001, s.10.; Ünsal, *a.g.e.*, s.138.

⁵⁶ Bostan, *a.g.e.*, s.1.

⁵⁷ Işık, *a.g.e.*, s.11.

⁵⁸ Albayrak, *a.g.e.*, ss.92-94.

İskitler⁵⁹ ile devam etmiştir. İskitlerin hâkimiyetine Med'ler,⁶⁰ Medlerin egemenliğine Persler ve Perslerin egemenliğine ise Makedonyalılar son vermiştir. M.Ö. IV. yüzyılda bir pers asilzadesi tarafından bölgede Pontus devleti kurulmuştur.⁶¹

Doğu Karadeniz yöresinde Roma İmparatorluğu ile hâkimiyet kurma mücadelesine girişen Pontus devleti, M.Ö. 63 yılında yıkılmış ve Doğu Karadeniz yöresi Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmiştir.⁶² Doğa koşullarının çok zorlu olduğu bölgede hem ticareti canlı tutabilmek hem de imparatorluğun gerekli gördüğü yerlere savaş gücünün olabildiğince çabuk ulaşmasını sağlamak amacı ile yol, kale ve liman gibi imar faaliyetleri yapılmıştır.⁶³ Roma İmparatorluğunun bölünmesi ile M.S. 395 yılından itibaren Doğu Karadeniz yöresinin hâkimiyeti Doğu Roma İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu toplumsal birliği kuvvetlendirebilmek için Hristiyanlığı etkin biçimde kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde imparatorluğun resmi dili Latince'den Yunancaya dönüştürülmüştür. Bu dini baskılardan rahatsız olan Doğu Karadeniz yöresinin Can/Tcan/Tsan gibi adlarla tanımlanan yerli halkları belirli zamanlarda ayaklanarak imparatorluk merkezi Trabzon'a akınlar gerçekleştirmişlerdir.⁶⁴

Doğu Roma İmparatorluğu, Sasaniler, Araplar ve Türkler ile uzun yıllar süren savaşlar neticesi güçsüz duruma düşmüş ve IV. Haçlı seferi sonunda İstanbul'un Latinler tarafından istila edilmesi ile Anadolu sahasındaki egemenliğini de büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu istila esnasında İstanbul'da bulunan Alexios Comnenos Gürcistan'a kaçmıştır.⁶⁵ Halası Thamar'ın Kıpçak askerlerinden oluşturduğu Gürcistan ordusunun yardımı ile Bizans İmparatorluğuna bağlı eyaletin merkezi olan Trabzon şehrini işgal etmiş⁶⁶ ve bu sayede 1204-1461 yılları arasında Doğu Karadeniz yöresinde egemenlik mücadelesi verecek olan Trabzon Rum Devleti kurulmuştur.⁶⁷

⁵⁹ Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz*, İstanbul, 2010, s.19.; Albayrak, *a.g.e.*, ss.84-91.

⁶⁰ Bostan, *a.g.e.*, s.2.; Işık, *a.g.e.*, s.11.

⁶¹ Bostan, *a.g.e.*, s.2; Bilgin, *a.g.e.*, s.59.; Işık, *a.g.e.*, s.22; Albayrak, *a.g.e.*, ss.61-66.

⁶² Albayrak, *a.g.e.*, s.16.

⁶³ Albayrak, *a.g.e.*, ss.67-68.

⁶⁴ Albayrak, *a.g.e.*, ss.69-70.

⁶⁵ William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, (Çev. Nurettin Süleymangil), İstanbul, 2007, s.11.

⁶⁶ Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Ankara, 2003, s.412.

⁶⁷ Bostan, *a.g.e.*, s.3.; Albayrak, *a.g.e.*, s.82.

Bu süreç içerisinde Arhavi ve çevresi istilalar ve yağmalar görmüştür. Arhavi'nin ismi Roma İmparatorluğu döneminden itibaren Archabis olarak ifade edilmiştir.⁶⁸ Arhavi'nin de içinde bulunduğu yöre 1461 yılından itibaren Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Arhavi ismi Osmanlı Devleti döneminde de değişmeden bugüne kadar gelmiştir. Şüphesiz ki Osmanlılar'ın bu yöreye ilgi göstermesinin en büyük nedeni Doğu Karadeniz yöresinin ticari ve stratejik yönden önemli olmasıdır. Bu amaçla, II. Murad döneminde ilk defa Trabzon'a sefer tertip (1442) edilmiştir.⁶⁹ Ancak, yörenin fethi Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleştirilmiştir.⁷⁰ Böylece, Trabzon Rum Devleti ortadan kaldırılmış ve Doğu Karadeniz yöresi yavaş yavaş Osmanlı egemenliğine girmiştir.

2.2.2. Osmanlı'nın Fethinden Sonra Arhavi (1486-1583)

1486 tahriri, Arhavi ve çevresinin 1486 yılından önce Osmanlı egemenliğine girdiğini göstermektedir. 1486 tahririnde kaydına rastlanmayan Vilayet-i İskele, Vilayet-i Bağobit, Gönnye/Gonio kalesi ve Gönnye nahiyesine bağlı köyler Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valisi olduğu dönem (1487-1510) içerisinde çıkılan Gürcistan seferi (1508) esnasında Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.⁷¹

Yavuz Sultan Selim şehzadeliği döneminde Gürcistan beyliklerini Osmanlı Devleti'ne bağlamıştır. Tahta çıktıktan (1512) sonra Safeviler ile Doğu Anadolu ve Kafkasya hâkimiyeti için mücadelesini sürdürmüştür. Yavuz Sultan Selim'den sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman da aynı politikayı izlemiştir. Safevi propagandası sonucu Anadolu'da baş gösteren mezhep çatışmalarını önlemek ve bölgenin hâkimiyetini Safevilere kaptırmamak için 1533-1555 yılları arasında Doğu Anadolu'ya seferler düzenlemiştir.⁷² 1554 tahririne göre, 1533-1555 yılları arasında Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgelerinde meydana gelen çarpışmalardan Arhavi kazasına tâbi Gönnye/Koniya

⁶⁸ Arrianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, (Trc. Murat Arslan), İstanbul, 2005, s.67.

⁶⁹ Bostan, *a.g.e.*, s.4.

⁷⁰ Bilge, *a.g.e.*, s.32.

⁷¹ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 1998, ss.94-97.; Bilge, *a.g.e.*, s.40.

⁷² Bilge, *a.g.e.*, ss.50-52.

nahiyesi nüfus açısından fazla etkilenmemişken,⁷³ Arhavi/Laz, Vilayet-i İskele ve Vilayet-i Bağobit/Beğlevan nahiyeleri bu çatışmalardan oldukça etkilenmişlerdir.⁷⁴

Osmanlı Devleti 1545 yılında Batum ve civarını fethetmiştir. 1564 yılında Gürcü beyi Rostima Gurieli Batum şehrini çok kısa süreliğine geri almıştır.⁷⁵ Arhavi kazası bu dönemde Trabzon sancağından ayrılmış, Batum sancağına bağlanmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Kafkasya bölgelerinde Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında devam eden egemenlik mücadelelerine XVI. yüzyılın ikinci yarısında Rusya da dahil olmuştur.⁷⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyılın sonuna kadar bu üç ülke arasında devam eden güç mücadelesinin Doğu Karadeniz ve Kafkasya bölgesini ekonomik ve demografik anlamda etkilediği muhakkaktır.

2.2.2.1. İdâri Yapı

Fatih Sultan Mehmed Trabzon kentini fethettikten sonra, Doğu Karadeniz yöresinin fethedilmesi için Şehzadesi Bayezid'in lalası Hızır Bey'i görevlendirmiştir.⁷⁷ Bu görevlendirme sonucunda Trabzon'dan itibaren Sarp sınır köyüne kadar olan Doğu Karadeniz yöresinin fethedildiği anlaşılmaktadır. M.T. Gökbilgin, XV. yüzyılda Trabzon Livasına ait bölge tahrir defterlerine rastlanmamıştır demekle birlikte,⁷⁸ 1486 tarihli defter, bu yüzyılda bir tahrir işleminin gerçekleştiğini ve yörede Osmanlı egemenliğinin sağlandığını göstermektedir. Gökbilgin'in dediği gibi, 1486 senesinde müstakil⁷⁹ bir sancak mı olduğu veya Rum Eyaleti Beylerbeyliğine bağlı bir sancak mı olduğu belirsiz olan Trabzon sancağına tâbi olan Arhavi kazası yalnızca Arhavi/Laz nahiyesinden oluşmuştur.⁸⁰ Arhavi kazasına ait ilk tahrir sonuçlarını kapsadığı düşünülen MAD-828 numaralı defterin 471. sayfasında idâri tanımlama Nahiye-i Laz olarak yapılmıştır. Defterin 471 ile 507 sayfaları arası Nahiye-i Laz ifadesi ile açılan

⁷³ Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

⁷⁴ Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

⁷⁵ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri, (1535-1566)*, Ankara, 1998, s.258-259.

⁷⁶ Goloğlu, *a.g.e.*, s.60.

⁷⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara, 1964, s.53-56; Kırzioğlu, *a.g.e.*, 1998, s.9.

⁷⁸ M. Tayyip Gökbilgin, "16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, Ankara, 1962, s.293.

⁷⁹ Aydın, *a.g.e.*, s.231.

⁸⁰ Bkz. Tablo-1, Tablo-2.

bölüm olmakla birlikte, 115. sayfada nefs-i Makriyalu ile beraber devamında 420. ve 434. sayfalarda da Arhavi/Laz nahiyesine tâbi köy kayıtları yapılmıştır. 471-507. sayfalar arasındaki kayıtların tamamı Arhavi/Laz nahiyesine ait değildir.⁸¹

1515-1520 yılları arasında Trabzon Livasının nereye bağlı olduğu hususunda belirsizlik olmakla birlikte, 1515 tahririnde Rum Beylerbeyi Şadi Bey'in dirlik tahsis etmiş olması, sancağın Rum Eyaletine bağlı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁸² MAD-52 numaralı defter incelendiğinde, 522. sayfada “Nahiye-i Laz” ifadesi ile beraber, hemen altındaki satırda “Zeâmet-i Laz-ı Mağal” ibaresi görülmektedir. Bir alt satırda ise nahiyeye tâbi ilk köy olarak Arhavi köyü kaydedilmiş olup, Laz-ı Mağal’a tâbi olduğu görülmektedir. İdâri bünyede 1486 tahririnde gözükmeyen Vilayet-i İskele, Vilayet-i Bağobit ve Gönve/Koniya nahiyesi hâric-ez-defter olarak kaydedilmiştir.

Arhavi'nin 1530 tarihinde Rum Beylerbeyliğine bağlı olan Trabzon sancağının kazası olduğu TD-387 numaralı Muhasebe-İcmal defterinin 739. sayfasında bulunan “Kaza-i Arhova” kaydından anlaşılmaktadır. Arhova kazasına bağlı Laz nahiyesi, Vilayet-i İskele, Vilayet-i Bağobit ve Nahiye-i Gönve/Koniya defterde kayıtlıdır.⁸³ Arhavi'nin 1554 yılında Erzurum Beylerbeyliğine bağlı⁸⁴ olan Trabzon livasına tâbi olduğu 1554 tarihli defterin 656. sayfasının ilk satırında “Kaza-i Arhavi” ve hemen alt satırında “Nahiye-i Laz tâbi kaza-i Arhavi” ifadelerinden anlaşılmaktadır. 658. sayfada Arhavi köyü Laz-ı Mağal’a tâbi olarak kaydedilmiştir. Nefs-i Makriyalu 688. ve 689. sayfalarda, nefsi-i Gönve/Koniya 692. sayfada, nefsi-i Bağobit 692. ve 693. sayfalarda Arhavi'ye tâbi olarak kayıt altına alınmışlardır. Bu nahiyelerin içerisinde Arhavi/Laz nahiyesine tâbi nefsi-i Makriyalu, Gönve nahiyesine tâbi nefsi-i Gönve, Vilayet-i Bağobit'e tâbi nefsi-i Bağobit isminde üç nahiye merkezi ve nahiyelere bağlı 51 köy bulunmaktadır.⁸⁵

1564 tahririnin tarihini tespit edecek herhangi bir kayıt deftere düşülmemiştir.⁸⁶ Defterin içerisinde yazılmış olduğu tarih aralığını tahmini olarak belirleyecek tek kanıt 2. sayfada bulunan Kanuni Sultan Süleyman tuğrasıdır. Bu nedenle, TD-442 numaralı

⁸¹ Bostan, *a.g.e.*, s.37.

⁸² Bostan, *a.g.e.*, s.19.

⁸³ Bkz. Tablo-1, Tablo-2, Tablo-3.

⁸⁴ Aydın, *a.g.e.*, s.232.

⁸⁵ Bkz. Tablo-1, Tablo-2, Tablo-3

⁸⁶ Bostan, *a.g.e.*, ss.10-11.

defterin yazıldığı dönemde Arhavi kazasının Erzurum Beylerbeyliğine bağlı Batum sancağına tâbi olduğu düşünülmektedir.⁸⁷ TD-442 numaralı defterin arşiv kayıtlarında Kanuni dönemine ait “*Trabzon’a mülhak Atina kazasının*” tahrir defteri olduğu belirtilmekle beraber Atina kazasından sonra yazılı olan “Kazâ-i Nahiye-i Arhavi ve nahiye-i Gönye ve nahiye-i Bağobit ve nahiye-i İskele” ifadesi ile Arhavi kazasının 4 nahiyeden oluştuğu anlaşılmaktadır.⁸⁸ Defterde kayıtlı olan “Nahiye-i Laz, nâm-ı diğer Arhova” ifadesinden, her iki ifadenin de bölgeyi tanımlamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır ki defterin muhtelif sayfalarında köy kayıtları esnasında “tâbi-i Laz” veya “tâbi-i Arhavi” ifadeleri yer almaktadır.⁸⁹ Bu dönemde Arhavi kazasına tâbi Arhavi, Gönye, İskele ve Bağobit nahiyelerine bağlı olan üç nefis ve 52 köy bulunmaktadır.⁹⁰

1583 tahrir defterinin kapağındaki ifadede Arhavi kazasının Batum Livasına, diğer bir deyişle, müstakil hale gelen Batum Beylerbeyliği’ne tâbi bir kaza olduğu anlaşılmaktadır. Kazanın idâri statüsü ise, 43a numaralı varakta bulunan fihristte “Der Kazâ-i Nahiye-i Arhavi” namıyla kayıt altına alınmıştır. 43b numaralı varakta “Nahiye-i Arhavi nam-ı diğer Laz” ifadesi ile Laz ve Arhavi isimlerinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bir alt satırda “Karye-i Arhova” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede köyün Arhavi kazasının merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Defterin 63b/64a numaralı varaklarında hangi idâri ünitenin merkezi olduğu anlaşılamayan nefis-i Makriyalu kaydedilmiştir. Vilayet-i Bağobit’in merkezi olan nefis-i Bağobit, “Karye-i nefis-i Bağobit tâbi-i Laz” ifadesi ile 68b/69a numaralı varaklarda kaydedilmiştir. Gönye/Koniya nahiyesinin merkezi olan nefis-i Gönye/Koniya 70b/71a numaralı varakta kaydedilmiş olup tâbi olduğu idâri ünite yazılmamıştır. Vilayet-i İskele nahiyesinin merkezi bu defterde de belirsizliğini korumaktadır. Vilayet-i İskele, Vilayet-i Bağobit ve Gönye/Koniya nahiyeleri idâri ünite olarak nahiye ismi ile hiç nitelendirilmemiş olmakla birlikte, Gönye/Koniya,⁹¹ Vilayet-i Bağobit⁹² ve Vilayet-i

⁸⁷ Aydın, *a.g.e.*, s.259.

⁸⁸ BOA-TD-442, s.79.

⁸⁹ BOA-TD-442, s.81.

⁹⁰ Bkz. Tablo-1, Tablo-2, Tablo-3.

⁹¹ TKGM-KKA-TD-122, v.61a, v.64b, v.70a/b, v.71a, v.74a/b, v.75a.

⁹² TKGM-KKA-TD-122, v.68b, v.69a/b, v.70a/b.

İskele⁹³ isimli idâri ünitelerin kendilerine bağlı olan köylerin kayıtlarından nahiye oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 1-Arhavi Kazası İdari Taksimat Tablosu (1486-1583)

Rum Beylerbeyliği		Rum Beylerbeyliği		Rum		Erzurum		Erzurum		Trabzon-Batum	
Müstakil Sancak		Müstakil Sancak		Beylerbeyliği		Beylerbeyliği		Beylerbeyliği		Beylerbeyliği	
Trabzon Sancağı		Trabzon Sancağı		Trabzon Sancağı		Trabzon Sancağı		Batım Sancağı		Batım Sancağı	
1486	MAD-828	1515	TD-52	1530	TD-387	1554	TD-288	1564	TD-442	1583	TD-122
Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz
		Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye
		Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele
		Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit
		Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit

2.2.2.2. Sosyal ve Kültürel Yapı

Osmanlı Devleti, Doğu Karadeniz yöresinin merkezi olarak kabul edilen Trabzon şehrini fethettikten sonra, Trabzon Rum Devleti'nin idarecilerinin devletin emniyetini tehdit eden tertiplerinin önüne geçmek maksadı ile Trabzon şehrinde 1461-1553 yılları arasında büyük bir kısmı sürgün yoluyla olmak üzere hem dışa dönük, hem de içe dönük olarak göç ve iskân politikası uygulamıştır.⁹⁴ Bununla birlikte, iskân politikasının Trabzon'un doğusunda kalan Arhavi kazasında uygulandığına ilişkin tarihî bir kayıt bulunamamıştır.

Fetih döneminde Arhavi kazası “Canet, Çaneti, Lazlık” isimli bölgenin içinde yer almakta olup, kıyılarında Lazlar ve dağlık kesimlerinde Hemşinliler oturmaktadır.⁹⁵ Kafkasya bölgesinin güneybatısında yer alan Arhavi kazası yerlilerinin, Kafkasya halkları olan Abhazlar ve Megreller ile yüzyıllar içerisinde birbirlerinden etkilenerek ortak bir yaşam oluşturmaları kaçınılmazdır. Bunun yanında, Arhavi kazasına bağlı olan Vilayeti-i İskele ve Vilayet-i Bağobit bölgelerinde yaşayan Ahıska atabekleri ve Gürcüler ile Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Doğu Karadeniz bölgesinin

⁹³ TKGM-KKA-TD-122, v.71b, v.72a/b, v.73a/b, v.74a, v.75a/b.

⁹⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-1, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1942, s.305.; Albayrak, *a.g.e.*, s.136; Bostan, *a.g.e.*, s.82.; Bilgin, *a.g.e.*, s.19.

⁹⁵ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 1998, s.32.

güney kesimlerine yerleştirilen Akkoyunlu boyları ve Dulkadirli Türkmenleri de bu ortak yaşamın ve kültürün içerisinde dahil olmuşlardır.⁹⁶

⁹⁶ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 1998, s.38.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARHAVİ KAZASINDA İSKÂN ve YERLEŞİM BİRİMLERİ

İnsanın doğal ortamla etkileşiminde yaşamını kolaylaştırabilmek ve sorumlulukları paylaşabilmek için oluşturduğu en küçük topluluk olan aile ile birlikte belirli bir alanda yaşamaya başlaması iskân veya yerleşme adını alır.⁹⁷ Bu tanım dahilinde, bir aileyi barındıran en küçük yerleşim yeri mesken olup, meskenlerin yoğunluğuna göre iskân birimleri oluşur. Bu iskân birimleri süreklilik ifade eden şehir, kasaba, köy gibi üniteler ile dönemlik iskân yerleri olarak kabul edilen mezraa, yaylak, kışlak gibi çeşitli ünitelerden oluşmaktadır. Bu yerleşim birimlerinin oluşumunda ve devamlılığında yağış, sıcaklık, yükseklik, yeraltı, yerüstü su kaynakları ve orman gibi fiziki coğrafya faktörlerinin yanında, tarım, ulaşım, madencilik, sanayi, ticaret ve turizm gibi beşeri ve ekonomik coğrafya faktörleri de etkili olmuştur.⁹⁸ Bu fiziki etkenleri kontrol edebileceğine inanan insanların bir araya gelerek ortak bir yaşam oluşturması ile yerleşmeler hayat bulmuştur. İnsan, zekâsıyla bulunduğu yerin fiziki koşullarını kontrol etmenin planlarını yaparak, doğanın kendisine verebileceği zararları asgariye indirmenin uğraşısını vermiştir. Bu sayede yaşamını kolaylaştırarak, sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır.⁹⁹

Yukarıda bahsedilen oluşumun en üst merhalesinde yer alan devlet yapılanması ise, kendi oluşumunu sağlayan alt yerleşim birimlerinin jeopolitik yapısını şekillendirip devamlılığını sağlamış, devletin gelirlerini arttırma adına yeni politikalar geliştirmiş ve elde etmiş olduğu bu gelirler sayesinde güçlenerek devletin devamlılığını sağlamayı hedeflemiştir.¹⁰⁰ Bu uygulamalar, fethedilen yerlerin beşeri ve ekonomik koşullarına göre değişiklik göstermiştir.¹⁰¹

Tarihsel süreçte devletlerin iskânı temin etmek için uygulamış olduğu politikaları Osmanlı Devleti de, devletin kalıcı olmasını sağlayan sistemin temeli olarak benimsemiş ve uygulamıştır. Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını belirleyen temel

⁹⁷ Şahin vd., *a.g.e.*, s.324.

⁹⁸ Şahin vd., *a.g.e.*, s.325; Gümüüşçü, *a.g.e.*, 2001, s.22.

⁹⁹ Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Ankara, 1989, ss.25-26.

¹⁰⁰ Barkan, *a.g.e.*, 1952, ss.56-59.

¹⁰¹ Koç, *a.g.e.*, s.31.

faktörler Türk ve İslam Kültürü'dür. Bu nedenle, fethettiği yerlerde bu faktörler dahilinde yaşam düzeni oluşturmaya ve bu düzenin kalıcı olmasını sağlamaya çok önem vermiştir. Dolayısıyla, bu düzeni kurma ve kalıcı olmasını temin etme noktasında kendisi için en önemli yardımcı olarak gördüğü reâyâyı korumuş ve kollamıştır.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını belirleyen temel faktörlerin yanında, fethedilen yerin konumu da önemlidir. Tüm bu iskân politikalarının uygulanmasında temel etken, fethedilen yerin devlete sağlayacağı katkı veya gelirdir. Sonrasında, fethedilen yerden devletin gelir veya katkı sağlamasına destek olacak nüfus potansiyeli büyük önem arz etmektedir. Fetih esnasında bölgede ikamet eden ahalinin kaçması ve bölgenin boşalması temel problem olmakla beraber, fethedilen bölgeden sonra yapılacak yeni fütuhatlar için gerekli ulaşım, konaklama ve güvenlik gibi iskân için şenlendirme uygulamaları tatbik edilirken birçok problem ortaya çıkmaktadır.

Çözüm aşamasına gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin pratik uygulamalara hemen işlerlik kazandırdığı görülmektedir. Buna, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethi neticesinde bölgeden kaçmış olan Rum köylülerinin yerine ortakçı kulları¹⁰³ yerleştirerek tarım üretimine ve şenlendirme uygulamasına derhal başlaması iyi bir örnek teşkil etmektedir. Devletin en büyük sıkıntıyı fetih esnasında yerli ahalinin kaçmış olmasından dolayı yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu problem karşısında ise biri gönüllü¹⁰⁴ diğeri zorunlu¹⁰⁵ olmak üzere iki değişik göç yöntemi uygulandığı görülmektedir. Göç uygulamasında amaç yeni fethedilen bölgede hâkimiyet sağlayabilmek için Müslim çoğunluğu oluşturabilmektir.¹⁰⁶ Sürgün olarak ifade edilen bir diğer zorunlu göç uygulamasında ise hedefin ıssız bir yerin şenlendirilmesinden önce düzeni bozulan bir bölgenin huzurunun sağlanması olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁷

¹⁰² Fahri Unan, *İdeal Cemiyet İdeal Devlet İdeal Hükümdar, -Kıvalı-zâde Ali'nin Medine-i Fazılası-*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004, s.78-81.

¹⁰³ Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul, 1980, s.581, 595.; İncalcık, a.g.e., s.215.; İncalcık, a.g.e., 1987, s.XIII,XXI.

¹⁰⁴ Barkan, a.g.e., İstanbul, 1980, ss.743-744.; İncalcık, a.g.e., 2000, s.67-68.

¹⁰⁵ Barkan, a.g.e., 1980, s.581, 595, 743-744.; Barkan, a.g.m., 1979, s. 299.; İncalcık, a.g.e., 2000, s.176, 68-69.

¹⁰⁶ Barkan, a.g.e., 1980, ss.288-289.

¹⁰⁷ Barkan, a.g.e., 1980, ss.581-582, s.745.; Barkan, a.g.m., 1979, s.299.; Barkan, a.g.m., 1952, ss.56-78.; İncalcık, a.g.e., 2000, ss.176-177.; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 2007, s. 105.

Bir diğerk örnek, yine fetihler esnasında terkedilmiş olan yerlerin şenlendirilmesi için devletin askeri kademesindeki üst rütbelilere tanınan vergi muafiyetleri ile beraber verilen mülk temlikleridir.¹⁰⁸ Burada da devletin asıl hedefi, devlet ileri gelenlerinin askeri ve idâri yeteneklerini kullanarak belli bölgeleri ihya etmelerini sağlamaktır. Hareketlendirmek ve güvenliğı sağlamak için adam yerleştirmek şartı ile yurtluk-ocaklık olarak belli bir bölgenin ileri gelenlerine, tekkelere ve zaviyelere toprak tahsisi diğerk şenlendirme yöntemleridir.¹⁰⁹ Bu sayede devlet kendisinin ulaşamadığı noktalarda, tekke ve zaviyeler sayesinde halkın güvenlik, ulaşım ve konaklama ihtiyacına cevap vermek istemiştir. Devlet, bütün bu iskân ve şenlendirme uygulamalarının belli bir bölgede başarılı olması ve gelirin artması maksadıyla yerlerini terk eden ahaliyi geri getirebilmek için vergi indirimi veya tamamen vergi muafiyeti hakkı tanımak dahil olmak üzere ıssız toprakları kiralama yöntemini de kullanmıştır.¹¹⁰

Yukarıda belirtilen uygulamalara ilaveten, konar-göçerlerin belirli noktalara yerleştirilmesi, yaylak ve kışlakların oturmaa açılması ve kendiliğinden gerçekteşen yerleşmeler Osmanlı Devleti'nin genel iskân politikası uygulamaları arasındadır.¹¹¹ Arhavi kazasındaki iskân uygulamalarına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyet sağladığı andan itibaren, bölge halkı¹¹² ile devletin politik ekoloji bağlamında, geçmiş tecrübelerinden hareketle çok kısa süre içerisinde kaynaştıkları görölmektedir.¹¹³ 1486-1583 yılları arasını kapsayan veriler incelendiğinde, mevcut idâri ünitelerin tamamının sürekliliklerini devam ettirmiş olmaları bu kaynaşmanın isbatı olarak kabul edilebilir.¹¹⁴

Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethinden sonra, 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasına bağli iskân birimlerinin sayısında Anadolu'nun diğerk bölgelerinin aksine,¹¹⁵ büyük oranda artış veya eksilme yaşanmamıştır. 1486 tahririndeki belirsizliklerin haricinde tanzim edilen 1515, 1530, 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinde köy sayılarında

¹⁰⁸ İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.166-167, 216.

¹⁰⁹ Barkan, *a.g.e.*, 1980, s.289.; Barkan, *a.g.m.*, 1979, ss. 296-297.; İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.166, 216-217.

¹¹⁰ İnalçık, *a.g.e.*, 2000, ss.218-219.

¹¹¹ Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskân*, İstanbul, 2006, ss.28-29.

¹¹² Kırzioğlu, *a.g.e.*, 1998. s.48.

¹¹³ Yılmaz Arı, "Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye Son 100 Yılda Dünya'da ve Türkiye'de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımları", *Doğru Coğrafya Dergisi*, Erzurum. 2017, ss.11-12.

¹¹⁴ Bkz. Tablo-4, Tablo-43.

¹¹⁵ Koç, *a.g.e.*, s.32.; Gümüşçü, *a.g.e.*, 2001, s.36.

eksilme olmadığı gibi, tam tersine, 1554 tahririnde fethedilerek deftere girmiş olan (Maradid, Kadabhiya, Miyrevet) köylerle birlikte iskân birimlerinin sayısında artış olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın sonlarında yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntıların yarattığı “Celali İsyanları” gibi toplumsal hareketlenmelerin bölgede etkili olduğuna dair mühimme kayıtlarında önemli veriler bulunmaktadır. Nitekim 1593 tarihli bir kayıtta İskender oğlu Rüstem adlı bir timar sahibinin bölge halkına zulmettiği görülürken,¹¹⁶ başka kayıtlarda eşkiyanın bölgedeki faaliyetlerine,¹¹⁷ isyan hareketlerine zaman zaman rastlanılmaktadır.¹¹⁸ Bu durum karşısında, Osmanlı Devleti'nin reâyâyı korumak adına eşkiyayı cezalandırmak,¹¹⁹ olaylardan etkilenecek yerini yurdunu terkeden insanların geriye dönüşlerinde her türlü yardımı yapmak gibi tedbirleri aldığı anlaşılmaktadır.¹²⁰ Bu hususta başka kayıtlara da rastlanmaktadır. Örneğin, Anadolu sahasında güvenliği sağlayan bütün askeri personelin Rumeli'de seferde olmasından dolayı eşkiyanın meydana boş bulup, reâyâ ve berâyâyâ zulüm ve baskı yapması, 1596 tarihli hükümde Guraba-yı yemin ağası Sinan Bey'e “söz konusu yerlere giderek, toprak kadıları vasıtasıyla kanunu gereğince uygulaması, mağdur olan insanların haklarını geri vermesi, bu olaylara karışan bütün sipahi, yeniçeri ve kapıkullarını bildirmesi” şeklinde geçmektedir. Dönemin yaşanmışlıklarına güzel bir örnek oluşturan bu hükümden hareketle, tebaasını korumaya uğraştığı anlaşılan bir devletin, Doğu Karadeniz yöresinden belirli sayıda hristiyanı batıya, batıdan belirli sayıda müslümanı Doğu Karadeniz yöresine iskân etmek için planlama yapması,¹²¹ olağanüstü savaş koşullarında karşılamakta çok daha fazla zorlanacağı bir başka maddi yükün altına girmesi demektir. Osmanlı'nın maddi yükünü karşılamakta zorlandığı savaş koşullarında böyle bir zorunlu göç yükünü karşılaması mümkün görünmemektedir.

¹¹⁶ BOA-MD, C.71/543 (1001/1593).

¹¹⁷ BOA-MD, C.73/1231 (1003/1595).; BOA-MD, C.74/626 (1004/1596).; BOA-İE.DH, C.6/609 (1012/1603).; BOA-İE.DH, C.7/704 (1012/1603).

¹¹⁸ BOA-MD, C.71/642 (1001/1593).

¹¹⁹ BOA-MD, C.73/1142 (1004/1596).

¹²⁰ BOA-İE.DH, C.79/829 (1019/1610).; BOA-MD, C.78/1099 (1022/1613).

¹²¹ Lowry, *a.g.e.*, s.116.

Yukarıda ifade ettiğimiz hususların yanında, Celali isyanlarının Anadolu sahasında sebep olduğu tahribatın¹²² Arhavi kazası genelinde çok etkili olmadığı düşünülmektedir. Arhavi kazasına tâbi olan tek bir köyün bile terkedilmemesi veya yok olmaması bu düşünceye delil olarak gösterilebilir. Bu nedenle, Doğu Karadeniz bölgesinin Celali isyanlarından ziyade, Osmanlı Devleti ile Safeviler ve Gürcüler arasında meydana gelen çatışmalardan etkilendiği düşünülmektedir. Bu çatışmaların devam ettiği XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin bölgenin hâkimiyetini elinde tutabilmek için ordunun çok çabuk hareket etmesini sağlayacak yol ve köprü gibi imar çalışmalarına önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu hususta bir mühimme kaydında geçen ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Batum sancakbeyi Haydar Bey'e yazılan 1578 tarihli bir hükümde, "Batum ile Ardahan arasındaki yolun bir an evvel tamir edilmesi ve Batum'da bekleyen barut ile mühimmatın Ardahan'a gönderilmesi istenmektedir."¹²³ Bir diğer hükümde ise, bu yolların yapımının bir an evvel tamamlanması için Erzurum beylerbeyinden, Ardanuç, Acara, Livane sancakbeylerinden ve bu sancaklardaki kadılardan Batum sancakbeyi Haydar Bey'e yardımcı olunması istenmektedir.¹²⁴

Tahrir defterleri ve diğer arşiv belgeleri bazında yapılan inceleme neticesinde 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasında devlet veya devlet ileri gelenlerinin desteği ile kurulmuş olan vakıf veya imaret gibi dini ve sosyal kurumlar şimdilik tespit edilememiştir.¹²⁵ Osmanlı Devleti XV. ve XVI. yüzyıllar içerisinde Arhavi kazasında devlet olarak gerekli kurumsal yapılanmayı sağlayamamış gözükmeyle birlikte, fetihten önce Arhavi kazasında kendine özgü¹²⁶ yerleşik hayatın devam ediyor olması devletin işini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle devletin herhangi bir yerde şenlendirme veya düzenleme için zorlama, sürgün gibi bir uygulamasının olmadığı, XVI. yüzyıl sonuna

¹²² İsyânlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Celali İsyânları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1963, ss.171-257, Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çev, Emine Sonnur Özcan), 2006, ss.141-145.; Gümüşçü, *a.g.e.*, 2001, ss.185-187.

¹²³ BOA-MD, C.32/36 (986/1578).

¹²⁴ BOA-MD, C.32/237 (986/1578); BOA-MD C.32/345 (986/1578).

¹²⁵ Bu kitapta, Arhavi kazasında ilk caminin 1753 yılında inşa edilmiş olduğu ifade edilmektedir. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-1*, 1983, s.735-787.; VGM. Kültür ve Tescil Daire Başkanlığının belge listesinde bir şahıs tarafından yaptırılan ilk cami 1807 yılında tescil edilmiştir. VGM.DEFTER.Defter/Sayfa/Sıra No: 155-0/0104/0739-0740M (1222-1807); VGM. Kültür ve Tescil Daire Başkanlığının belge listesinde "Şirin Ali Bin Memiş" tarafından kurulmuş olduğu anlaşılan vakfiye, Arhavi kadılığı tarafından 1806 yılında tescil edilmiştir. VGM.DEFTER.Defter/Sayfa/Sıra No: 581-2/0284/0285 (1262-1806); Vakıf teşkilatı ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için Bkz. İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.148.; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2007, ss.155-161.; Bahaettin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, C.42, İstanbul, 2012, ss.479-486.; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C.42, İstanbul, 2012, ss.479-486.

¹²⁶ İnalçık'ın, Kili/Akkirman bölgesinde süren yaşam için kullandığı "kendine özgü" ifadesi, Arhavi kazasının kendisine özgü yaşam koşulları için de geçerlidir. Bkz. İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.217.

kadar da böyle bir uygulamaya gerek görmediği anlaşılmakta olup, aksine, mevcut yerleşim düzeninin ve dolayısıyla tebaanın korunması için gerekli bütün önlemleri aldığı görülmektedir.¹²⁷

3.1. İSKÂN BİRİMLERİ

3.1.1. Arhavi Kazası

Kaza, Osmanlılar'da kadı'nın yetki bölgesi ve günümüzde ise idâri ve ticari anlamda belli bir bölgenin merkezi konumundaki nahiyeler ile köylerden oluşan coğrafi bölge olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸ Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden beri fethedilen yerlere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen bir subaşının atandığı bilinmektedir.¹²⁹ Bu gelenek dahilinde, gerek 1486 tahrir defterinde yer alan kayıt gerekse diğer arşiv belgeleri Arhavi'nin, kaza statüsünde bir yerleşim ünitesi olduğunu göstermektedir.¹³⁰ Arhavi kazası ve nahiyesinin merkezi olarak kabul edilebilecek tek yerleşim yeri Arhavi köyü gözükmemektedir.

3.1.2. Arhavi'nin Nahiyeleleri

Nahiye, coğrafi ve idâri bakımdan muayyen bir bölge veya birim olarak tanımlanmaktadır.¹³¹ 1486 tahririnde Arhavi kazasına bağlı sadece Arhavi/Laz nahiyesi bulunmaktadır. 1515 tahririnde; Gönnye, Vilayet-i İskele (İçkale) ve Vilayet-i Bağobit nahiyelelerinin eklenmesi ile nahiye sayısı dörde çıkmıştır. Bu nahiyelelerin çok eskiye dayanan iskân yapılarının olduğu anlaşılmaktadır. Arhavi'ye tâbi bu nahiyeleler 1515-1583 yılları arasında mevcudiyetlerini devam ettirmişler ve herhangi bir isim değişikliğine uğramamışlardır.¹³²

¹²⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kırzioğlu, a.g.e., 1998, s.12-21; Bilgin, a.g.e., ss.197-203.

¹²⁸ Bkz. Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, C.25, İstanbul, 2002, s.119.

¹²⁹ Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Kadı", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.69.

¹³⁰ Bu kayda göre, Kadı "Kokanvat" karyesinde ikamet etmektedir, Bkz. BOA-MAD-828, s.476.; Ayrıca bkz. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) < Özet-Transkripsiyon ve İndeks > II*, Ankara, 1996, s.153-154. (Hüküm No: 979, 980).

¹³¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, C.XXXII, İstanbul, 2006, s.306-307.

¹³² Bkz. Tablo-2, Tablo-3, Tablo-43.

Tablo 2-Arhavi Kazasına Bağlı Nahiyeleer Tablosu (1486-1583)

	Arhavi Kazası		Arhavi Kazası		Arhavi Kazası		Arhavi Kazası		Arhavi Kazası		Arhavi Kazası	
N.S.	1486	MAD-828	1515	TD-52	1530	TD-387	1554	TD-288	1564	TD-442	1583	TD-122
1	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz	Nahiye	Arhavi/Laz
2			Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye	Nahiye	Gönye
3			Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele	Nahiye	Vilayet-i İskele
4			Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit	Nahiye	Vilayet-i Bağobit
N.S.	Nahiye Sayısı											

Gönye ve Bağobit nahiye merkezleri bütün tahrirlerde “*Nefs*” olarak kaydedilmiş, Arhavi/Laz nahiyesi bünyesinde bulunan Makriyalu (Kemalpaşa) nahiyesinin merkezi ise defter kayıtlarında bazen “*Nefs*”, bazen de “*Karye-i Nefs-i ...*” olarak ifade edilmiştir. Bu merkezlerin 1486-1583 yılları arasında herhangi bir değişikliğe uğramadıkları defter kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1564 ve 1583 tahrirlerinde Arhavi/Laz nahiyesinin merkezine ilişkin tam bir tespit yapılamamakla beraber, 1564 ve 1583 tahrirlerinin Arhavi kazasına ait bölümünde kaydedilen ilk köyün Arhavi olması Arhavi/Laz nahiyesinin merkezinin Arhavi köyü olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.¹³³ Defterlerde “*Nefs-i Makriyalu*” ifadesi yer almakla birlikte, Makriyalu’nun hangi idâri ünitenin merkezi olduğu belli değildir.¹³⁴ 1486 tahririnden beri süre gelen bir yazım alışkanlığı olduğu söylenebilir veya Bizans dönemi’nde “*Laz-ı Mağal*”¹³⁵ olarak ifade edildiği düşünülen bölgenin merkezi olabilir. Vilayet-i İskele nahiyesinin merkezi (*nefs*) tespit edilememiştir. Vilayet-i Bağobit’in merkezi defterde “*Nefs-i Bağobit tâbi-i Laz*” ifadesi ile yer almaktadır.¹³⁶ Gönye nahiyesinin merkezi defterlere kaydedilmiş olup, tâbi olduğu idâri ünite kaydedilmemiştir.¹³⁷

¹³³ BOA-TD-442, s.81.; BOA-TD-122, v.43b.

¹³⁴ BOA-TD-442, s.116-117.; BOA-TD-122, v.63b-64a.

¹³⁵ BOA-MAD-828, s.709-710.

¹³⁶ BOA-TD-442, s.124.; BOA-TD-122, v.68a/b.

¹³⁷ BOA-TD-442, s.127.; BOA-TD-122, v.70a/b.

Tablo 3-Arhavi Nahiyelerine Bağlı İdari Birimler Tablosu (1486-1583)

YIL	Arhavi/Laz			Vilayet-i İskele			Vilayet-i Bağobit			Gönye			D.Değişim		Arhavi Kazası		
	Köy	Nefs	Kale	Köy	Nefs	Kale	Köy	Nefs	Kale	Köy	Nefs	Kale	Y.K	K.K	Köy	Nefs	Kale
1486	32	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33	0	32	1	0
1515	28	1	2	8	0	0	6	1	0	6	1	1	32	11	48	3	3
1530	28	0	2	8	0	0	6	1	0	5	1	0	0	3	47	2	2
1554	28	1	0	8	0	0	6	1	0	9	1	0	5	2	51	3	0
1564	29	1	0	8	0	0	6	1	0	9	1	0	1	0	52	3	0
1583	29	1	0	8	0	0	6	1	0	9	1	0	0	0	52	3	0
Y.K			Arhavi kazası kayıtlarına işlenmiş idari ünite														
K.K			Arhavi kazası kayıtlarından düşülmüş idari ünite														
D.Değişim			Dönemsel Değişim														

3.1.3. Arhavi'nin Köyleri

İnsanların işledikleri tarla, bağ ve bahçe gibi şahsi mülkleri ile beraber otlak ve yaylak gibi ortak yaşam alanlarını paylaştıkları ve nüfusu 2000 kişiden az olan en küçük idari üniteye köy denmektedir. Köylerin yerleşimleri toplu veya dağınık olsa da temel fonksiyonları hep aynı kalmıştır.¹³⁸ Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmek için toprak tasarrufu, vergilendirme ve taşra yönetim sistemini çok iyi organize ettiği görülmektedir. Bu organizasyonun çekirdeğini oluşturan köy, tasarruf edilen arazisinin miktarı, sağladığı geliri (vergi/hasıl) ve tımar tevcih edilen kişi ile birlikte anılmıştır.¹³⁹ Osmanlı Devleti bu organizasyonun devamlılığında köylere önemli görevler (derbendci, köprücü, küreci, çeltükçi, okçu, yağcı vb.) yüklemiştir.¹⁴⁰ Bölgenin sınıra çok yakın olması nedeni ile bu tip görevlendirmelerin yapılmış olması gerektiği düşünülmekle birlikte, 1486-1583 yılları arasındaki tahrir defterlerinde Arhavi kazası köylerine ilişkin böyle bir görevlendirme tespit edilememiş olup, bütün köyler tarım üretimi üzerinden vergilendirilerek kayıt altına alınmışlardır.

Arhavi kazasına tâbi köylerin değerlendirmesine başlanan 1486 tarihli defter, dirlik tahsisleri esas alınmak suretiyle tanzim edilmiştir. Söz konusu defter kayıtlarından, dirlik sahiplerine iki, üç, dört ve daha fazla köyden oluşan dirlik tahsislerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, tımar tahsisi yapılan bazı köylerin bağlı olduğu nahiye veya diğer idari birimler 1486 tahririne yazılmamış veya eksik yazılmıştır. Bu nedenle, köylerin bağlı olduğu nahiye veya kazayı tespit etmekte bazı tereddütler oluşmaktadır.

¹³⁸ Osman Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul, 1936, s.149.; Gümüşçü, a.g.e., 2001, ss.98-99.

¹³⁹ İnalçık, a.g.e., 2000, s.222.; Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Ankara, 1985, s.73.

¹⁴⁰ İnalçık, a.g.e., 2000, s.223.

Atina (Pazar) kazasına veya Rize kazasına tâbi olması gereken köy, Arhavi kazasında veya başka bir kaza bünyesinde kayıt altına alınmıştır.¹⁴¹ Bu nedenle, belli idâri ünitelere dahil olması gerektiği düşünülen köy, nefis gibi idâri üniteler tespit edilememektedir. Tespit edilemeyen bu idâri üniteler nüfus bağlamında tespitlerin sağlıklı olarak yapılmasını da engellemektedir.

1486 tahririnde Arhavi kazası, Doğu Karadeniz sahili boyunca dizilmiş bulunan günümüz Fındıklı (Vitze/Viçe), Arhavi, Hopa kazalarını oluşturan köylerden meydana gelmiştir. Bu köylerin dirlik gelirleri, 26 köyde birer kişiye, 5 köyde iki kişiye ve 2 köyde ise üç kişiye tahsis edilmiştir.¹⁴² Yukarıda belirtilen eksiklikler ile düzenlendiği düşünülen 1486 tarihli deftere göre Arhavi nahiyesi dahilinde kayıt altına alınmış olan idâri üniteler, 1 nefis ve 32 köy olarak gözükmemektedir.¹⁴³

1486 tahririnde Laz nahiyesine kaydedilmiş olan 11 köy 1515 tahririnde gözükmemektedir. 1486 tahririnde gözükmeyen 6 köy (Kay/Hopa, Çaçorivat, Pazın, Abu, Yakovit, Zuğu/Zoço) ise 1515 tahririnde kaydedilmiştir. Bu altı köy 1515-1583 yılları arasında düzenlenecek olan 5 tahrir döneminde de kayıtlarda yer almışlardır. Yine bu dönemde Zatrikando köyü bölünmüş ve “Küçük Zatrikando” isimli yeni bir köy teşekkül etmiştir. Bu ilave ve eksilmeler neticesinde, Arhavi/Laz nahiyesi, 2’si kale (Arhavi ve Kise), 28’i köy ve 1’i nefis (Nefs-i Makriyalu) olmak üzere 31 idâri üniteden oluşmuştur. Bu köylerden 1 tanesinde dört kişiye, 2 tanesinde üç kişiye, 5 tanesinde iki kişiye ve 20 tanesinde ise birer kişiye dirlik tahsis edilmiştir.¹⁴⁴

1515 tahririne göre, yeni fethedilerek Arhavi kazasına bağlanan üç nahiye vardır. Bunlardan Gönnye/Koniya nahiyesi 1 nefis (Nefs-i Gönnye/Koniya), 6 köy ve 1 kaleden oluşmakta olup, bu köylerin dirlik gelirleri birer kişiye tahsis edilmiştir. Vilayet-i İskele nahiyesi 8 köyden oluşmuştur. Bu köylerin dirlik gelirlerinin, 1 tanesi beş kişiye, 3 tanesi üç kişiye, 4 tanesi ise tek kişiye tahsis edilmiştir. Vilayet-i Bağobit nahiyesi ise 1 nefis (Nefs-i Bağobit) ve 6 köy olmak üzere 7 idâri üniteden oluşmaktadır ve bu ünitelerin tamamının dirlik gelirleri birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁴⁵ 1515 senesinde

¹⁴¹ Aydın, *a.g.e.*, s.231; Bostan, *a.g.e.*, s.37.

¹⁴² Bkz.Tablo-7.

¹⁴³ Arhavi/Laz nahiyesine tâbi köy sayısı 23’dür. Bkz.Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4, Tablo-43.

¹⁴⁴ Bkz.Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁴⁵ Bkz.Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7.

Arhavi kazası genelinde 3 nefis ve 48 köy ile Arhavi, Kise ve Gönye/Koniya kaleleri dahil olmak üzere toplam 54 idâri ünite vardır.¹⁴⁶ Bu 54 idâri ünite güncel kazalar olarak değerlendirildiğinde, Rize iline bağlı Fındıklı (Vitze/Viçe) ilçesi, Artvin iline bağlı Arhavi, Hopa, Borçka ilçeleri ve Gürcistan sınırları içerisinde bulunan Acara Özerk Cumhuriyetinin başkenti Batum şehrine bağlı Gonio nahiyesini kapsamaktadır. Bu dönemden sonra düzenlenen 1530/1554/1564 ve 1583 tahrirleri bazında da bütün idâri üniteler aynı bölgeler içerisinde devamlılıklarını sürdürmüşlerdir.

1530 senesi tahrir kayıtlarına göre yerleşim birimlerinde değişiklik olmamakla birlikte, kayıtlarda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Nefs-i Makriyalu, “Karye-i Nefs-i Makriyalu” olarak kaydedilmiştir. Arhavi/Laz nahiyesine tâbi olan Büyük Zatrikando ve Küçük Zatrikando köyleri beraber yazılmışlardır. Ayrı iki köy olan Arhavi/Laz nahiyesine tâbi Kıvarivat ve Gönye nahiyesine tâbi Kıvarivat köyleri de beraber yazılmışlardır. Bu nedenle 1530 kayıtlarında Arhavi/Laz nahiyesi 2 kale (Arhavi ve Kise), 28 köy olmak üzere 30 idâri üniteden oluşmuştur. Vilayet-i İskele nahiyesi 8 köyden oluşmaktadır. Vilayet-i Bağobit nahiyesi, 1 nefis ve 6 köy olmak üzere 7 idâri üniteden meydana gelmektedir. 1515 tahririnde 1 nefis ve 6 köy olmak üzere 7 idâri üniteden oluşan Gönye/Koniya nahiyesi ise 1530 tahririnde 1 nefis ve 5 köy olarak kaydedilmiştir. 1515 tahririnde kaydedilmiş bulunan Gönye/Koniya kalesi 1530 defter kayıtlarında gözükmemektedir.¹⁴⁷ 1530 tahririne göre Arhavi kazası 2 nefis, 47 köy ve 2 kale olmak üzere 51 idâri üniteden oluşmuştur.¹⁴⁸

1554 tahririnde, 1530 tahririnde müşterek kaydedilen Arhavi/Laz nahiyesi ile Gönye/Koniya nahiyesine tâbi Kıvarivat köylerinin kayıt hatası düzeltilmiş ve ayrı ayrı kaydedilmişlerdir. Aynı şekilde, 1530 tahririnde müşterek yazılan Zatrikando köyleri ise ayrı ayrı kayıt altına alınmışlardır. Bu düzeltmeler ile Arhavi/Laz nahiyesi 1 nefis ve 28 köyden oluşmaktadır. Bu köylerin dirlik gelirleri ise, 20 köyde birer kişiye, 5 köyde

¹⁴⁶ Bkz.Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4.

¹⁴⁷ Yavuz Sultan Selim tarafından fethedildiği bilinen Gönye kalesi 1530 senesi itibariyle kaybedilmiş olduğu için 1530 tahririnde kayıt altına alınamamıştır. Batum ve çevresi, Gonio kalesi dahil olmak üzere 1545 yılında geri alınmıştır. Bkz. Aydın, *a.g.e.*, s.258.

¹⁴⁸ Bkz.Tablo-2, Tablo-3, Tablo-4.

Tablo 4-Arhavi Kazası Köy İsimleri Tablosu (1486-1583)¹⁴⁹

	1486	1515	1530	1554	1564	1583	2017
N	K Karye/nefs	K Karye/nefs	K Karye/nefs	K Karye/nefs	K Karye/nefs	K Karye/nefs	İ.B. Y.İsim
1	1 Papuççı	1 Papuççı	1 Pabuççı	1 Papuççı	1 Pabuççı	1 Pabuççı	Köy Çınarlı
2	2 Viçe	2 Viçe	2 Viçe	2 Viçe	2 Viçe	2 Viçe	Kaza Fındıklı
3	3 Çakadon	3 Çakadon	3 Çakadon	3 Çakadon	3 Çakadon	3 Çakadon	Köy Göksu
4	4 Orçı	4 Orçı	4 Orçı	4 Orçı	4 Orçı	4 Orçı	Köy Üçimlak
5	5 Moksohora	5 Moksohora	5 Moksohora	5 Moksohora	5 Moksohora	5 Moksohora	Köy Kıyıcık
6	6 Abislahı	6 Abislahı	6 Abislahı	6 Abislahı	6 Abislahı	6 Abislahı	Köy Esenkırı
7	7 Kokanvat	7 Kokanvat	7 Kokanvat	7 Kokanvat	7 Kokanvat	7 Kokanvat	Köy *
8	8 Sundura	8 Sundura	8 Sundura	8 Sundura	8 Sundura	8 Sundura	Köy Sundura
9	9 Kise	9 Kise	9 Kise	9 Kise	9 Kise	9 Kise	Köy Kise
10					10 Başkise	10 Başkise	Köy Kise
11	10 Kapistro	10 Kapistro	10 Kapistro	10 Kapistro	11 Kapistro	11 Kapistro	Köy Güngören
12	11 Arhavi	11 Arhova	11 Arhova	11 Arhova	12 Arhavi	12 Arhavi	Kaza Arhavi
13	12 Kıvarvat	12 Kıvarvat	12 Kıvarvat	12 Kıvarvat	13 Kıvarvat	13 Kıvarvat	Köy *
14	13 Sumlı	13 sumlı	13 Sumlı	13 Sumlı	14 Sumlı	14 Sumlı	Köy Sümer
15	14 Zatrikando	14 Zatrikando	14 Zatrikando	14 Zatrikando	15 Zatrikando	15 Zatrikando	Köy *
16		15 K.Zatrikando		15 K.Zatrikando	16 K.Zatrikando	16 K.Zatrikando	Köy *
17	15 Çacuryan	16 Çacuryan	15 Çacuryan	16 Çacuryan	17 Çacuryan	17 Çacuryan	Köy *
18	16 Martinvat	17 Martinvat	16 Martinvat	17 Martinvat	18 Martinvat	18 Martinvat	Köy *
19	17 Sidre	18 Sidre	17 Sidre	18 Sidre	19 Sidre	19 Sidre	Köy Derecik
20	18 Kondorakis	19 Kondorakis	18 Kondorakis	19 Kondorakis	20 Kondorakis	20 Kondorakis	Köy *
21	19 Makriyalı	20 Makriyalı	19 Makriyalı	20 Makriyalı	21 Makriyalı	21 Makriyalı	Nahiye Kemalpaşa
22	20 Ostorovil	21 Ostorovil	20 Ostorovil	21 Ostorovil	22 Ostorovil	22 Ostorovil	Köy Liman
23	21 M.potamya	22 Misopotamya	21 Misopotamya	22 Misopotamya	23 Misopotamya	23 Misopotamya	Köy Dereici
24	22 Sarpu	23 Sarpu	22 Sarpu	23 Sarpu	24 Sarpu	24 Sarpu	Köy Sarp
25	23 Gire						**
26	24 Kalde						**
27	25 Makrit						**
28	26 Manakando.						**
29	27 Okutpe						**
30	28 Açirpani/ti						**
31	29 Çağconvat						**
32	30 Mirogo						**
33	31 Ova						**
34	32 Pajlivi						**
35	33 Lahora						**
36	34	24 Kay(Hopa)	23 Kay/Hopa	24 Hopa/kay	25 Kay/Hopa	25 Kay/Hopa	Kaza Hopa
37	35	25 Çacorivat	24 Çacorivat	25 Çacorivat	26 Çacorivat	26 Çacorivat	Köy Peroniti
38	36	26 Pazın	25 Pazın	26 Pazın	27 Pazın	27 Pazın	Köy Piskala/Arılı
39	37	27 Abu	26 Abu	27 Abu	28 Abu	28 Abu	Köy Çağlayan
40	38	28 Yakovit	27 Yakovit	28 Yakovit	29 Yakovit	29 Yakovit	Köy Kavak
41	39	29 Zoğ	28 Zoğ	29 Zoğ	30 Zoğ	30 Zoğ	Köy İhlamlı
42	40	30 Borçha	29 Borçha	30 Borçha	31 Borçha	31 Borçha	Kaza Borçka
43	41	31 Vakora	30 Vakora	31 Vakora	32 Vakora	32 Vakora	Köy Küçükköy
44	42	32 Kostaniç	31 Kostaniç	32 Kostaniç	33 Kostaniç	33 Kostaniç	Köy Kestanelik
45	43	33 Çat	32 Çat	33 Çat	34 Çat	34 Çat	Köy Çat
46	44	34 Çançalazin	33 Çançalazin	34 Çançalazin	35 Çançalazin	35 Çançalazin	Köy Düzköy
47	45	35 Mamanat	34 Mamanat	35 Mamanat	36 Mamanat	36 Mamanat	Mahalle Elmalı
48	46	36 Makrit	35 Makrit	36 makreti	37 Makreti	37 Makreti	Köy Kale
49	47	37 Sahandoro	36 Sahandoro	37 Sahandoro	38 Sahandoro	38 Sahandoro	Köy Fındıklı
50	48	38 Erciye	37 Erciye	38 Erciye	39 Erciye	39 Erciye	Mahalle Örtücüler
51	49	39 Succine	38 Succine	39 Succine	40 Succine	40 Succine	Mahalle Boğazköy
52	50	40 İpsicine	39 İpsicine	40 İpsicine	41 İpsicine	41 İpsicine	Mahalle Güneşli
53	51	41 Çikait	40 Çikait	41 Çikait	42 Çikait	42 Çikait	Köy Kısıklı
54	52	42 Bahiya	41 Bahiya	42 Bahiya	43 bahiya	43 Bahiya	Mahalle Selimiye/Yeşilköy
55	53	43 Bağobit	42 Bağobit	43 Bağobit	44 Bağobit	44 Bağobit	Köy Güreşen
56	54	44 Lohaye	43 Lohaye	44 Lohaye	45 Lohaye	45 Lohaye	Mahalle Selimiye/Yeşilköy
57	55	45 Siminvat	44 Siminvat	45 Siminvat	46 Siminvat	46 Siminvat	Simonet
58	56	46 Gönnye	45 Gönnye	46 Gönnye	47 Gönnye	47 Gönnye	Gonio
59	57	47 Kıvarivat	46 Kıvarivat	47 Kıvarivat	48 Kıvarivat	48 Kıvarivat	Kıvariatı
60	58	48 Anebolı	46 Anebolı	48 Anebolı	49 Anebolı	49 Anebolı	Ombolo
61	59	49 Maho	47 Maho	49 Maho	50 Maho	50 Maho	Makho
62	60	50 Halinar	48 Halinar	50 Halinar	51 Halinar	51 Halinar	Charnali
63	61	51 Hoçavur	49 Hoçavur	51 Hoçavur	52 Hocavur	52 Hocavur	Khelvachauri
64	62	52 Arhavi Kalesi	50 Arhavi Kalesi	52 Mirvat	53 Mirvat	53 Mirvat	Köy Miyrevet
65	63	53 Kise Kalesi	51 Kise Kalesi	53 Maradit	54 Maradit	54 Maradit	Köy Muratlı
66	64	54 Gönnye Kalesi		54 Kadabhiya	55 Kadabhiya	55 Kadabhiya	Köy Cavuşlu

149

Arhavi nahiyesine bağlı olan köyler
1486 yılında yazılmış, devamlılığı olmayan köyler
1486 yılında yazılmamış, Arhavi nahiyesine bağlı devamlılığı olan köyler
Vilayet-i İskele nahiyesine bağlı köyler
Vilayet-i Bağobit nahiyesine bağlı köyler
Gönnye/Koniya nahiyesine bağlı köyler

* Çalışma Kapsamında yerleri tespit edilememiş köyler

** 1486 tahririnde kayıtlı olup, sonraki tahrirlerde kaydedilmemiş köyler.

iki kişiye, 2 köyde üç kişiye ve 1 köyde dört kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵⁰ 1530 tahririnde 1 nefis ve 6 köy olarak gözüken Nahiye-i Gönye/Koniya 1554 tahririnde 1 nefis ve 9 köy olarak kaydedilmiştir. Yeni fethedildikleri anlaşılan Miyrevet, Maradit ve Kadabhiya isimli köyler bu tahrir döneminde hâric-ez-defter kaydı ile idâri üniteye dahil olmuşlardır. Bu köylerin dirlik gelirleri, 1 köyde iki kişiye, 8 köyde birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵¹ Bu dönemde, Vilayet-i İskele nahiyesi 8 köyden meydana gelmektedir. Köylerin dirlik gelirleri, 4 köyde birer kişiye, 3 köyde üç kişiye ve 1 köyde beş kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵² Vilayet-i Bağobit nahiyesi bu dönemde 1 nefis ve 6 köy olmak üzere 7 idâri ünitelerden meydana gelmiştir. Bu idâri ünitelerin tamamında dirlik gelirleri birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵³ Arhavi kazası, Arhavi/Laz nahiyesi, Gönye nahiyesi, Vilayet-i Bağobit nahiyesi ve Vilayet-i İskele dahil olmak üzere 4 nahiyeden oluşmaktadır. Bu nahiyelerin içerisinde Arhavi/Laz nahiyesine tâbi nefis-i Makriyalu, Gönye nahiyesine tâbi nefis-i Gönye, Vilayet-i Bağobit'e tâbi nefis-i Bağobit isminde üç nahiye merkezi ve nahiyelere tâbi 51 köy bulunmaktadır.¹⁵⁴

1554 tahririnde Kise köyüne dahil olduğu düşünülen Başkise köyü 1564 tahririnde ayrı bir köy olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle, 1564 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesine bağlı 1 nefis ve 29 köy bulunmaktadır. Bu köylerin dirlik gelirleri, 21 köyde birer kişiye, 5 köyde iki kişiye, 2 köyde üç kişiye ve 1 köyde dört kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵⁵ Vilayet-i Bağobit, 1 nefis ve 6 köyden oluşmakta olup, her bir idâri ünitenin dirlik gelirleri birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵⁶ Vilayet-i İskele, 8 köyden ibaret olup, dirlik gelirleri, 5 köyde birer kişiye, 2 köyde üç kişiye ve 1 köyde beş kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵⁷ Gönye/Koniya nahiyesi ise 1 nefis ve 9 köyden oluşmaktadır. Nahiyeye bağlı her idâri ünitenin dirlik geliri birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁵⁸ Arhavi kazası, nahiyeler genelinde 3 nefis ve 52 köyden meydana gelmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵¹ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵² Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵³ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁴ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁵ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁶ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁷ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁸ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁵⁹ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

1583 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesine tâbi 1 nefis ve 29 köy bulunmaktadır. Bu köylerin dirlik gelirleri, 21'i birer kişi, 5'i iki kişi, 2'si üç kişi ve 1'i ise 4 kişiye tahsis edilmiştir. Vilayet-i Bağobit, 1 nefis ve 6 köyden oluşmuş olup, dirlik gelirleri her bir köyde birer kişiye tahsis edilmiştir. Vilayet-i İskele, 8 köyden ibaret olup, dirlik gelirleri 5 köyde birer kişiye, 2 köyde üç kişiye ve 1 köy de beş kişiye tahsis edilmiştir. Gönye/Koniya nahiyesi ise 1 nefis ve 9 köyden oluşmuş olup, dirlik gelirleri bu idâri ünitelerin herbirinde birer kişiye tahsis edilmiştir.¹⁶⁰

1583 tahririne göre Arhavi kazası genel olarak değerlendirildiğinde ise 1564 tahririnde olduğu gibi 4 nahiye den oluşmuştur. Bu nahiyelerin içerisinde Arhavi/Laz nahiyesine bağlı nefis-i Makriyalu, Gönye nahiyesine tâbi-i nefis-i Gönye, Vilayet-i Bağobit'e tâbi-i nefis-i Bağobit isminde üç nahiye merkezi ve nahiye lere tâbi 52 köy bulunmaktadır. Anadolu genelinde düzenlenen her tahrir defterinde kayıt altına alındığı görülen mezra ve yaylak gibi iskân birimleri¹⁶¹ Arhavi kazası tahrirlerinde yoktur. Özellikle Doğu Karadeniz yöresi için önemini bugün dahi koruyan yaylaların kaydedilmemiş olması düşündürücüdür.

1486-1583 dönemi içerisinde Arhavi kazasına ait nüfus verilerini kapsayan 6 tahrirde Arhavi kazasına bağlı dört nahiye ve nahiye lere tâbi köylerin isimleri ve tahmini nüfusları belirlenmeye çalışılmıştır.¹⁶² Bu çalışmada, Vilayet-i İskele ve Gönye nahiye lere bağlı köylerin yerlerini tespit etmek kolay olmuştur.¹⁶³ Vilayet-i Bağobit'e bağlı köylerin isim ve yer tespitlerinde ise Osmanlı döneminde yapılan isim değişikliklerinden dolayı zorluklar yaşanmıştır. Buna rağmen iki köy dışında diğer köylerin yerleri tespit edilmiştir.¹⁶⁴ 1486-1583 döneminde Vitz/Viçe tabir edilen Fındıklı kazasının sahilde kurulmuş olan köyleri hariç diğer köylerinin Abu, Pishala, Zuğu ve Sumlı vadileri boyunca kurulmuş oldukları görülmektedir. Günümüz Arhavi kazasına bağlı köyler de Kapisre, Kamilet ile Derecik vadileri boyunca dizilmiş olan

¹⁶⁰ Bkz.Tablo-3, Tablo-4, Tablo-7, Tablo-43.

¹⁶¹ Osmanlı Devleti'nin vergilendirme sistemi içerisinde önemli olduğu görülen bu iskân birimleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.71, 80.; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 1988, ss.23-24.; Öz, *a.g.m.*, 2000, s.19.; Koç, *a.g.e.*, ss.39-40.; Gümüşçü, *a.g.e.*, 2001, ss.119-126.; Acun, *a.g.e.*, ss.159-160.

¹⁶² Bkz. Tablo-4, Tablo-43.

¹⁶³ Bu köylerin tespitinde Harita Genel Müdürlüğü tarafından 1950 yılında bastırılmış olan, Rize ve Artvin illerine ait 1/200.000 ölçekli haritalar kullanılmıştır.

¹⁶⁴ Bkz.Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

köylerdir. Hopa kazasına bağlı köyler ise Fındıklı ve Arhavi kazalarında olduğu gibi, sahilde ve Hopa çayı ile Hopa çayını besleyen derelerin etrafında kurulmuştur.

Sahilde kurulmuş olan köylerin tespiti nispeten kolay olmakla birlikte, Doğu Karadeniz'in yüksek dağları arasındaki vadiler boyunca kurulmuş olan köylerin tespitinde bazı zorluklar yaşanmıştır. 1564 ve 1583 tarihli defterler incelendiğinde, Arhavi kazasına bağlı köylerin tahrir işlemini coğrafi koşulların etkilediği ve bu nedenle bazı köylerin müşterek yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu tahminin doğruluğunu, Tokat bölgesinin tahririni gerçekleştiren Trabzon Sancakbeyi Ömer Bey'e gönderilen "mümkün olduğu kadar köyleri müşterek vermeyip, müstakil vermeye gayret eylemesi" şeklindeki hüküm kuvvetlendirmektedir.¹⁶⁵

1564 ve 1583 tahrirlerinde köylerin deftere kaydedilme yöntemi incelendiğinde, aynı dere yatağı boyunca yer alan ama birbirlerinden oldukça uzak yerleşimlerin neden aynı köyün hissesi olarak kaydedildikleri gibi hususlar dikkati çekmektedir. Örneğin, 1554 tahririnde 4 hisse ile kayıtlı olan Kise köyünün 1 hissesi 1564 tahririnde sahile en yakın nokta olan Başkise köyü olarak ayrılmıştır. Diğer 3 hisse ise, Kise köyünün devamı olan "Nam-ı diğer Panzol/Pançol", "nam-ı diğer Lakroz" ve "nam-ı diğer Buçe" olarak ayrılmış olup, bu köyler lokalizasyon olarak dağların arasındaki bir vadi boyunca dizilmişlerdir.

Aynı uygulama günümüz Fındıklı kazasına bağlı köyler için de geçerlidir. 1486-1583 yılları arasında köy olarak kayıtlı olan Vitze/Viçe (Fındıklı) kazası sahilinden itibaren Piskala deresi boyunca Gurupit, Paçva¹⁶⁶ (Kamaşen Mah),¹⁶⁷ Manastır, Hara ve Canpet¹⁶⁸ köylerini kapsayacak şekilde kaydedilmiştir. Piskala deresinin devamında Pazın (Piskala Sufla) ve Çakadon (Piskala Ulya) köyleri bulunmaktadır. Zuğu deresi boyunca devam eden vadi yatağı üzerinde ise Papuççı (Çurçeva)¹⁶⁹ köyü ve devamında Zuğu köyü bulunmaktadır. "Karye-i Vitze/Viçe, nam-ı diğer Kamaşen" olarak kayıtlı olan yerleşim birimi, vadi üzerinde kurulu olan bir yerleşim yeri olup, bugün itibarıyla Paçva (Yeni köy) denilen köyün mahallesidir. Sumlı, 1486-1583 yılları arasında

¹⁶⁵ BOA.MD, C.19/389 (980/1572).

¹⁶⁶ "Vitze/Viçe nam-ı diğer Kamaşen" 2017 tarihi itibarıyla Fındıklı Merkez Yeni Mahalle (Paçva)'ye bağlıdır. Bkz. İsmail Avcı Bucaklışı-İrfan Aleksiva, Svaco- *Laz Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul, 2009, s.170.

¹⁶⁷ Kamaşen, BOA-TD-442, s.88-90.; Kamaşen, TKGM-KKA-TD-122, v.48a/48b.

¹⁶⁸ Canpet, BOA-TD-442, s.123.; Canpet, TKGM-KKA-TD-122, v.68a.

¹⁶⁹ "Karye-i Papuççı nam-ı diğer Çurçeva" Bkz. BOA-MAD-828, s.493

düzenlenen tahrirlerde üç timar hisseli bir köydür. Her üç hissenin Sümer/Sumlı deresi boyunda olduğu tahmin edilmektedir. 1564 ve 1583 tahrirlerinde Sumlı köyünün bir hissesinin “Nam-ı diğer Çenzovat” ifadesi ile kaydedildiği görülmektedir. İlk olarak 1831 tarihli ND-1165 numaralı defter kayıtlarında tespit edilen ve Sümer/Sumlı deresi üzerinde bulunan Derbent veya Rıfatlı isimli köylerden birisinin Çenzovat köyü olması kuvvetli bir ihtimaldir.

1486 tarihli defterden itibaren “Orçı” ismi ile kayıt altında olan ve tek hisse olarak devam eden köyün, 1835 tarihli nüfus defterinde beş¹⁷⁰ ayrı köy olarak ayrılmış olması ve bu köylerin hepsinin bir vadi boyunca sağlı sollu dizilmiş olması, köylerin müşterek yazıldığı veya 1486-1583 döneminde idâri yapılanmalarının farklı olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Bu örneklerden hareketle, aynı dere yatağı içerisinde yer alan yerleşimlerin hisseli köy olarak kaydedilmiş olma ihtimalleri kuvvet kazanmaktadır.

1486-1583 dönemini kapsayan incelemelerden elde edilen verilere göre, Arhavi kazasına tâbi 55 iskân yeri bulunmaktadır. Bu iskân yerlerinden Gönye/Koniya nahiyesine bağlı olan 10 iskân yerinin 8 tanesi, Gürcistan Acara Özerk Cumhuriyeti’nin yönetim merkezi olan Batum şehrine bağlı Gonio kazasına bağlı olup, aynı isimlerini muhafaza etmektedirler. Bölge haritaları incelendiğinde, 9. iskân yeri olan Maradid köyünün Gürcistan ile Türkiye arasında ikiye bölündüğü görülmektedir. 10. iskân yeri olan Kadabhiya köyü (Çavuşlu) ise Borçka nahiyesine bağlı köy statüsündedir.

Chala deresi üzerinde kurulmuş olan Vilayet-i İskele nahiyesine bağlı 8 köyün tamamına yeni isim verilmiş olup, eski ve yeni isimlerinin birlikte kullanıldıkları da tespit edilmiştir.¹⁷¹ Çoruh nehrinin batısında kalan ve günümüz Türkiye sınırları içerisinde bulunan Vilayet-i Bağobit nahiyesinin ismi önce Beğlevan, daha sonra ise Güreşen olarak değiştirilmiş ve köy statüsüne indirilmiştir. 1486-1583 döneminde nahiyeğe bağlı 6 köyün isimleri (Erciye/Örücüler, Succine/Boğazköy, İpsicine/Güneşli, Çikait/Kısıklı, Bahiya/Selimiye/Yeşilköy, Lohaye/Selimiye-Yeşilköy¹⁷²) 1486-1583

¹⁷⁰ Orçı Başköy, s.48, Orçı Papilat, s.57, Orçı Kamparna, s.95, Orçı Potocur, s.112., BOA-ND-1165.; Orçı Başköy, s.23, Orçı Ortaköy, s.27, Orçı Papilat, s.34, Orçı Kamparna, s.55, Orçı Potocur, s.63., BOA-ND-1166.; Ayrıca Bkz. Murat Ümit Hiçyılmaz, *Çayeli’nden Oyani, 1835 Arhavi-Hopa-Fındıklı Nüfus Kayıtları*, İstanbul, 2015, s.22-23.

¹⁷¹ Bkz.Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁷² Harita üzerinde Selimiye ve Yeşilköy mahallelerinin hangisinin Bahiya hangisinin Lohaye köyleri olduğu tespit edilememiştir.

yılları arasında değişmemiştir. 1836 tarihinde köylerin isimleri, 1946 yılında ise köy statüleri mahalle olarak değiştirilmiştir.¹⁷³

Doğu Karadeniz sahili boyunca Fındıklı, Arhavi ve Hopa kazalarını içine alan Arhavi/Laz nahiyesi 1583 senesi itibarıyla 30 iskân yeri olarak gözükmemektedir. Bu iskân yerlerinden yedi köyün (Kokanvat, Kıvarivat, Büyük Zatrikando, Küçük Zatrikando, Çaçuryan, Kondorakis, Martinvat) yerleri tespit edilememiştir.¹⁷⁴ Yapılan tespitler ile Harita Genel Müdürlüğünün 1950 senesinde bastırdığı 1/200.000 ölçekli Rize haritası arasında yapılan mukayese sonucu Sumlı köyünden sonra Derbent, Rıfatlı, Lome, Bahta, Gidreva ve Yakovit köylerinin oluşturduğu bölgenin biraz sorunlu olduğu düşünülmektedir. 1486-1583 dönemini kapsayan defter kayıtlarında henüz köy statüsü kazanmamış olan (Derbent, Rıfatlı, Lome, Bahta, Gidreva, Berzan) yerleşimlerin isimlerine kayıtlı köylerin ayrıntıları¹⁷⁵ incelenirken rastlanmaktadır. Bu durum, yerleşimlerin henüz başka köylere bağlı yerler oldukları veya köylerin müşterek yazılmış olabilecekleri şeklinde değerlendirilebilir.

Arhavi kaza merkezinde bulunan “Hacılar Mahallesi” 1564 ve 1583 tahrirlerinde “Kordela”¹⁷⁶ ismi ile kayıt altına alınmıştır.¹⁷⁷ Bu nedenle, Arhavi köyünün, Harita Genel Müdürlüğü Rize haritasında görüldüğü gibi Hacılar mahallesini kapsadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Çarnovat, Yemişlik ve Musazade gibi yerleşimlerin, yerleri tespit edilemeyen köylerden olmaları muhtemeldir.

Arhavi’den denize dökülen Kapisre deresinin ayrım noktasından itibaren Sidre deresinin yol aldığı Derecik vadisi ve Orçı deresinin yol aldığı Kamilet vadisi, kazaya bağlı köylerin büyük çoğunluğunun dizildiği iki hat görünümündedir. Dereden ismini alan Orçı köyü 1564 tahririne göre Kamilet vadisi üzerindeki tek köy olarak görülmektedir. Vadi boyunca arazi yapısının çok dik olması, yerleşimin dikyamaçlar üzerinde ve birbirinden uzak şekilde oluşmasına sebep olmuştur. Çok geniş bir alana

¹⁷³ Bkz.Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁷⁴ Bkz.Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁷⁵ Bu yerleşimler, Yakovit köyü kayıtlarında şahıs/hane kaydının 4. satırında yer almaktadır. Yakovit köyünün içeriğinde, Lome 3 hane, Bahta 7 hane, Gidreva 6 hane olarak kayıtlıdır, Bkz. BOA-TD-442, s.106.; Berzan 6 hane, Bahta 9 hane, Gidreva 6 hane ve Lome 2 hane olarak kayıtlıdır, Bkz.TKGM-KKA-TD-122, v.57b.; Martinvat karyesinde Bahta 4 hane, BOA-TD-442, s.100.; Zatrikando köyü, Lome 3 hane, BOA-TD-442, s.97.; Zatrikando köyünde 4 hane lome kaydı vardır, TKGM-KKA-TD-122, v.52b/53a.

¹⁷⁶ Arhavi köyünde 13 hane kordela kaydı bulunmaktadır, TKGM-KKA-TD-122, v.43b.; Arhavi köyünde 10 hane kordela kaydı bulunmaktadır, TD-442, s.81.

¹⁷⁷ Kordela halen Yukarı Hacılar mahallesinde bir mevki adıdır. Bkz. Bucaklışı-Aleksiva, *a.g.e.*, s.179.

yayılan hanelerin takibini yapabilmek için defter yazılırken hane kayıtlarının altına mevki ismini belirtmenin şart olduğu, bu nedenle, 1486-1583 yılları arasında Orç köyünün ayrıntılarında mevki ismi olduğu düşünülen (Kvalar, Can, Talka) isimlerin kayıt altına alındığı düşünülmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte, bu üç bölge ismi günümüz köy (Koptone, Papilat, Kamparna, Ortaköy ve Başköy) isimleri ile örtüşmemektedir.

Derecik vadisi üzerinde yer alan Sidre ve Kutunid (Sidre nam-ı diğer Kutunid) köylerinin içerikleri incelendiğinde ise günümüzde “Napşit” ve “Çukalvati”¹⁷⁹ olarak isimlerini ve köy statülerini devam ettiren ama o dönemde statü verilmemiş iki bölge olduğu tespit edilmiştir. Yine yeri tespit edilememiş köylerden Kondorakis köyünün içeriği incelendiğinde, Derecik vadisinin giriş noktasında bulunan “Çiryazen” ve “Kordelit” isimli köylerin temelleri olduğu düşünülen (Piryazen, Kordela)¹⁸⁰ iki bölge tespit edilmiştir. Rize’ye ait haritaya göre Derecik vadisi boyunca dizilmiş olan Kordelit, Çiryazen, Çukalvati, Napşit, Kutunid, Sidre, Pilarget, Otalaha ve Üçirmek köylerinden sadece Sidre ve Kutunid (nam-ı diğer Kutunid) köy statüsü taşımaktadır. Çiryazen, Kordelit, Pilarget, Otalaha, Üçirmek köylerinin yerleri tespit edilememiş köylerden olma, farklı isimler altında bulunma veya henüz iskâna açılmamış olma ihtimalleri vardır.

Köy taramaları esnasında dikkat çeken üç ayrıntı, köy yerleşimlerinin ne şekilde olabileceğini anlamak açısından önemlidir. Bunlardan birincisi, Martinvat¹⁸¹ köyünün hane ayrıntılarında (Martinvat 4 hane, Bahta 4 hane, Kalangva 7 hane, Kvakantat 6 hane) gözükmektedir. Kalangva,¹⁸² Koptone köyünde halen kullanılan bir mevki adıdır. Bahta’nın ise 1486-1583 yılları arasında henüz köy statüsü kazanmadığı, o dönem köyleri arasında yer alan bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. İkinci ayrıntı, Kıvarivat¹⁸³ isimli köyün hane ayrıntılarında (Savaskir 18 hane, Kvatanova/Kvatnova 6 hane) gözükmektedir. Savaskir isimli yerin, Çurçeva¹⁸⁴ köyünde bulunan Kirazlı¹⁸⁵

¹⁷⁸ Kvalar.10 hane, Can.15 hane, Talka.7 hane, Bkz. BOA-TD-442, s.107.

¹⁷⁹ Sidre köyünün hane altlarında Çukalvati 6 hane, ve Kutunid köyünün hane altlarında Napşit 5 hane olarak kayıtlıdır, Bkz. BOA-TD-442. s.82/83., s.83/84.

¹⁸⁰ Kondorakis köyünün hane altlarında Piryazen 3 hane ve Kordela 4 hane olarak kayıtlıdır, BOA-TD-442, s.119/120

¹⁸¹ BOA-TD-442, s.100.

¹⁸² Bucaklışı-Aleksiva, *a.g.e.*, s.183.

¹⁸³ BOA-TD-442, s.101-102.

¹⁸⁴ Murat Ümit Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi-Fındıklı’dan Viçe’ye Yolculuk*, İstanbul, 2014, s.88.

¹⁸⁵ Bucaklışı-Aleksiva, *a.g.e.*, s.164.

mahallesinin eski adı olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü ayrıntı ise Zatrikando¹⁸⁶ köyünün hane ayrıntıları incelenirken (Lome 5 hane, Hazara 12 hane, Galat 5 hane, Zengela 5 hane) gözükmemektedir. Kayıtlarda görülen Hazara isimli bölgenin, Zatrikando köyü kayıtlarında 12 hanenin ve Abu¹⁸⁷ köyü kayıtlarında 3 hanenin altında yazıldığı görülmüştür. Sumlı köyünün sınırları içerisinde yer alan Hazara¹⁸⁸ isimli yerin Zatrikando köyü kayıtlarında yer alan Hazara bölgesi olması ihtimal dahilindedir. Bu takdirde Zatrikando köyünün Rize haritasında görülen Derbend, Rıfatlı, Lome, Abu ve Sumlı köyleri arasında bir bölgede olduğu ve sonra isim değişikliğine uğradığı veya kaybolduğu kuvvetle muhtemeldir.

1486-1583 döneminde sahil boyunca Çaçorivat/Peroniti, Kise/Başkise, Hopa/Kay, Abislah/Esenkıy, Ostorovil¹⁸⁹/Liman,¹⁹⁰ Misopotamya/Dereici, Kemalpaşa/Makriyalu ve Sarp köyü hattı boyunca bütün idâri üniteler ismen devamlılıklarını sürdürmüşlerdir. Rize haritasına göre, bu hattın içerisinde soru işareti uyandıran tek bölge “Orta Hopa ve “Hopa bucağı” olarak konumlandırılmış olan mevkidir. 1486-1583 yılları arasında bu iki noktanın ayrı isimlere sahip birer köy mü oldukları veya 1486-1583 döneminde Hopa köyü bünyesinde olup daha sonra mı ayrıldıkları araştırılması gereken bir problem olarak gözükmemektedir. Hopa-Borçka yolu üzerinde, Sundura köyünün devamında Zarpici, İskaristi, Başköy ve Zalona köyleri veya köylerin içerisindeki yer isimleri, Hopa kazası bünyesinde yer aldığı düşünülen bütün köylerin alt okumaları içerisinde tespit edilememiştir. Bu köylerin 1486-1583 döneminden sonra gelişen idâri üniteler olduğu düşünülmektedir.

¹⁸⁶ BOA-TD-442, s.97-98.

¹⁸⁷ BOA-TD-442, s.1.

¹⁸⁸ Bucaklışı-Aleksiva, *a.g.e.*, s.173.

¹⁸⁹ Arhavi ve Gönve/Koniya menzillerinin arasında “Eski Trabzon” olarak kaydedilen yerin Makriyalu’ya tâbi Ostorovil (Liman) köyü olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. BOA-KK-d-2555, v.12a.

¹⁹⁰ BOA-ND-1170, s.21.

Tablo 5-Arhavi Kazası Kayıp Köyler ve Bölgeler Kesişim Tablosu (1486-1583)

S.N	Karye İsmi	Karye Bölgesi	S.N	Karye İsmi	Karye Bölgesi
1	Kordelit	Çiryazen	1	Kondorakis	Piryazen
		Kordela			Kordela
2	Koptone	Kalangva	2	Martinvat	Kalangva
		Bahta			Bahta
3	Çurçeva	Savaskir	3	Kıvarivat	Savaskir
4	Lome	Lome	4=5	Zatrikando	Lome
5	Sumlı	Hazara			Hazara
6	Bahta	Bahta	6	Kokanvat	Kokanvat
					Lome
7	Lome	Kvalona	7	Çaçuryan	Kıvadvatı
					Kvalona
					Botagarcı
8	Arhavi	Çarnovat			
		Yemişlik			
		Musazade			
9	Derbend	Derbend			
10	Rıfatlı	Rıfatlı			
11	Abu	Abuhemşin			
		Pilarget			
12	Orçı	Otalahe			
		Uçirmek			
		Orta Hopa			
13	Hopa	Hopa Bucağı			
		Hopa Başköy			
		Iskaristi			
		Zalona			

Tahrir defterlerinin taraması sonucunda yapılan ilk saptama, Arhavi/Laz nahiyesine tâbi 1 nefis ve 29 köyün tamamının 1486-1583 yılları arasında varlıklarını sürdürdükleri olmuştur. Devamında, 1486-1583 döneminde Arhavi/Laz nahiyesine tâbi olduğu belirlenen köylerin günümüz Fındıklı, Arhavi ve Hopa kazalarının hangisine bağlı olduğu tespit edilmiştir.¹⁹¹ 1835 yılı nüfus defterleri ile yapılan mukayese neticesinde ise yedi köyün isimleri tespit edilememiştir. Bu yedi köyün yerlerinin tespit edilebilmesi için 1564 ve 1583 tarihli tahrir defterlerinin hane altlarında yazılı olan mevki isimleri ile “Artvin Yer Adları Sözlüğü” ve “Svacoxo-Laz Yer Adları Sözlüğü” isimli kitaplardan tespit edilen mevki isimleri arasında eşleştirme yapılmıştır. Bu eşleştirme sayesinde, yerleri belirlenememiş köylerin halk hafızasında yer etmiş olan yerleşimlerin isimlerine göre günümüz kazalarından hangisinde yer alabileceği belirlenmeye çalışılmıştır.¹⁹² Tablo-5’e kaydedilen bu eşleştirmeler neticesinde, Kordelit bölgesi ile Kondorakis köyünün, Koptone bölgesi ile Martinvat köyünün, Çurçeva köyünün Savaskir mevki ile Kıvarivat köyünün, Sumlı köyünün Hazara mevki ve Lome bölgesi ile Abu, Zatrikando ve Çaçuryan köyleri mevki isimlerinin eşleştikleri görülmektedir.¹⁹³

¹⁹¹ Bkz. Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁹² Bkz. Tablo-5, Tablo-6.

¹⁹³ Bkz. Tablo-5.

Tablo 6-Kayıp Köylerin Müslim/G.Müslim Nüfus Oranına Göre Tahmini Yerleşim Tablosu (1486-1583)

	KAZA İSMİ	NÜFUS ORANI		KAZA İSMİ	NÜFUS ORANI		KAZA İSMİ	NÜFUS ORANI	
	FINDIKLI	Müslim	G.Müslim	ARHAVİ	Müslim	G.Müslim	HOPA	Müslim	G.Müslim
	Karye İsmi	% 82.9	% 17.1	Karye İsmi	% 53.39	% 46.61	Karye İsmi	% 27.26	% 72.74
1	Kıvarivat	% 88.71	% 11.29	Martinvat	% 49.7	% 50.3	Kondorakis	% 32.33	% 67.67
2	B.Zatrikando	% 79.17	% 20.83				Kondorakis	% 16.67	% 83.33
3	K.Zatrikando	% 85.92	% 14.08						
4	Kokanvat	% 61.66	% 38.34						
5	Çaçuryan	% 94.56	% 5.44						

Tablo-6 Arhavi kazası köylerinin Müslim ve gayrimüslim nüfus oranlarına göre tanzim edilmiştir. Bu tablo sayesinde yerleri belirlenememiş olan köylerin dinî nüfus gruplandırmasına göre yapılacak değerlendirme ile hangi nahiye içerisinde yer alabileceği tespit edilmiştir. Mevki eşleşmeleri ile Müslim ve gayrimüslim nüfus oranına göre yapılan mukayese sonucu¹⁹⁴ Kıvarivat, Zatrikando, Kokanvat ve Çaçuryan köylerinin günümüz Fındıklı kazası sınırları dahilinde olma ihtimali çok yüksektir. Martinvat köyü, mevki eşleşme ve dini nüfus oranlamasına göre Arhavi kazası sınırları içerisinde gözükmemektedir. Kondorakis köyü nüfus oranlamasına göre Hopa kazası sınırları içerisinde görünmekle birlikte, mevki eşleşmesinde Arhavi kazası sınırları içerisinde bulunan Piryazen ve Kordela bölgeleri ile eşleşmektedir. Bu durum, Arhavi'nin Piryazen ve Kordela bölgelerinden Kondorakis köyüne göç yaşanmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Tüm bu bilgilerden sonra, 1486-1583 yılları arasında Arhavi kazasına bağlı iskân yerleri incelendiğinde, 1486 tahririnde kayıtlı olup, daha sonra düzenlenmiş tahrirlerde kaydedilmemiş olan 11 köyden başka kayıp olmadığı tespit edilmiştir.¹⁹⁵ 1515 tahririnde Arhavi kazasına dahil olan 3 nahiye ve köyler ile beraber bütün idâri ünitelerin 1583 tahririnde de devamlılıklarını muhafaza ettikleri görülmektedir.¹⁹⁶ Diğer bir deyişle, XVI. yüzyıl içerisinde Anadolu sahasında yaşandığı söylenen iskân yerlerinin sayısında meydana gelen artış veya devamındaki kaybolma/yok olma süreci¹⁹⁷ Arhavi kazasında yaşanmamıştır.

¹⁹⁴ Bkz. Tablo-5, Tablo-6.

¹⁹⁵ Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁹⁶ Bkz. Tablo-4, Tablo-43, Tablo-44.

¹⁹⁷ Terkedilmiş veya kayıp köyler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, *a.g.e.*, s.32.; Gümüşçü, *a.g.e.*, 2001, ss.47-55.; Oktay Özel, "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar), *Ötekilerin*

3.2. YERLEŞİM YERLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Osmanlı Devleti, 1300-1600 yılları arasında küçük bir aşiret yapılanmasından büyük bir devlet olmayı gerektiren siyasi ve ekonomik politikaları belirlemiş ve bu politikaların yürümesini sağlayacak kurumları çok iyi organize etmiştir. Sahip olduğu topraklar üzerinde devleti egemen kılmak için toprak idaresine temel teşkil eden timar sistemini oluşturmuştur. Dönemin koşullarında ülke genelinde para dolaşımının çok zor olduğu gerçeğinden hareketle, timar sistemini işler hale getirebilmek için eyaletlere ayırmış olduğu topraklar üzerindeki bütün gelir kaynaklarını ayrıntılı olarak belirleyecek tahrirler tertip ettirmiştir.¹⁹⁸ Bu tahrirler neticesi belirlenen gelir kalemleri devletin gücünü temsil eden görevlilere dirlik olarak tahsis edilmiştir. Bu sayede devlet hem hizmetinde bulunanların geçimini sağlamış hem de reâyâyı kollayıp, kontrol altında tutabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde toprak, hukuki olarak miri, mülk ve vakıf arazi şeklinde tasnif edilmiş olmakla birlikte,¹⁹⁹ temel olarak toprağın idâresi ve idâri statü değişimi devletin kontrolündedir.²⁰⁰ Miri arazinin sahibi devlettir ve kendi uhdesindeki araziye işletme, işletme için birilerine kiralama veya devlet adına yapmış olduğu hizmetlere mukabil şahıslara verme hakkı tamamen devlete aittir. Bu nedenle devlet kendisine ait arazilerin idâri ve askeri olarak kontrolünü sağlamak amacıyla, kadim gelenek olan timar sistemini geliştirerek uygulamaya devam etmiştir.²⁰¹ Sağlanan gelirlerin devlet idaresinde gerekli olan ihtiyaçlar dahilinde tahsisinde, öncelikli olarak sultan, devamında vezirler ve beyler için ayrılan hâslar, daha sonra, zeâmet ve timarlar gelmektedir.²⁰²

Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan, İstanbul, 2006. ss.557-591.; Suraiya Faroqhi, "Anadolu'nun İskânı ile Terkedilmiş Köyler Sorunu", *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşım ve Yöntemler*, Ankara, 1976, ss.289-302.

¹⁹⁸ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2012, ss.112.

¹⁹⁹ Devlet mülkiyetindeki araziler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İncalcık, *a.g.e.*, 2000, ss.145-147.; İncalcık, *a.g.e.*, 2009, ss.245-255.; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2007, s.89-92.

²⁰⁰ Halil İncalcık, "Timar", *DİA*, C.41, İstanbul, 2012, s.113.

²⁰¹ İncalcık, *a.g.e.*, 2000, s.168.

²⁰² Timar tevcihleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, a.g.m, 1979, ss.314-318.; Barkan, a.g.m, 1940, ss.225-226.; İncalcık, *a.g.e.*, 2009, s.222.; Emine Erdoğan Özünlü, "Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", *OTAM*, S.19, 2008, s.177.; Emine Erdoğan Özünlü, "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: 'Terakki' Tevcihi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 3, Issue: 11, 2010, s.240.

Daha önce de ifade edildiği üzere 1486-1583 tarihleri arasında düzenlenmiş olan defterlerde Arhavi kazasına ait bir vakıf kaydına rastlanmamıştır. Bu çalışmanın dönemini ve Arhavi kazasını kapsamasa bile, Batum sancağında malikâne-divani sistemi uygulandığı 1117/1704²⁰³ tarihli bir belgeden öğrenilmektedir.²⁰⁴ Bununla birlikte, Arhavi kazası kayıtlarında başına tabir edilen ve çiftlik ebadında olduğu düşünülen mülk kayıtları tespit edilmiştir.²⁰⁵

Arhavi kazasının 1486, 1515, 1530 ve 1554 senelerine ait defter kayıtlarındaki timar tahsisatları M. Hanefi Bostan'ın çalışmasında değerlendirilmiştir.²⁰⁶ 1564 yılına ait icmal defteri bulunamadığı için bu tahrir dönemine dair bir değerlendirme yapılamamaktadır. 1583 yılına dair timar düzeni ise BOA-TD-613 ve TKGM-KKA-TD-327 numaralı icmal defterlerinden tespit edilmiştir.

²⁰³ TKGM-KKA-TD-327, Ek-G.

²⁰⁴ Orhan Kılıç, *18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı. Eyalet ve sancak tevcihatı*, Elazığ, 1997, s.190.

²⁰⁵ BOA-TD-442, s.95, s:113-114; TKGM-KKA-TD-122, v.51a-51b, v.60b, v.62a-62b.

²⁰⁶ Bostan, *a.g.e*, s.37.

Tablo 7-Arhavi Köyleri Dirlik Tahsis Tablosu (1486-1583)

	1486			1515		1530		1554		1564		1583	
K	H	Karye	Hasıl	H	Hasıl	H	Hasıl	H	Hasıl	H	Hasıl	H	Hasıl
	1	Kise	5000		5000		5000	4	6000	3	6000	4	14000
					4500		12000		4381		7050	2	8500
					3000				5500		4000	3	7000
					4500				6371		0	0	0
1		Başkise								1	7000	1	7000
2		KİSE	5000	4	17000	4	17000		22252		24050		36500
		Sidre	4500	2	7000	2	11500	2	7000	2	6200	1	7500
		Sidre/Kutunid	0		4500				5000		5500	3	6500
3	2	SIDRE	4500		11500		11500		12000		11700		14000
		Sundura	2610	2	6000	2	6000	2	7897	2	8000	2	9063
		Sundura	2782		5000		5000		7000		6339		8000
4	2	SUNDURA	5392		11000		11000		14897		14339		17063
	3	Viçe	5081	3	1300	3	10600	3	2310	4	9000	1	9000
		Viçe	1495		7000				7000		3000	1	3000
					2300				1500		1500	1	1500
											2000	1	416
5		VIÇE	6576		10600		10600		10810		15500		13916
6	1	Makriyalu	3000	1	10000	1	10000	1	6180	1	9000	2	9000
7	1	Abislah	2285	1	8000	1	8000	1	8000	1	8700	3	9000
8	1	Misopotamya	3250	1	6500	1	6500	1	6500	1	7000	2	12000
	1	Ostorovil	4250	1	6000	2	3900	1	7610	1	9700	4	25000
							2300						
9		Ostorovil/Liman	4250		6000		6200		7610		9700		25000
10	1	Arhavi	2404	1	6000	1	6000	1	7500	2	8512	1	8512
		Cemaat									6400	1	7000
11	1	Orçı	1935	1	6000	1	6000	1	6000	1	8000	1	8000
12	2	Yakovit	4819	1	6000	1	6000	1	6000	1	6000	1	9000
13	1	Çacıryan	3660	1	5700	1	5600	1	5700	1	5700	2	4800
14	1	Kokanvat	2759	1	5500	1	5500	1	5500	1	6231	1	6500
15	1	Zatrikando	3525	1	5500	2	7300	1	7000	1	8000		8000
	1	Kondorakis	2295	2	4500	2	5000	2	4318	2	5026		5026
		Kondorakis	0		500				445		456		1596
16		Kondorakis	2295		5000		5000		4763		5482		6622
17	1	Moksohora	3335	1	5000	1	5000	1	3300	1	3396	2	4200
	3	Sumlı	1340	3	2000	3	2500	3	533	3	300	2	1300
		Sumlı	1080		500				2000		2157		2157
		Sumlı/Çarnovat	580		2200		2200		2200		2500	1	5000
18		SUMLI	3000		4700		4700		4733		4957		8457
19	1	Çakadon	3675	1	4500	1	4500	1	5400	1	8000	2	8000
	3	Papuççı	1709	2	1500	2	1500	2	2060	2	3300	1	2800
		Papuççı	1531		2700		2700		2700		3800	1	3800
		Papuççı	1459						0				
20		PAPUÇÇI	4699		4200		4200		4760		7100		6600
21	1	Martinvat	2466	1	4000	1	4000	1	4000	1	6000	4	8280
	2	Kapistro	1550	2	3500	2	4000	2	3500	2	7500		7500
		Kapistro			500				500		521		521
22		KAPISTRO	1550		4000		4000		4000		8021		8021
	2	Kıvarvat	1295	1	3500	1	4000	1	3500	1	3680	2	3263
		Kıvarvat	1819									1	717
23		KIVARVAT	3114		3500		4000		3500		3680		3980
24		Kay(Hopa)		1	3500	1	3500	1	3500	1	3322	2	3000
												1	3622
25		Zoço		1	3500	1	3500	1	4000	1	3300	1	4000
26		Pazin		1	3000	1	3000	1	2930	1	4000		4000
27		Abu		1	3000	1	3000	1	4696	1	5700	3	5700
28	1	Sarpu	3250	1	3000	1	3000	1	3500	1	4152	2	8040
29		Çaçorivat		1	2000	1	2000	1	3000	1	3580	2	4400
30		K.Zatrikando		1	1800			1	2086	1	2500	1	2500
		TOPLAM	75920		170000		170600		184117		222022		277713

3.2.1. Hâslar

Hâs, timar sistemi içerisinde, padişaha, devlet harcamaları (Havâss-ı Hümayun) ve hanedan mensupları ile vezir, beylerbeyi gibi devlet ileri gelenlerine şahsi harcamaları için ayrılan (ümerâ hâssı) ödenektir.²⁰⁷ Devletin tahsil edeceği vergiler üzerinden yapılan timar tahsisleri kanunnameler ile belirlenmiştir.²⁰⁸ Padişah ve hanedan mensuplarının dışındaki devlet görevlilerinin timar tahsisatları görevde bulundukları süre için geçerli olup, bu tahsisat karşılığında devlete karşı yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükleri vardır.²⁰⁹

1583 yılına ait Trabzon-Batum Beylerbeyi hâs gelirlerinin Arhavi kazasından sağlanan kısmı TD-613 numaralı icmal defterinde kayıtlıdır. Söz konusu icmal defterine göre 734.859 akçe olan Trabzon-Batum Beylerbeyi hâslarının 332.184 akçesi Batum sancağı gelirlerinden sağlanmaktadır. Batum sancağı gelirin 168.756 akçesi ise Batum sancağına tabi olan Arhavi kazasından gelmektedir. Bu gelirin 45.061 akçesi Arhavi nahiyesinin köylerinden, 123.695 akçesi Gönve nahiyesinden elde edilmektedir. Arhavi kazası mahsul gelirleri 98.745 akçe, Gönve nahiyesine tâbi 5 köyün hâs gelirleri 24.950 akçe ve Arhavi nahiyesine tâbi 1'i 2 hisse olmak üzere 8 köyden gelen hâs gelirleri 45.061 akçedir. Bunların toplamı olan 168.756 akçe²¹⁰ Trabzon-Batum Eyaleti Beylerbeyi hâsları olarak kaydedilmiştir.²¹¹ Arhavi kazasının 1583 senesinde genel vergi geliri, 4 nahiyeve tâbi köylerin timar hasılı olan 376.370 akçe ve mahsul geliri olan 98.745 akçe toplamından oluşan 475.115 akçedir ve bu gelirin % 35.52'lik kısmı hâslara tahsis edilmiştir.²¹²

²⁰⁷ İnalçık, *a.g.e*, 2000, ss.184-185.; Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Mersin, 2005, s.69-70.

²⁰⁸ Halaçoğlu, *a.g.e*, 2007, s.92-93.; Cin, *a.g.e*, s.70.

²⁰⁹ Barkan, *a.g.m*, 1979, s.295.; Halaçoğlu, *a.g.e*, 2007, s.93.

²¹⁰ BOA-TD-613, s.7.

²¹¹ BOA-TD-613, s.6.

²¹² Bkz. Tablo-10.

3.2.2. Zeâmetler

Osmanlı Devleti'nin timar sisteminde 20.000 ile 100.000 akçe arasında tahsis edilen dirliklere zeâmet bu tahsisatı hakedenlere ise zaim denmektedir.²¹³ Eyaletlerde görev yapan defterdarlar, alay beyleri, kale dizdarları, divan katipleri gibi devlet görevlileri zeâmet grubuna dahil devlet görevlileridir. Timar sahipleri muharebelerde gösterdikleri kahramanlıklar neticesinde terakki alarak zaim olabilirlerdi. Zeâmet, zaimin ölümüne kadar kendisine ödenirdi. Zeâmet sahiplerinin almış oldukları tahsisatlar serbest timar statüsünde olup,²¹⁴ karşılığında devlete karşı yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükleri vardı.²¹⁵

TD-327 numaralı defter kayıtlarına göre, Batum sancağına tâbi Arhavi ve Atina kazalarına ait 13 zeâmet kaydı bulunmaktadır. Bu 13 zaim için her iki kazadan da vergi tahakkuk ettirilmiş olup, Arhavi kazası idâri ünitelerinden 33 hisse karşılığı 138.208 akçe vergi tahsilatı gözükmektedir. TD-613 numaralı Trabzon sancağına ait defterde kayıtlı 6 zaim ise 7 timar hissesi için 34.222 akçe tahsis edildiği tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, 19 zaim 40 hisse karşılığı 172.430 akçe timar tahsis edilmiştir.²¹⁶ Bu tahsisat ise, Arhavi kazasının toplam gelirinin % 36.29'luk kısmına denk gelmektedir.²¹⁷

TD-327 ve TD-613 numaralı icmal defterlerinden elde edilen bilgiler ile oluşturulan Tablo-8'deki verilere göre, kaydı yapılan 19 zâimin isimleri yazılırken, sadece 6 zâimin görev tanımlamaları kaydedilmiştir. Bu tanımlamalardan hareketle, Faş kalesi miralay Osman Bey'e Ostorovil ve Abıslaha karyelerinden timar tahsis (17.500 akçe) edilmiştir.²¹⁸ Osman Bey ile beraber 10 zaim'in daha 20.000 akçe üzerinde dirlik gelirleri vardır. Fakat bu tahsisatların tamamı Arhavi kazasından değildir. Sadece, Divan-ı Hümayun katibi olduğu anlaşılan Mahmud'a dirliğinin tamamı (20.700 akçe) Yurtluk-Ocaklık olarak Arhavi kazasından tahsis edilmiştir.²¹⁹ Geri kalan 8 zaimin ise

²¹³ İnalçık, *a.g.e.*, 2012, s.119.; Cin, *a.g.e.*, s.70.; Erhan Afyoncu, "Zeamet", *DİA, C.44*, İstanbul, 2013. s.162-164.

²¹⁴ Serbest timar, niyâbet ve bâd-ı hevâ gibi örfi vergilerin tamamının timar sahibine bırakıldığı statüdür. Daha geniş bilgi için, Bkz. Barkan, *a.g.m.*, 1979, s.310.; Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2007, s.96.; Beldiceanu, *a.g.e.*, s.33.

²¹⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2007, s.93-94.; Cin, *a.g.e.*, s.70.

²¹⁶ Bkz. Tablo-8.

²¹⁷ Bkz. Tablo-10.

²¹⁸ Bkz. Tablo-8.

²¹⁹ Yurtluk-Ocaklık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan, *a.g.m.*, 1979, s.296.

3.000 akçe ile 17.730 akçe arasında değişen miktarlarda dirlik geliri elde ettikleri anlaşılmaktadır.²²⁰

Tablo 8-Arhavi Kazası Mir Miran ve Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri (1583)

N	Defter	İSİM	I.S.N	Arhavi	Toplam Gelir
1	TT.d.613	Trabzon Mir Miran Hassı	.6-7	70011	332.184
		Batum Sancağı Zeametleri			
1	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Osman Miralayı Faş	1	17.500	26.889
2	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Ahmed /Görevi Belirsiz	1	19.200	25.400
3	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Mehmed /Dizdar	1	12.030	17.730
4	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Kızan Abdülgani	1	8512	16.122
5	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Veyisi	2	5.000	15.500
6	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Mustafa Kethüda	2	5.000	5.000
7	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Kostan	2	16.300	21.001
8	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Ali	2	2.000	4.999
9	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Mahmud an Katiban-ı Divan-ı Hümayun	2-B	20.700	20.700
10	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Mustafa	2-B	19.550	22.000
11	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Osman Veledi Kır Halil/Halid	2-B	11.000	13.000
12	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Mehmed	2-B	416	9.300
13	TT.d.327	Zeamet Benam-ı Ali	3-A	1.000	3.000
14	TT.d.613	Zeamet Benam-ı Ahmed Çavuş an Çavuşan-ı Dergah-ı Ali	13	2.500	28.266
15	TT.d.613	Zeamet Benam-ı İbrahim Efendi (Görevi Belirsiz)	15	10.926	70.000
16	TT.d.613	Zeamet Benam-ı Mehmed (Görevi Belirsiz)	16	14.639	28.520
17	TT.d.613	Zeamet Benam-ı Hasan Bey Reis'ü-l Küttab Divan-ı Hümayun.	22	4.936	35.390
18	TT.d.613	Zeamet Benam-ı Mustafa Hoca-i Dergah-ı Ali	22	2.157	27.222
19	TT.d.613	Zeamet Benam-ı Mehmed Veledi Bekir	32	4.000	21.300

3.2.3. Timarlar

Osmanlı Devleti mali ve idâri sisteminde, 1.000 ile 20.000 akçe arasında olup, miktarı değişiklik gösterebilen, XV. yüzyıl içerisinde 2.000 akçe, XVI. yüzyıl içerisinde ise 3.000 akçe civarında tahsis sınırı olan dirlik uygulamasına timar denilmektedir.²²¹ TD-327 numaralı deftere göre 1583 yılında, Batum sancağına tâbi Arhavi kazasında timar tahsis edilmiş sipahi sayısı 27 ve Atina kazasında timar tahsis edilmiş sipahi sayısı 45 kişidir.²²² TD-327 numaralı defter kayıtlarına göre, Atina kazasında 7 timar sahibine, Arhavi kazasına tâbi 10 köyden 16.136 akçe timar tahsis edilmiştir.²²³ Arhavi kazasında ise, 27 timar sahibine, 19 köye ait 38 hisseden 103.719 akçe timar tahsis edildiği görülmektedir.²²⁴ Arhavi kazasından 6 sipahiye timarları yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmiştir.²²⁵ Devamında, kale müstahfızları 16 nefer olarak kaydedilmiş olup, Hemşin-

²²⁰ Bkz. Tablo-8.

²²¹ Barkan, a.g.m, 1979, s.286.; İncalcık, a.g.e, 2012, s.119.; Cin, a.g.e, s.70.

²²² TKGM-KKA-TD-327. Tuğralı varak..

²²³ Bkz. Tablo-9.

²²⁴ Bkz. Tablo-9.

²²⁵ Bkz. Tablo-9

i zir kalesi 10 nefer,²²⁶ Arhavi Kalesi 4 nefer ve G ny /Konya kalesi 2 nefer olarak ayrıntılandırılmıştır.²²⁷ Bu ayrıntılarda, Hem  n kalesi m stahfızlarından  sma l ve Mehmed isimli 2 nefere, 2 köyden 3 hisse mukabili 2.500 akçe timar tutarı yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmi  tir.²²⁸ Devamında,  sma l, Hüseyin, Satılmış ve Bayram isimli 4 Arhavi kalesi m stahfızına 2 köyden 4 hisse karşılığı 7.100 akçe timar tahsis edilmi  tir. Arhavi Kale dizdarı olduğu anlaşılan  sma l'e timarı yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmi  tir.²²⁹ En nihayet, G ny  kalesi m stahfızlarından Mirveys ve Apdullah'a, 2 köyden 3.400 akçe timar tahsis edilmi  tir.²³⁰ G ny  kalesi topçular kethüdası olduğu anlaşılan Apdullah'ın timarı da kendisine yurtluk-ocaklık olarak tahsis edilmi  tir.²³¹ Bu hesaplamalar neticesinde, timar sahiplerine yek n olarak 132.855 akçe timar tahsisatı yapılmış olduğu görülmektedir. Bu mebla  ise, 475.115 akçe olan Arhavi kazası hasılının % 27.96'lık kısmına denk gelmektedir.²³²

Devletin timar uygulamasının temel amacının; toprağın tasarrufu, vergilendirilmesi ve işletilmesi aşamasında h s, zeâmet ve timar gibi dirlik sahiplerinin denetimi altında düzenli işlemesini temin etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu düzenin sağlanabilmesi için timar tahsis edilen sipahinin kendisine tahsis edilen köyde oturması gerekmektedir.²³³ H s gelirleri için tahsis edilen köyler (G ny  nahiyesi 5 köy, Arhavi nahiyesi 8 köy)²³⁴ ile zeâmet gelirleri için tahsis edilen köylerde dirlik sahiplerinin, kendilerine tahsis edilen köy sayılarının fazlalığından dolayı bu denetimi yapabilmek için vekil atamaları gerekmektedir.²³⁵ Bu denetimi en iyi yapma ihtimali olan timarlı sipahi ve kale müstahfızları gibi tek karye tahsis edilmiş dirlik sahiplerine bile görev yerlerinden uzak köylerde timar tahsis edilmiş olduğu görülmektedir.²³⁶ Bu nedenle, dirlik sahiplerinin

²²⁶ TKGM-KKA-TD-327, v.14b-15b.

²²⁷ TKGM-KKA-TD-327, v.16b-17a.

²²⁸ Bkz. Tablo-9.

²²⁹ Bkz. Tablo-9.

²³⁰ Bkz. Tablo-9.

²³¹ Bkz. Tablo-9.

²³² Bkz. Tablo-10.

²³³  nal ık, *a.g.e*, 2000, s.110.

²³⁴ Bkz. Tablo-7.

²³⁵  nal ık, *a.g.e*, 2000, s.113, 161.

²³⁶ Arhavi kale m stahfızlarına  skele Nahiyesinin köylerinden timar tahsis edildiği anlaşılmaktadır. TKGM-KKA-TD-327, v.16b-17a.

yetkilendirdiği kişiler kanalı ile yapılmış olan işlemlerde çeşitli problemler yaşanmış olması kuvvetle muhtemeldir.²³⁷

Tablo 9-Arhavi Kazası Tımar Sahipleri ve Gelirleri (1583)

N	Defter	İSİM	İ.S.N	Arhavi	Toplam Gelir
		Atina Nahiyesi Tımarları			
1	TT.d.327	Cafer	5-A	445	6.000
2	TT.d.327	Mustafa	6-B	3.000	6.000
3	TT.d.327	Aman Mehmed/ Y.O.	7-A	3.468	5.968
4	TT.d.327	Aman Ahmed	7-A	582	3.000
5	TT.d.327	Mehmed veledi Rasim	8-B	2.600	6.100
6	TT.d.327	Rasim	8-B	4.500	10.499
7	TT.d.327	Cafer	9-A	1.541	3.541
		Arhavi Nahiyesi Tımarları			
1	TT.d.327	Tımar Ali Çavuş	9-B	6.500	6.525
2	TT.d.327	Tımar Mustafa Çavuş /Y.O.	9-B	6.000	6.000
3	TT.d.327	Tımar Ömer	9-B	3.000	3.000
4	TT.d.327	Tımar Mustafa Siyah/ Y.O	9-B	2.000	2.000
5	TT.d.327	Tımar Ali	10-A	4.020	6.040
6	TT.d.327	Tımar Ömer / Serasker-i Nahiye-i Arhavi	10-A	5.000	5.000
7	TT.d.327	Tımar Osman	10-A	3.000	3.600
8	TT.d.327	Tımar Bali	10-A	3.200	3.200
9	TT.d.327	Tımar Mustafa/ Y.O.	10-B	3.200	3.200
10	TT.d.327	Tımar Asaf	10-B	8.000	8.000
11	TT.d.327	Tımar Cafer	10-B	9.000	10.000
12	TT.d.327	Tımar Ahmed	10-B	2.999	6.000
13	TT.d.327	Tımar Kurd	11-A	1.500	2.000
14	TT.d.327	Tımar Hasan	11-A	500	2.860
15	TT.d.327	Tımar Mustafa	11-A	3.000	3.000
16	TT.d.327	Tımar Mustafa	11-A	6.500	6.500
17	TT.d.327	Tımar Mehmet	11-B	2.000	2.000
18	TT.d.327	Tımar Ömer	11-B	1.680	1.680
19	TT.d.327	Tımar Ali	11-B	2.000	2.000
20	TT.d.327	Tımar Hasan / Y.O.	11-B	2.000	2.000
21	TT.d.327	Tımar haydar	12-A	3.000	3.000
22	TT.d.327	Tımar Halil	12-A	2.500	2.500
23	TT.d.327	Tımar Kara Halil	12-A	1.000	2.000
24	TT.d.327	Tımar Ali ve Mehmed ber vech-i iştirak	12-A	4.020	4.020
25	TT.d.327	Tımar Yusuf	12-B	3.000	5.000
26	TT.d.327	Tımar Mustafa/Y.O	12-B	3.000	3.000
27	TT.d.327	Tımar Mehmed/Y.O	12-B	12.100	12.100
		Hemşin-i Zir Kalesi Muhafızları			
1	TT.d.327	Tımar İsmail / Y.O	15-A	1.400	1.400
2	TT.d.327	Tımar Ahmed veledi Mehmed / Y.O	15-B	1.100	1.100
		Arhavi Kalesi Muhafızları			
1	TT.d.327	Tımar İsmail Dizdar-ı Kal'a-i Arhova Y.O.	16-B	3.000	3.000
2	TT.d.327	Tımar Hüseyin anbari-i Kal'a-i Arhova	16-B	1.500	1.500
3	TT.d.327	Tımar Satılmış Bevvab Kal'a-i Mezbur	16-B	1.500	1.500
4	TT.d.327	Tımar Bayram Topçuyan Kal'a-i Mezbur	16-B	1.100	1.100
5	TT.d.327	Tımar Benam-ı Apdullah Kethudayı Topçuyan/Kal'a-i Gönye	17-A	2.000	2.000
6	TT.d.327	Tımar Mirveys Veleği Abdullah ser bölük-i Merdan Kal'a-i Mezbur(Gönye)	17-A	1.400	1.400

1583 senesi veya daha öncesinde yapılan sayım sonucu düzenlenen TD-122 numaralı tahrir defterinin verilerine göre, Arhavi kazasının genel geliri 475.115 akçedir. Hâs tahsisleri % 35.52 (168.756 akçe), zeâmet tahsisleri % 36.29 (172.430 akçe) ve tımar tahsisleri % 27.96 (132.855 akçe) oranına denk gelmektedir.²³⁸ Bu oranlar toplandığında ise Arhavi kazası tımar tahsisatlarının % 99.77 (474.041 akçe) olduğu

²³⁷ İnalçık, a.g.e, 2000, s.113.

²³⁸ Bkz. Tablo-10.

anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle belirlenmiş olan vergi gelirinin 1.074 akçelik kısmı dağıtılmamış gözükmektedir. Bu farkın nedeni, şimdilik anlaşılamamıştır.

Tablo 10-Arhavi Kazası Dirlik Tahsis Oranları (1583)

Sıra	Dirlik Grubu	Dirlik Tahsis Tutarı	Mahsul Gelirleri	Köy Dirlik Geliri	Gelir Toplamı	Fark	%
1	Arhavi Hass Tahsisleri	168756	98745	376370	475115		35,52
2	Arhavi Zeâmet Tahsisleri	172430		376370	475115		36,29
3	Arhavi Tımar Tahsisleri	132855		376370	475115		27,96
	GENEL TOPLAM	474041		376370	475115	1074	0,23

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARHAVİ KAZASININ NÜFUSU

4.1. ARHAVİ KAZA NÜFUSUNU OLUŞTURAN UNSURLAR

Tarih bilimi, yaşadıkları zaman, yaşadıkları yer ve nüfus potansiyelleri belli olan bir topluluğun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda kazanımlarını belirler. Bu belirlemenin sonucunda, bahse konu topluluğun yaşadığı döneme tarihsel katkısı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu çalışmada dönem ve yer belli olduğuna göre, tahrir defterlerinden tespit edilmeye çalışılan nüfus ve nüfusu oluşturan unsurlara değinmek topluluğun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda kazanımlarını belirleyebilmek açısından faydalı olacaktır. Nüfus bilindiği gibi, bir bölge, bir köy, bir şehir veya bir ülkede belirli bir zaman diliminde yaşayan insanların toplamıdır.²³⁹ Demografi ise nüfusun yapı ve özelliklerini inceleyerek, meydana gelen değişimleri tespit eden bilim dalıdır. Tarihi demografik çalışmalar sayesinde ise nüfusta meydana gelen her tür değişim, nedensellik ilişkisine dayandırılarak değerlendirilebilmektedir.²⁴⁰

Osmanlı Devleti, devletin devamlılığını sağlayan gelirleri kontrol altında tutmaya çalışmış ve bu kontrolü tahrir defterleri ile sağlamıştır. Defterlerde, vergiye tâbi yetişkin erkek nüfus; tasarruf ettikleri toprak miktarı, baba adları, meslek ve statülerini bildiren ibareler veya işaretler ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca, vergi mükellefi erkeğin isminin altına işlemiş olduğu toprak miktarını ve medeni durumunu ve varsa muafiyet durumunu belirleyebilecek vergi oranına ait işaretler konulmuştur.²⁴¹ Buna ilaveten, din görevlisi, hasta ve yaşlı olduğu için vergiden muaf tutulan kişi ve gruplar yazılmıştır. Ergenlik yaşına ermemiş erkek ve kız çocukları ile kadınlara kayıtlarda yer verilmemiştir.²⁴² Bu nedenle hane nüfusunu net olarak tespit etmek mümkün değildir.

Yukarıda belirtilen defter kayıt yönteminin Trabzon sancağına bağlı Arhavi kazasında farklı olduğu görülmektedir. 1486, 1515, 1530 ve 1554 senelerinde düzenlenen tahrir

²³⁹ Gümüştü, *a.g.e.*, 2001, s.144.

²⁴⁰ Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, 1988, s.4.; Öz., *a.g.m.*, 2000, ss.20-22.; Karpat, *a.g.e.*, 2003, ss.101.

²⁴¹ Koç, *a.g.e.*, s.54.; Güneş, *a.g.m.*, 2014, s.224.

²⁴² Öz, *a.g.e.*, 1999, s.41.

defterlerinde, hane, bive, mücerred, baştina, müselleme gibi ayrıntı kalemleri bulunmakta ve kanunnameler ile belirlenen bu kalemlerin vergi miktarlarının da farklı olduğu anlaşılmaktadır.²⁴³ 1486-1583 tarihleri arasında düzenlenen bütün tahrirlerde çift hane²⁴⁴ tabir edilen vergiye tâbi erkek nüfusun baba adları kaydedilmekle birlikte, meslek ve statülerine ilişkin herhangi bir ibare ve vergi mükellefinin işlediği toprak miktarını belirleyen işaretlemeler bulunmamaktadır. Buna ilaveten, din görevlisi, hasta, yaşlı, engelli ve askeri tabir edilen yönetici kesimden olduğu için vergiden muaf tutulan kişi ve gruplar hakkında da nüfus tespiti yapmayı mümkün kılacak işaretleme veya bilgi notu bulunmamaktadır.

Ekonomisi tarıma dayalı Orta ve Doğu Karadeniz yöresinde ekilebilecek arazi çok sınırlıdır. Arazinin vadiler ile yarılmış ve çok eğimli olması hayvan gücü ile sürülmesini çok zorlaştırmaktadır.²⁴⁵ Bu nedenle tarım insan gücüne dayalı olarak yapılmaktadır. Toprak çok bereketli olmasına rağmen 80-100 dönüm arazinin insan emeği ile işlenmesi mümkün değildir. Arazinin yapısı bölgede şehir hayatı denilebilecek bir yaşamın oluşumuna izin vermemiş gözükmektedir. Defter kayıtlarına göre, sadece Arhavi köyünde 1583 tahririnde 61 hane (305 kişi) ispenç veya bennak ödememiş gözükmekte olup, geçimini topraktan sağlamayan ahali olmaları ihtimal dahilindedir.²⁴⁶

Tüm bu sıkıntılardan dolayı, Osmanlı Devleti bölgede ekim yapılan araziye ve ekim yapan nüfusu belirleme yöntemine basit bir uygulama ile işlerlik kazandırmıştır. Bu nedenle, Arhavi kazası genelinde 1486-1583 yılları arasında düzenlenen altı tahrirde gayrimüslim hanelere 25 akçe resm-i ispenç, 1515-1583 yılları arasında düzenlenen beş tahrirde Müslüman hanelere 12 akçe resm-i bennak tahakkuk ettirilmiştir. Diğer bir deyişle defterlerin tamamında Müslim ve gayrimüslim nüfus tespiti resm-i ispenç ve resm-i bennak tutarına göre yapılmıştır.

1486 tahririnde müslümanlar vergiden muaf tutulmuş, nevmüslim olanlar ise 25 akçe resm-i ispenç ödemişlerdir. 1515, 1530 ve 1554 tahrirlerinde nevmüslim

²⁴³ Bostan, *a.g.e.*, ss.474-487.

²⁴⁴ Osmanlı çift-hane sistemi için bkz. İnalçık, *a.g.e.*, 2000, ss.189-193.; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi 1455-1613*, Ankara, 1985, ss.71-73.

²⁴⁵ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.73.

²⁴⁶ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S.5, Ankara, 1947, s.497.

kaydedilenlerin resm-i ispenç vergisi yerine resm-i bennak ödemeye başladıkları gözükmeştir.²⁴⁷ 1564 ve 1583 tahrir kayıtlarında nevmüslim ifadesi yerine müselman ifadesi kullanılmıştır. 1486 tahririnin nüfus ayrıntılarına göre düzenlenen Tablo-12 verileri incelendiğinde, gayrimüslim ve Müslim temel ayrımında haneden sonra bekâr erkek olarak tanımlanan mücerred²⁴⁸ nüfus bulunmaktadır. Gayrimüslim mücerredler altı tahrir döneminde de 25 akçe resm-i ispenç ödemeye devam etmişlerdir. Müslim mücerred grubundan 1486, 1515, 1530 ve 1554 tahrirlerinde vergi alınmamış olup, 1564 ve 1583 tahrirlerinde 6 akçe resm-i mücerred tahakkuk ettirilmiştir. Bive,²⁴⁹ dul kadın olarak ifade edilmekte olup, 1486, 1515 ve 1530 tahrir dönemlerinde 6 akçe vergi tahakkuk ettirilmiş vergi mükellefi olarak kayıt altına alındıkları görülmektedir. Bive ile ilgili olarak 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinde herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Devlet tarafından verilen belli görevleri yerine getirmelerinin karşılığında belli vergilerden muaf tutulan hizmetli olarak tanımlanan müsellemler²⁵⁰ topluluğu 1486 tahririnde resm-i ispenç'ten muaf tutulmuştur. 1515, 1530 ve 1554 tahrirlerinde, “cemaât-i Müsellemler-i Kadim” veya “Cemaât-i Müsellemler-i Cedid” adı altında kaydedilmiş olan müsellemler dini durumlarına göre resm-i ispenç veya resm-i bennak ödemişlerdir. Müsellemlerin haricinde, Arhavi ve Gönve/Koniya nahiyelerinin sahillerini Abazaların yapmış olduğu saldırılardan koruyabilmek için “Cemaât-i Martolosyan”²⁵¹ olarak ifade edilen bir topluluğa görev verilmiştir.²⁵² Bu topluluğun 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinde kayıt altına alındığı görülmektedir. 1554 tahririnde Abislah köyünde kayıtlı olan iki martolos resm-i ispençten muaf olarak kayıt altına alınmıştır. 1564 ve 1583 tahrirlerinde cemaât mensuplarından müslüman olanların 12 akçe resm-i bennak, gayrimüslimlerin 25 akçe resm-i ispenç ödedikleri görülmektedir.

²⁴⁷ Bostan, a.g.e., s.472.

²⁴⁸ Barkan, a.g.e., s.135,791.; Halil İncalcık, “Raiyyet Rüşûmu, *Belleten*, C.XXIII, 1959, s.602-608.; İncalcık, a.g.e., 2000, s.194.; Çağatay, a.g.m., ss.491-493.; Yediyıldız, a.g.e., s.74.; Yılmaz Kurt, ‘Sis Sancağı (Kozan-Feke) Mufassal Tahrir Defteri, Tanıtımı ve Değerlendirilmesi II Ekonomik Yapı’, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.2, 1991, ss.155-157.

²⁴⁹ İncalcık, a.g.e., 2000, s.193.

²⁵⁰ Devlet için yapmış olduğu askeri hizmetlere karşılık olarak çeşitli vergi muafiyetlerinden yararlanan reâyâ kökenli topluluktur. Görev yapmış oldukları süreye göre yeni ve eski müsellemler olarak sınıflandırılmışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. İncalcık, a.g.e., 2000, s.455.; Yediyıldız, a.g.e., ss.79-80.

²⁵¹ Osmanlı devlet yapılanması içerisinde yerine göre asker, yerine göre polis kuvveti gibi kullanılan gayrimüslim topluluk olarak kabul edilmelidir. BOA-TD-52, s.656-657; BOA-TD-442, s.138; TKGM-KKA-TD-122, v.75b.; Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, “XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı’nda Martoloslar” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.14, 2003, ss.185-216.; Milan Vasic, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Martoloslar.”, *İÜEFDT*, S. 31, 1978, ss.47-64.

²⁵² Pamuk, a.g.m., ss.196-197.

Kendileri sefere gitmeyip, giden müsellemlere sefer müddetince harçlık vermekle sorumlu olan kişiler olarak tanımlanan yamak²⁵³ topluluğu ise 1486 tahririnde hane ve mücerred olarak kaydedilmiş olup, daha sonraki tahrir defterlerinde kaydedilmemiştir. Reâyâyâ olduğu gibi asker kökenli şahıslara da tapu ile verilen ve mülk çiftlik olarak ifade edilen baştinalar,²⁵⁴ 1486-1583 tarihlerini kapsayan altı tahrir döneminde de mevcuttur. 1486 tahririnde baştinalardan 25 akçe resm-i ispenç vergisi alındığı, daha sonra düzenlenen tahrirlerde bu uygulamadan vazgeçildiği görülmektedir. 1515, 1530 ve 1554 tahrirlerinde baştinalar ile beraber müsellemler baştinaları²⁵⁵ da kaydedilmiştir. 1564 ve 1583 tahrirlerinde bu ayrımı tespit edecek kayıtlar bulunmamaktadır.

İncelenmiş olan defterlerde kayıt altına alınmış olan zemin, bir sipahinin kontrolü altında olup, tapusu bir reâyâyâ verilmemiş olan araziye başka köyden gelerek eken köylünün nüfus içerisinde oluşturduğu grup olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁶ 1515 tahririnden itibaren beş tahrir dönemi müddetince defterde zemin kaydı görülmektedir. Nüfus unsurları olarak kabul edilmesi gereken fırın, asiyab ve mülk kalemleri 1564 ve 1583 tahrirlerinde ilk kez kayıt altına alınmışlardır. Fırın, Müslim hane, gayrimüslim hane ve nefer olarak ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir.²⁵⁷ Değirmen'in (Asiyab)²⁵⁸ ve mülk'ün hane olarak kayıt altına alındığı görülmektedir. Kayıt esnasında fırın için vergi miktarı 12 akçe, asiyab²⁵⁹ için 18 ila 36 akçe olarak tahakkuk ettirilmiştir. Mülk²⁶⁰ uygulamasında, Abislaha köyünde şarap üretilen arazinin mülk olarak kaydedildiği görülmekte olup, baştinalardan farklı bir çiftlik²⁶¹ düzenlemesi olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeler neticesinde, Arhavi kazasında tahmini nüfusun, Müslim ve gayrimüslim olarak temellendirildiği ve ona göre kayıt altına alındığı söylenebilir. Bu temel ayrımı takip ederek, 1564 ve 1583 tahrirlerinde kayıtlı nüfusu Müslim ve gayrimüslim şeklinde ve sayısal olarak belirlemenin en doğru yolu; resm-i ispenç

²⁵³ Yediyıldız, *a.g.e.*, ss.79-80.

²⁵⁴ Barkan, *a.g.e.*, 1980, s.135,789,793.; İnalçık, *a.g.e.*, 1987, ss.xxix-xxx.; İnalçık, *a.g.e.*, 2000, ss.191-193.

²⁵⁵ Barkan, *a.g.e.*, 1980, s.793.; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara, 2014, ss.176-177.; İnalçık, *a.g.e.*, 1987, ss.xxix-xxx.; Yediyıldız, *a.g.e.*, s.80.

²⁵⁶ Yediyıldız, *a.g.e.*, s.113.; Çağatay, *a.g.m.*, ss.504-505.

²⁵⁷ TKGM-KKA-TD-122, v.50a, v.50b/51a, v.54b, v.55a/b, v.56a, v.57b/58a, 62b/63a.

²⁵⁸ BOA-TD-442, s.101, s.108-109, s.121-122.; TKGM-KKA-TD-122, v.45b/46a, v.49a, v.53a/b, v.54b, v.57b/58a, v.59a/b, v.61a, v.61b/62a, v.62a/b, v.62b/63a, v.63b/64a, v.64a/b, v.64b/65a, v.66b/67a, v.70a/b, v.70b.

²⁵⁹ Öz, *a.g.e.*, 1999, s.103. ; Çağatay, *a.g.m.*, ss.504-505.

²⁶⁰ BOA-TD-442, s.95, ss.113-114, TKGM-KKA-TD-122, v.51a/b, v.60b, v.62a/b.

²⁶¹ İnalçık, *a.g.e.*, 2009, s.330.

ödeyen gayrimüslimler, resm-i bennak ödeyen Müslimler ve resm-i niyabet vergisi ödemeyen Müslim ve gayrimüslim mücerredler arasında kurulan dengenin sıkı takip edilmesidir. Defterlerin hasıl bölümünde yer alan vergi kalemlerindeki “resm-i ispenç, resm-i mücerred, resm-i bennak, resm-i niyabet” kişi sayıları ile köyde kayıtlı hane ve mücerred nüfus belirlenmiştir. Sonrasında, resm-i ispenç ödemeyen asiyab, fırın, mülk ile yalnızca öşür vergisine²⁶² tâbi olan baştina ve zemin kayıtlarındaki hane ve mücerred nüfus belirlenmiştir. Belirlenen her iki grubun nüfusu toplanmış ve köyün genel nüfus toplamı belirlenmiştir.

Bu belirleme esnasında kayıt altına alındığı görülen hane, baştina, zemin, asiyab, mülk ve fırın gibi kalemler için nüfus belirlemede katsayı olarak kullanılan rakam 5’tir. Bu yöntemin kullanılmasına sebep, İnalçık’ın ve Barkan’ın “her hane beş kişiden oluşur ve üzerine % 10 askeriler ilave edilir” görüşünün yanısıra,²⁶³ Mehmet Öz’ün de beş katsayısını kabul etmesidir.²⁶⁴ Nitekim, M.Hanefi Bostan Arhavi kazasını da kapsayan çalışmasında her haneyi beş kişi kabul ederek nüfus hesaplaması yapmıştır.

Tablo 11-Nüfus Belirleme Katsayı Tablosu

Sıra	Müslim/G.Müslim Hane	Katsayı	Sıra	Müslim /G.Müslim Mücerred	Katsayı
1	Hane	5	16	Mücerred	1
2	Baştina	5	17	Baştina. Mçrd	5
3	Zemin	5	18	Zemin Mçrd	5
4	Mülk	5	19	Fırın Nefer	1
5	Asiyab	5	20	Müsellem Mücerred	1
6	Fırın	5	21	Martalos Mçrd.	1
7	Müsellem	5	22	Müsellem Mücerred	1
8	Müsellem Zemin	5	23	Yamak Mücerred	1
9	Nefer	5			
10	Mustahfiz	5			
11	Martalos Hane	5			
12	Martalos Zemin	5			
13	Müsellem	5			
14	Bive	5			
15	Yamak	5			

Reâyâ nüfusunu belirlemede kullanılan 5 katsayısına ilave olarak, Barkan’ın ifade etmiş olduğu askerilerin diğer bir deyişle vergiden muaf olanların nüfus kayıtlarının düzgün şekilde tutulmadığı, kalelerde görevli personelin nüfus kayıtlarının eksik

²⁶² Bostan, *a.g.e.*, s.554.; Çağatay, *a.g.m.*, s.507.

²⁶³ Barkan, *a.g.m.*, 1953, s.12.; İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.64.

²⁶⁴ Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, s.22, Ankara, 1991, s.438.; Öz, *a.g.m.*, 2000, s.20.

olduğu düşünülmektedir. Konum itibarıyla hudut kalesi sayılabilecek Gönve kalesi mevcudunun 2 müstahfızla sınırlı olmaması, Arhavi kalesi ile Kise kalesi gibi idâri ünitelerde nefer ve müstahfız mevcutlarının bölge güvenliğini sağlayacak yeterlilikte olması ve bölgede devletin işleyişini sağlayacak personelin bulunması gereklidir. Bu hususun yanında zikredilmesi gereken bir diğer problem, gayrimüslim mücerredlerin belirsizliğidir. 1583 tahririnde Müslim mücerred kayıtları 6 akçe üzerinden vergilendirilmiş olup, vergi tutarları farklı olduğu için ayrı bir kalem olarak gösterilmiştir. İспенç vergisi ise evli veya bekâr fark etmeksizin gayrimüslim erkeklerin tamamından 25 akçe olarak tahsil edildiği için, gayrimüslim mücerredler işaretlenmemiştir. Resm-i niyabet vergisinden Müslim ve gayrimüslim mücerredler muaf olup gayrimüslim mücerredler bu vergi kaleminden tespit edilmeye çalışılmakla birlikte, mücerred kayıtlarında nüfus verilerini etkileyebilecek hata ihtimali olduğu düşünülmektedir.

4.2. ARHAVİ KAZA NÜFUSU

Tablo 12-Arhavi Kazasının Nüfus Ayrıntısı (1486-1583)

Yıllar	Dini Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Mustahfiz	Nev Müslim				Yamak		Müsellem				Dini Grup	Arhavi
							Nefer	Hane	Bennak	Mücerred		Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Baştına	N.Müs.		
1486	G.Müslim	1426	7	54	17	0	0	0	0	0	0	28	7	29	1	0	0	7597	7687
	Müslim	9	0	0	0	0	0	8	1	0	0	0	0	0	0	0	0	90	
1515	G.Müslim	2451	5	46	164	50	0	0	0	0	0	0	0	172	5	15	0	14336	15112
	Müslim	0	0	0	0	0	19	134	0	1	0	0	0	0	0	0	2	776	
1530	G.Müslim	2449	4	46	209	16	0	0	0	0	0	0	0	157	7	3	0	14243	15204
	Müslim	0	1	0	0	0	42	145	0	1	0	0	0	4	0	0	0	961	
Yıllar	D.Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Mustahfiz	Nev Müslim			Cemaat-i Martolosyan			Müsellem				Dini Grup	Arhavi
							Nefer	Hane	Bennak	Mücerred	Hane	Mücerred	Zemin	Hane	Mücerred	Baştına	N.Müs.		
1554	G.Müslim	1388	0	225	354	6	0	0	0	0	2	0	0	47	9	12	0	9279	11490
	Müslim	210	0	45	38	0	0	163	0	3	0	0	0	19	13	0	0	2211	
Yıllar	D.Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Mustahfiz	Fırın		Cemaat-i Martolosyan			Asiyab	Mülk				Dini Grup	Arhavi
							Nefer	Hane	Nefer	Hane	Mücerred	Zemin							
1564	G.Müslim	1660	0	446	303	83	0	0	0	14	5	3	5	1				10796	15511
	Müslim	782	0	55	95	40	0	0	0	5	0	2	5	3				4715	
1583	G.Müslim	1363	0	71	238	83	0	0	4	8	10	3	19	2				8665	15827
	Müslim	1075	0	405	152	56	33	2	12	12	0	3	13	3				7162	

1515-1583 yılları arasında Arhavi kazası nüfusu % 4.73'lük bir artışla 15.112 kişiden 15.827 kişiye yükselmiştir. Nüfus bağlamında çok düşük seviyede kabul edilmesi gereken bu artış bölgede nüfus yapısını etkileyen olayların yaşandığına işaret

etmektedir. Bilindiği üzere XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu sahasında zuhur eden olaylara, yeni geldikleri yerlerde kalıcı olmaya çalışan yarı göçebe veya yeni yerleşmekte olan kabile ve cemaâtlerin yaşadıkları ekonomik sıkıntılar sebep olmuştur.²⁶⁵ Bu sıkıntıların temelinde ise Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'da girmiş olduğu savaşlara maddi kaynak yaratma isteği yatmaktadır. Devletin olağanüstü hallerde talep ettiği vergiler reâyânın zorlanmasına sebep olmuştur.²⁶⁶

1486-1583 yılları arasında genelde Doğu Karadeniz yöresi ve özelde Arhavi kazası dahilinde, Anadolu sahasında devlet-halk münasebetleri bağlamında yukarıda bahsedilen isyanlar yaşanmamıştır. Osmanlı Devleti bölgeyi fethettiğinde kadim yapılanmanın uygulamaları ile yaşamaya alışkın olan bölge halkı Doğu Karadeniz yöresinde, Osmanlı Devleti ile tebaası olarak uyum içerisinde yaşamaya başlamıştır.²⁶⁷ 1578 tarihli bir hükümde Vezir Mustafa Paşa'dan, "Batum sancağına bağlı Kobyalos köyü halkının sipahileri olan Ali nam zâimin, fazladan akçelerini aldığı ve kendilerine zulmettiğine ilişkin şikayetlerini toprak kadılarına teftiş ettirmesi ve neticesini bildirmesi" istenmektedir.²⁶⁸ Bu örnekten hareketle, devletin devamlılığını sağlayacak en önemli unsur olan vergi uygulamasında ve tahsilatında herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı, bu hususta devlet ile tebaanın karşı karşıya gelmediği, halkın şikayeti halinde devletin gerekli araştırmayı hemen yaptırdığı anlaşılmaktadır.

1486-1583 yılları arasını kapsayan tahrir defterleri incelendiğinde Arhavi kazasının, Laz (Arhavi), Gönve (Koniya), Vilayet-i İskele, Vilayet-i Bağobit nahiyyelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Arhavi kazasının merkezi olarak kaydedilmiş bir idâri ünitesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bugünkü Arhavi kaza veya nahiye merkezi olarak 1486-1583 tarihli tahrir defterlerine Arhavi ismi ile kaydedilmiş köyün kaza merkezi olarak kabul edilmesi mantıklı görünmektedir.

1486 tahririnde, Arhavi kazasına bağlı olup, kaydedilmemiş olan idâri üniteler olduğu düşünülmektedir. Bu eksikliğin asıl sebebi 1486 tahririnin timar birimlerine göre

²⁶⁵ Koç, *a.g.e.*, ss.25-26.

²⁶⁶ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara, 1975, s.118-121.

²⁶⁷ Kırzioğlu, *a.g.e.*, 998, s.32.

²⁶⁸ BOA-MD, Cilt.35/87 (986/1578).

tanzim edilmiş olmasıdır.²⁶⁹ Bu düzenleme neticesi kaza ve nahiye bağılı köy kaydı yerine, timar tahsisi yapılan kişiye hangi köyden timar tahsisi yapıldığına ilişkin kayıtlar yapılmıştır. Bu nedenle, Atina kazasına veya Rize kazasına bağlı olması gereken köy Arhavi kazasında veya başka bir kaza bünyesinde kayıt altına alınmıştır.²⁷⁰ Dolayısıyla, bu idâri ünitelerin nereye bağlı olduğu net olarak belirlenemediği için nüfus durumu da sağlıklı bir şekilde tespit edilememiştir.

1486 tahririnde Arhavi kazası bünyesinde sadece Arhavi/Laz nahiyesi bulunmaktadır. Arhavi/Laz nahiyesi²⁷¹ Doğu Karadeniz sahil şeridinde yer alan bir idâri ünitedir. Bu nahiye, 1486 tahririnde 1 nefis ve 32 köy olarak kayıtlı iken, 1515 tahririnde 29 köy kaydedilmiştir. 1515 tahririnde kaydedilmemiş olan onbir köyün Arhavi/Laz nahiyesine tâbi köyler olmadıkları düşünülmektedir. Zira, bu köylerden bazılarının başka nahiyelere bağlı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, 1515, 1530, 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinde bahse konu köylerin kaydedilmemiş olması bu iddiayı doğrular niteliktedir.

Tahrir kayıtlarının okunmasında yaşanan sıkıntılara güzel bir örnek Nefs-i Makriyalu'dur.²⁷² Makriyalu, 1486 tahririnde 471. ile 507. sayfalar arasında bulunan Arhavi/Laz nahiyesi kayıtları içerisinde bulunamamıştır. Daha sonra yapılan ayrıntılı inceleme neticesinde ise söz konusu defterin 115. sayfasındaki kaydın Nefs-i Makriyalu'ya ait olduğu tespit edilmiştir. Arhavi/Laz nahiyesi bünyesinde bütün tahrir kayıtlarında mevcut bulunan ve Tablo-4'de gösterilen Abu, Pazın, Zuğu, Yakovit, Kay/Hopa ve Çaçorivat isimli köyler ise 1486 tahririnde bulunmamaktadır. 1515-1583 tarihleri arasında düzenlenmiş olan beş tahrir döneminde de bu köylerin tamamı kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle, adı geçen altı köyün 1486 tarihinde hâs gelirleri olarak başka bir defterde kaydedilmiş olma ihtimali yüksektir.

²⁶⁹ Bu hususta başka bir örnek olan Arvanid sancağı için bkz. İnalçık, *a.g.e.*, 1987, s.XXI-XXIII.

²⁷⁰ Bostan, *a.g.e.*, s.37.

²⁷¹ 1486-1583 yılları arasında Arhavi/Laz nahiyesi olan bölgenin, bu dönem Rize/Fındıklı ve Artvin/Arhavi ile Hopa kazaları olduğu anlaşılmaktadır.

²⁷² Bostan, *a.g.e.*, s.225. Bostan'ın çalışmasında Nefs-i Makriyalu kaydının 1486 tahririnin 477 sayfasında olduğu ifade edilmiştir. Yapılan incelemede bu kaydın "bâ-karye-i Sundura" ifadesinden dolayı Sundura karyesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA-MAD-828 s.477.; BOA-MAD-828, s.115.

Tablo 13-Arhavi Kazası İdari Ünitelerinin Sayısı ve Genel Nüfusu (1486-1583)

Yıl	Kale Sayısı	Nefs Sayısı	Köy Sayısı	Dini Grup	Dini Gruplar		Tahmini Nüfus	Toplam Nüfus Artış ve Düşüş Oranı	Dini Grupların Toplam Nüfus İçinde Oranı
					Nüfus	Artış ve Düşüş Oranı			
1486	0	1	32	G.M	7.597	0	7.687	0	%98.83
				Müslim	90	0			%1.17
1515	3	3	48	G.M	14.336	% 88.70	15.112	%96.59	%94.86
				Müslim	776	762%			%5.14
1530	2	2	47	G.M	14.243	%-6.49	15.204	%0.61	%93.68
				Müslim	961	%23.84			%6.32
1554	0	3	51	G.M	9.279	%-34.85	11.490	% -24.43	%80.76
				Müslim	2.211	%130.07			%19.24
1564	0	3	52	G.M	10.796	%16.34	15.511	%34.99	% 69.60
				Müslim	4.715	%113.25			% 30.40
1583	0	3	52	G.M	8.665	%-19.74	15.827	%2.04	%54.75
				Müslim	7.162	%51.99			%45.25

1486 tahririnde tespit edilen eksiklikler dahilinde Arhavi/Laz kazasının 1486 tarihindeki tahmini nüfusu, 7.597'si gayrimüslim ve 90'ı Müslim olmak üzere 7.687 kişiden oluşmuştur.²⁷³

1515 tahririnde Arhavi kazasının tahmini nüfusu 1486 tahririne göre 7.425 kişi artarak 15.112 kişiye yükselmiştir.²⁷⁴ Bu artışın, 1486 tahririnde gözükmeyen köylerin 1515 tahririne işlenmesi ve Arhavi kazasının yeni fetihler sonucu sınırlarının genişlemesi ve nahiye sayısının [Arhavi/Laz, Vilayet-i İskele (Vilayet-i İçkale), Vilayet-i Bağobit (Vilayet-i Beğlevan) ve Gönnye/Konya] dörde çıkmasından ileri geldiği düşünülmektedir. Yıllık bazda % 3.33 oranında bir nüfus artışı, geçimini tarımdan sağlayan toplumlar için normal kabul edilmekle birlikte,²⁷⁵ 1486-1515 döneminde ölüm oranlarındaki belirsizlik bu artışa şüphe ile bakılmasına yol açmıştır. Nüfus artışına ilişkin bir diğer ihtimal, devletin bölgeyi şenlendirme politikası dahilinde Arhavi kazasına dışarıdan yerleştirmeler yapmış olmasıdır.²⁷⁶ Fakat defterlerde böyle bir yerleştirmeye ilişkin kayıt bulunmaması, bu ihtimali zayıflatmaktadır. Her iki ihtimal için de geçerli olan tek somut yorum ise, Osmanlı Devleti'nin Arhavi kazası genelinde

²⁷³ Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-16, Tablo-43.

²⁷⁴ Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-16, Tablo-43.

²⁷⁵ Levent Aksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.25, 1998, ss.223-225.

²⁷⁶ Benzer örnekler için bkz. Mustafa Akdağ, "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.II, s.2-3, 1964, s.13.; Oktay Kızılkaya ve İsa Kalaycı, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s:364.

gayrimüslim tebaasına din değiştirmeleri yönünde baskı yaptığına ilişkin iddiaların²⁷⁷ doğru olmadığıdır.

1486 tahririnde 18 hane (90 kişi) olarak gözüken Müslim nüfus 1515 tahririnde, 155 hane ve 1 mücerred'den (776 kişi) oluşmuştur. Arhavi kazasında bulunan 130 hane ve 1 mücerred (651 kişi) “nevmüslim” kaydı ile müslümanlığı tercih etmiş gözükmektedir.²⁷⁸ Müslim nüfustan, yeni müslimlerin sayısını düştüğümüzde ise 125 kişi kalmaktadır. Bu hesapla, Müslim nüfus 1486-1515 yılları arasında % 31.11 oranında bir yükselme ile 35 kişi artmıştır. Bu dönemde ihtidâ hareketleri görülmekle birlikte, Arhavi kazasının gayrimüslim nüfusu % 88.70 oranında bir artışla 14.336 kişiye yükselmiştir.

1530 tahririnde Arhavi kazasının tahmini nüfusu 1515 tahririne göre % 0.61'lik bir artış göstererek 15.204 kişi olmuştur.²⁷⁹ Müslim nüfus % 23.84 oranında bir artış göstererek, 776 kişiden, 961 kişiye yükselmiştir. 185 kişilik nüfus artışının 115'i Arhavi ve Kise kalelerindeki nefer sayısından, geri kalan 70'i ise nevmüslim grubundaki sayısal artıştan ileri gelmektedir. Gayrimüslim nüfus 14.336 kişiden 14.243 kişiye düşmüş olup, bu da Müslim nüfustaki artışı açıklar niteliktedir.

1554 tahririnde Arhavi kazası tahmini nüfusunun 1530-1554 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Safevilerin yaptığı savaşlardan etkilendiği düşünülmektedir. 1530 tahririne göre nüfus % 24.43'lük bir düşüş (11490 kişi) göstermiştir.²⁸⁰ Bu düşüşten sırasıyla, Bağobit (%-64.87), İskele (%-58.29) ve Arhavi/Laz (%-17.40) nahiyeleri de etkilenmiştir.²⁸¹ Gayrimüslim nüfus % 34.85'lik bir düşüş göstererek 9.279 kişiye inmiştir. 961 kişiden oluşan Müslim nüfus ise % 130.07'lik bir artış ile 2.211 kişiye yükselmiştir.²⁸² 1554 tahririnde müsleman kaydı 818 kişidir.²⁸³ Fark olarak gözüken 432 kişi, büyük ihtimalle din değiştirmiş olmalarına rağmen, defterde belirtilmemiştir.

²⁷⁷ Kitabın içeriğinde İslamiyeti kabul etmeyen bölge halkına ağır vergiler yüklendiği, ekonomik, moral baskı, soygun ve esir ticareti gibi bir yığın zulüm uygulandığı ifade edilmektedir. Bkz. Vanilishi-Tandiliva, *a.g.e.*, ss.46-55.

²⁷⁸ BOA-MAD-52, s.522-523, s.528-529, s.529-531, s.531-532, s.533, s.535-536, s.537, s.538-539, s.539-540, s.540-541, s.541, s.541-542, s.542-543, s.544-545, s.545-547, s.547, s.548, s.548-549, s.550, s.551, s.552-553, s.554-555, s.556-558, s.558-559, s.561-562, s.569, s.573-574, s.574-575, s.575-576.

²⁷⁹ Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-14, Tablo-43.

²⁸⁰ Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-14, Tablo-43.

²⁸¹ Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-14, Tablo-43.

²⁸² Bkz. Tablo-12, Tablo-13, Tablo-14, Tablo-43.

²⁸³ 1554 tahririnde “nevmüslim” ifadesi yerine “Müselman” ifadesi kullanılmıştır. Bkz. BOA-TD-288, s.660-661, s.661-662, s.663, s.664-665, s.665-666, s.666-667, s.667, s.668-669, s.671, s.672, s.672-673, s.673, s.673-674, s.674, s.675, s.675-676, s.676, s.681-682, s.682-683, s.685, s.695, s.696-697, s.697-698, s.698, s.698-699.

Bu hesaplama Arhavi/Laz nahiyesi geneli için yapılmış olup, diğer nahielerde gayrimüslim ve Müslim nüfus arasında ihtidâ hareketleri yok denecek kadar azdır.

Arhavi/Laz nahiyesinde 3.276 kişi, Vilayet-i Bağobit nahiyesinde 866 kişi, Vilayet-i İskele nahiyesinde 1.058 kişi olmak üzere toplam 5.200 kişiden oluşan gayrimüslim nüfus eksilmesi görülmektedir.²⁸⁴ Tablo bazında ihtida eden kişi sayısı Arhavi/Laz ve Gönye/Koniya nahiyesinde 1.250 kişidir. Gönye nahiyesinde 1530 senesinde 350 kişi olan nüfus 596 kişiye (10 kişi müslim, 236 kişi gayrimüslim) yükselmiştir. Bu artış (%70.29) yeni fethedilen üç köyün (Maradid,²⁸⁵ Kadabhiya,²⁸⁶ Miyrevet²⁸⁷) nahiye sınırlarına dahil olmasından ileri gelmiştir.²⁸⁸ Arhavi kazası genelinde 5.200 kişi olan gayrimüslim nüfustan din değiştiren 1.250 müslim ve Gönye nahiyesinin 236 kişilik gayrimüslim nüfusu düşüldüğünde, 3.714 kişiden oluşan akibeti belirsiz gayrimüslim nüfus olduğu görülmektedir. Arhavi kazası genelinde 3.714 kişi olarak gözüken bu nüfus eksilmesinin, savaş dönemi zayıatı olması bir ihtimaldir. Diğer bir ihtimal ise, Osmanlı-Safevi mücadelesinden etkilendiği kesin olan Arhavi kazası ahalisinin, daha batıda bulunan kazalara doğru göç etmiş olmalarıdır. Bu ihtimal daha kuvvetli gözükmeyle birlikte, çok daha kapsamlı bir araştırmayı gerektirmektedir.

²⁸⁴ Bkz. Tablo-10.

²⁸⁵ BOA-MAD-288, s.691.

²⁸⁶ BOA-MAD-288, s.694.

²⁸⁷ BOA-MAD-288, s.659.

²⁸⁸ Bkz. Tablo-10, Tablo-39.

Tablo 14-Arhavi Kazası Müslim/G.Müslim Nüfus Değişim Tablosu (1530-1583)

	1530			1554								1564			1583							
Yerleşim Adı	M.T	GM.T	G.TOP	M.T	GM.T	G.TOP	G.F	M.F+	M.F-	GM.F+	GM.F-	M.T	GM.T	G.TOP	M.T	GM.T	G.TOP	G.F	M.F+	M.F-	GM.F+	GM.F-
Viçe	80	701	781	196	356	552	-229	116	0	0	-345	688	390	1078	662	210	872	-206	0	-26	0	-180
Çağryan	20	405	425	145	265	410	-15	125	0	0	-140	160	295	455	365	21	386	-69	205	0	0	-274
Moksohora	50	260	310	28	186	214	-96	0	-22	0	-74	130	121	251	172	45	217	-34	42	0	0	-76
Abu	20	159	179	95	147	242	63	75	0	0	-12	149	156	305	206	60	266	-39	57	0	0	-96
Pabuççı	120	272	392	126	166	292	-100	6	0	0	-106	438	91	529	283	50	333	-196	0	-155	0	-41
Sumlı	25	299	324	141	187	328	4	116	0	0	-112	140	149	289	242	75	317	28	102	0	0	-74
Kokanvat	20	370	390	51	277	328	-62	31	0	0	-93	97	278	375	201	125	326	-49	104	0	0	-153
Zatrikando	35	506	541	143	400	543	2	108	0	0	-106	399	281	680	464	110	574	-106	65	0	0	-171
Pazin /Piskala	30	115	145	40	120	160	15	10	0	5	0	195	46	241	247	20	267	26	52	0	0	-26
Kvarivat	36	258	294	55	205	260	-34	19	0	0	-53	292	86	378	275	35	310	-68	0	-17	0	-5
Zuğu	35	257	292	125	135	260	-32	90	0	0	-122	253	55	308	194	35	229	-79	0	-59	0	-20
Çakadon /Gürsu	60	250	310	245	136	381	71	185	0	0	-114	325	83	408	474	0	474	66	149	0	0	-83
Fındıklı Toplam	531	3852	4383	1390	2580	3970	-413	881	-22	5	-1277	3266	2031	5297	3785	786	4571	-726	776	-257	0	-1245
Kapistro	0	368	368	32	291	323	-45	32	0	0	-77	117	369	486	105	440	545	59	0	-12	71	0
Yakovit	30	309	339	43	223	266	-73	13	0	0	-86	135	271	406	264	207	471	65	129	0	0	-64
Orçı	5	347	352	57	197	254	-98	52	0	0	-150	90	180	270	267	30	297	27	177	0	0	-150
Arhavi	165	411	576	61	287	348	-228	0	-104	0	-124	102	612	714	384	480	864	150	282	0	0	-132
Sidre	0	773	773	106	455	561	-212	106	0	0	-318	237	425	662	529	192	721	59	292	0	0	-233
Martinvat	15	250	265	131	131	262	-3	116	0	0	-119	135	160	295	168	170	338	43	33	0	0	10
Arhavi Toplam	215	2458	2673	430	1584	2014	-659	319	-104	0	-874	816	2017	2833	1717	1519	3236	403	913	-12	71	-569
Sundura	70	716	786	66	502	568	-218	0	-4	0	-214	65	564	629	206	640	846	217	141	0	76	0
Kise	115	1211	1326	175	784	959	-367	60	0	0	-427	338	781	1119	697	625	1322	203	359	0	0	-156

1564 tahririnde, 29 Mayıs 1555 tarihinde Osmanlı Devleti ve Safeviler arasında yapılan barış antlaşması²⁸⁹ neticesi bölgede bir müddet huzur sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu huzurun getirmiş olduğu güven neticesinde tahmini nüfus (15.511 kişi), 1554 tahririne göre % 34.99'luk bir artış göstermiştir.²⁹⁰ Bu artıştan sırasıyla, Gönye (%153.35), Bağobit (%66.10), Arhavi/Laz (%27.55) ve İskele (%17.56) nahiyeleri etkilenmişlerdir. Bu dönemde Arhavi kazası genelinde gayrimüslim nüfus 10.796 kişi, Müslim nüfus ise 4.715 kişiden oluşmuştur.²⁹¹ Bu artış, gayrimüslim nüfusta 1.517 kişi, Müslim nüfusta 2.504 kişi olarak gözükmemektedir. Defter kayıtlarında müslümanlığı kabul edenlere ilişkin herhangi bir açıklama bulunmadığı için nüfus artışı tam olarak tespit edilememektedir. Müslüman nüfus, Bağobit nahiyesi 5 kişi, Gönye/Koniya nahiyesinde 25 kişi ve Arhavi/Laz nahiyesinde 2.474 kişi artmıştır.²⁹² 1554 senesinde 2.211 kişi gözükken Müslim nüfusun 10 yıl gibi kısa bir sürede %113.25 oranında büyümesi mümkün değildir. 1554 senesinde 2.211 kişi olan Müslim nüfusun, yıllık % 3 büyüme oranı ile tahmini olarak 663 kişi artması gerekmektedir. Fakat, Müslim nüfustaki dönemsel artış (2.504 kişi), tahmini nüfus artışından (1841 kişi) fazladır. Aynı dönem için gayrimüslim tahmini nüfus artışı (2.783 kişi) ise dönemsel nüfus artışından (1.517 kişi) azdır.²⁹³ Bu nedenle, 1554-1564 yılları arasında İslamiyeti kabul edenlerin 1564 tahririne eksik olarak kaydedildikleri düşünülmektedir.

Tablo 15-Müslim/G.Müslim Fark Tablosu (1554-1564)

Dini Grup	1554	1564	1564/1554 fark	1554/1564	Fark
				Tahmini Artış	
Müslim	2211	4715	2504	663	1841
G.Müslim	9279	10796	1517	2783	-1266

1583 tahririnde Arhavi kazasının tahmini nüfusu, 1564 yılına göre 316 kişilik artış göstermiş ve 8.665'i gayrimüslim, 7.162'si Müslim olmak üzere 15.827 kişiden oluşmuştur.²⁹⁴ Müslim nüfus, 19 yıllık zaman dilimi içerisinde 2.447 kişi artmış, gayrimüslim nüfus ise 2.131 kişi azalmıştır. Gönye (-219 kişi), Bağobit (-27 kişi) ve İskele (-146 kişi) nahiyelerinde yaşanan gayrimüslim nüfus kaybı toplamı 392

²⁸⁹ Bilge, *a.g.e.*, s.54.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.450.

²⁹⁰ Bkz. Tablo-13, Tablo-14, Tablo-16.

²⁹¹ Bkz. Tablo-13, Tablo-14, Tablo-16.

²⁹² Bkz. Tablo-13, Tablo-14, Tablo-16, Tablo-43.

²⁹³ Bkz. Tablo-15.

²⁹⁴ Bkz. Tablo-13, Tablo-14, Tablo-16, Tablo-43.

kişidir.²⁹⁵ Bu nahiyelerdeki nüfus kaybına Osmanlı-Safevi mücadelesinin etkisiyle meydana gelen göç sebep olarak gösterilebilir. Fakat Fındıklı kazasındaki nüfus (726 kişi) kaybının sebebinin bu üç nahiyeden farklı olduğu düşünülmektedir. Fındıklı kazasının Osmanlı-Safevi mücadelesinden nüfus anlamında etkilenmesi için, aynı etkinin coğrafi güzergâh olarak öncelikle Hopa ve Arhavi kazalarında yaşanması gerekir. Tam tersine, Hopa (1.031 kişi) ve Arhavi (403 kişi) kazalarının bu dönemde nüfusları artmıştır.²⁹⁶

Fındıklı kazasında gayrimüslimler (1.245 kişi) nüfus kaybına uğramış gözükmemektedir.²⁹⁷ Gayrimüslim nüfustaki düşmeyi Müslim nüfustaki “Veled-i Abdullah” olarak kaydedilen 519 kişi kısmen açıklamaktadır.²⁹⁸ Akibeti belirsiz olan gayrimüslim (726 kişi) nüfus yüzünden din değiştirenlerin veya başka bir yere göç etmiş olanların kayıtlarının sıhhatli şekilde tutulmadığı düşünülmektedir. Günümüz Arhavi kazasında gayrimüslim (579 kişi) nüfusta azalma, Müslim nüfusta (901 kişi) artış olmuştur.²⁹⁹ Nüfus fazlasının (403 kişi) Fındıklı kazası köylerinden gelmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir.³⁰⁰ Hopa kazasında ise hem Müslim (830 kişi) hem gayrimüslim (193 kişi) nüfusta artış olmuştur.³⁰¹

Fındıklı, Arhavi ve Hopa kazalarında meydana geldiği düşünülen nüfus değişimi, 1564-1583 seneleri arasında Arhavi kazasının sahil kesimlerinde küçük çapta dini anlaşmazlıklar olduğu ve bunun sonucunda bir göç yaşandığına işaret eder niteliktedir. Bu değerlendirme ışığında, Fındıklı kazası gayrimüslim nüfusunun 1564-1583 tarihleri arasında Arhavi ve Hopa kazası taraflarına göçmesi, Arhavi, Hopa ve Fındıklı kazaları arasında nüfus geçişlerinin yaşanmış olması ihtimalini akla getirmektedir.

1564-1583 yılları arasında Arhavi kazası genelinde nüfus artışının (316 kişi) çok düşük olması ve 1583 tahririnde köyler arasında göç hareketlerine ilişkin herhangi bir kayıt düşülmemesi Arhavi kazasındaki nüfus hareketlerinin sebebi üzerine değerlendirme

²⁹⁵ Bkz. Tablo-14.

²⁹⁶ Bkz. Tablo-14.

²⁹⁷ Bkz. Tablo-14.

²⁹⁸ Yılmaz Kurt, “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.16, İstanbul, 1996, s.55.

²⁹⁹ Bkz. Tablo-14.

³⁰⁰ Bkz. Tablo-14.

³⁰¹ Bkz. Tablo-14.

yapmayı zorlaştırmaktadır. Başka bir deyişle, 1564-1583 yılları arasında Arhavi kazasında yaşandığı düşünülen nüfus hareketliliğinin sebeplerini belirlemek için daha ayrıntılı bir araştırma ve değerlendirmenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

1486-1583 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde, Arhavi kazasında nüfusun 1515 tahririnde arttığı, 1530-1554 yılları arasında Osmanlı-Safevi mücadelesi nedeniyle azaldığı görülmektedir.³⁰² Arhavi kazasında, Lowry'nin Barkan'dan alıntılanarak³⁰³ bahsetmiş olduğu gibi bölge insanının hızlı bir şekilde İslamiyeti kabul etmesini sağlayacak, devletin kendi politikası doğrultusunda yönlendirdiği büyük bir dinî hareketlilik olduğuna ilişkin herhangi bir kayıt bulunamamıştır.³⁰⁴ 1530-1554 dönemine ilişkin, Trabzon kentinde yaşandığı görülen nüfus kaybının³⁰⁵ Trabzon'a has olmadığı, 1554 tahririnde Arhavi kazasına ilişkin nüfus kaybından hareketle, Doğu Karadeniz yöresinin genelinde yaşandığı sonucuna varılabilir. Bu sonuç dahilinde bölge insanının batıya göç etmiş olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır.³⁰⁶

1564 tahririnde ise nüfus artmış veya 1554 tahririnde göç ettiği düşünülen nüfusun büyük bir kısmı geri gelmiş olabilir. 1583 tahriri değerlendirildiğinde ise, 1564 senesi tahmini nüfusunun (15.511 kişi) her yıl % 2 artmış (19 yıl x 310 kişi = 5.894) olduğu kabul edilecek olursa, 1583 tahririnde nüfusun 21.500 kişi civarında olması gerekir. 1583 tahririne göre tahmini nüfus (15.827 kişi) 316 kişi artmıştır. Bu nedenle, Arhavi kazasında nüfusu etkileyen din veya harp temelli bir hareketlilik yaşandığı düşünülmektedir. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında XV. yüzyılın sonunda Anadolu sahasında başlayan³⁰⁷ ve iki asır sürecektir olan Kafkasya bölgesine hâkim olma mücadelesi ile birlikte, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca hem Anadolu hem Rumeli'de devam eden mücadelelerin Osmanlı Devleti'ni maddi anlamda yıprattığı, devletin savaş bütçesini karşılamakta zorlandığı ve Anadolu sahasında başlayan Celali isyanları³⁰⁸ ile kontrolü bir müddet kaybettiği bilinmektedir.

³⁰² Bkz. Tablo-13, Tablo-14, Tablo-43.

³⁰³ Lowry, *a.g.e.*, s.110.

³⁰⁴ Barkan, *a.g.m.*, 1942, s.305.

³⁰⁵ Lowry, *a.g.e.*, s.100.

³⁰⁶ İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.67.; Gümüşçü, *a.g.e.*, 2001, s.165.

³⁰⁷ Bilge, *a.g.e.*, s.40.

³⁰⁸ Barkan, *a.g.m.*, 1979, s.301.; Akdağ, *a.g.e.*, 1975, s.118-121.

Osmanlı Devleti bu isyanları sonlandırıp otoritesini temin etmek için uğraşırken, bir taraftan da Gürcülerin ve Abazaların, Arhavi, Gönye ve Atina sahillerine denizden ve karadan yaptıkları baskınlar ile mücadele etmiştir.³⁰⁹ Bölge halkının şikayetlerinden, Abaza ve Gürcü saldırılarından çok mağdur oldukları, saldırıların bölge nüfusunu etkileyecek düzeye geldiği anlaşılmaktadır.³¹⁰ Bu şikayetler neticesinde, Batum sancakbey'i İskender Bey'e,³¹¹ Trabzon sancakbey'i Ömer Bey'e,³¹² Arhavi kadısına³¹³ ve Erzurum beylerbeyine³¹⁴ halkın mağduriyetinin giderilmesi amacıyla Abaza ve Gürcü belasının defedilmesi için talimatlar verilmiştir.

XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin Kırım ve Kazan hanlığını hâkimiyeti altına alması, yeni bir emperyal güç³¹⁵ olmaya aday Rusya'nın askeri ve ideolojik husumetine sebep olmuştur.³¹⁶ Bu husumet sonucunda, Kafkasya ile Doğu Karadenizi kapsayan bölgede Osmanlı ile Safeviler arasında devam eden hâkimiyet kavgasına Rusya da dahil olmuş ve XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Rus Kazaklarına para, silah ve gıda desteği vermeye başlamıştır. Bu destek sayesinde Rus kazakları XVII. yüzyıl boyunca mütemadiyen Osmanlı topraklarına saldırılar düzenlemişlerdir.³¹⁷ Tüm bu sıkıntıların yanında, Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yeniden Safevilerle de uğraşmak zorunda kalmıştır.³¹⁸ Safeviler, özellikle, 1625 yılından itibaren Revan'ı kendilerine üs yaparak Kars, Erzurum ve Trabzon eyaletlerinin topraklarına saldırıp, talan ve tahrip etmeye başlamışlardır.³¹⁹ Osmanlıyı ekonomik anlamda yıpratmayı amaçlayan bu saldırıların Doğu Karadeniz yöresini de ekonomik ve sosyal anlamda etkilediği anlaşılmaktadır.³²⁰

³⁰⁹ BOA-MD, C.14.1/60 (979/1571).

³¹⁰ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *12 Numaralı Mühimme Defteri I*, Ankara, 1996, s.435. (Hüküm No: 673).; Ayrıca bkz. BOA-MD, C.14.2/1471 (979/1571).

³¹¹ BOA-MD, C.74/625 (1004/1596).

³¹² Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *12 Numaralı Mühimme Defteri II*, s.153. (Hüküm No: 979).; BOA-MD, C.14.1/25 (978/1571).

³¹³ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *12 Numaralı Mühimme Defteri II*, s.153-154. (Hüküm No: 980).; BOA-MD, C.14.2/1472 (979/1571).

³¹⁴ BOA-MD, C.14.1/58 (29.01.979/23.06.1571).; BOA-MD, C.14.1/60 (979/1571).; BOA-MD, C.17/26 (979/1571).

³¹⁵ Goloğlu, *a.g.e.*, s.60.; Bilge, *a.g.e.*, s.88.

³¹⁶ A.B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul, 2009, s.39.

³¹⁷ Şirokorad, *a.g.e.*, ss.47-71.

³¹⁸ İnalçık, *a.g.e.*, 2012, ss.46-57.

³¹⁹ Bilge, *a.g.e.*, s.119.

³²⁰ Şirokorad, *a.g.e.*, s.61.

4.2.1. Arhavi/Laz Nahiyesi

Tablo 16-Arhavi Kazası Nahiyelerinin Nüfusu (1486-1583)

Yıllar	Dini Grup	Arhavi	%	İskele	%	Bağobit	%	Gönye	%	Toplam
1486	G.Müslim	7597		0		0		0		7597
	Müslim	90		0		0		0		90
	Toplam	7687	100	0		0		0		7687
1515	G.Müslim	10821	93.35	1840	100,00	1310	100	365	98.65	14336
	Müslim	771	6,65	0	0,00	0	0	5	1,35	776
	Toplam	11592	76.71	1840	12,18	1310	8,67	370	2,44	15112
1530	G.Müslim	10743	91.79	1815	100,00	1335	100	350	100,00	14243
	Müslim	961	8,21	0	0,00	0	0	0	0,00	961
	Toplam	11704	76.98	1815	11,94	1335	8,78	350	2,30	15204
1554	G.Müslim	7467	77.23	757	100,00	469	100	586	98.32	9279
	Müslim	2201	22.77	0	0,00	0	0	10	1,68	2211
	Toplam	9668	84.14	757	6,59	469	4,08	596	5,19	11490
1564	G.Müslim	7657	62,09	890	100,00	774	99.36	1475	97.78	10796
	Müslim	4675	37,91	0	0,00	5	0,64	35	2,22	4715
	Toplam	12332	79,5	890	5,74	779	5,02	1510	9,74	15511
1583	G.Müslim	6107	46,83	744	100,00	747	99.34	1067	82.65	8665
	Müslim	6933	53,17	0	0,00	5	0,66	224	17.35	7162
	Toplam	13040	82,39	744	4,70	752	4,75	1291	8,16	15827

1486 tahririne ilişkin yukarıda Arhavi kazası bölümünde ifade edilen eksikliklerin tamamı Arhavi/Laz nahiyesi için de geçerlidir. 11 köy sadece 1486 tahrir kayıtlarında Arhavi nahiyesi içerisinde gözükmektedir.³²¹ 1515, 1530, 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinde bu köylerin ismi geçmemektedir.³²² Abu, Pazın, Zuğu, Yakovit, Kay ve Çaçorivat isimli köyler ise 1486 tahririnde olmamakla birlikte, devamında düzenlenen bütün tahrir defterlerinde bulunmaktadır.³²³

Yukarıda değinilen kayıt belirsizliklerinden hareketle, 1486 tahririnde Arhavi kazasının tek nahiyesi olan Arhavi/Laz nahiyesinin tahmini nüfusu, 7.597'si gayrimüslim ve 90'ı Müslim olmak üzere 7.687 kişiden oluşmaktadır.³²⁴ Bu dönemde Arhavi/Laz nahiyesinin vergi geliri 95.557 akçedir. Vitze/Viçe (6.576 akçe), Gire (5.845 akçe), Sundura (5.392 akçe) ve Kise (5.000 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köylerdir.³²⁵

³²¹ Manakando, BOA-MAD-828 s.434.; "Der karye-i Okutpe timar-ı mezkûr" "ifadesi ile defterin Laz nahiyesine ait bölümünün 475. sayfasında yer alan köyün nereye bağlı olduğu kaydedilmemiştir. Aynı köy defterin 413. sayfasında Rize nahiyesine tâbi olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA-MAD-828. s.413, 475.; Atina'ya tâbi, Açripani/Açripati, BOA-MAD-828 s.478-479.; Makrit/Makreti, BOA-MAD-828 s.482.; Atina'ya tâbi, Çağçonvat, BOA-MAD-828 s.481-482.; Gire, BOA-MAD-828 s.420.; Miroğu/Meproğu, BOA-MAD-828 s.486-487.; Ova, BOA-MAD-828 s.489-490.; Pajlivi, BOA-MAD-828 s.490.; Kalde/Kalda, BOA-MAD-828.s.510.; Lahora, BOA-MAD-828. s.710.

³²² Bkz. Tablo-43.

³²³ Bkz. Tablo-43.

³²⁴ Bkz. Tablo-13, Tablo-16, Tablo-17.

³²⁵ Bkz. Tablo-7.

Tablo 17-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1486)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Müsellem	29	5	145	1,909	Müsellem	0	5	0	0	145
2	Müsellem Mücerred	1	1	1	0,013	Müsellem Mücerred	0	1	0	0	1
3	Baştina	17	5	85	1,119	Baştina	0	5	0	0	85
4	Hane	1426	5	7130	93,85	Hane	9	5	45	50	7175
5	Mücerred	54	1	54	0,711	Mücerred	0	1	0	0	54
6	Yamak	28	5	140	1,843	Yamak	0	5	0	0	140
7	Yam. Mücerred	7	1	7	0,092	Yam. Mücerred	0	1	0	0	7
8	Bive	7	5	35	0,461	Bive	0	5	0	0	35
9	Zemin Mücerred	0	5	0	0	Zemin Mücerred	0	5	0	0	0
10	Baştina Mücerred	0	5	0	0	Baştina Mücerred	0	5	0	0	0
11	Nev Müslim	0	5	0	0	Nev Müslim	9	5	45	50	45
12	Nevmüslim Mücerred	0	1	0	0	Nevmüslim Mücerred	0	1	0	0	0
	Hane Toplamı	1507	5	7535	0,988	Hane Toplamı	18	5	90	100	7625
	Mücerred Toplamı	62	1	62	0,82	Mücerred Toplamı	0	1	0	0	62
	Toplam			7597	98,83	Genel Toplam			90	1,171	7687

1515 senesinde tahmini nüfus, Arhavi/Laz nahiyesine tâbi 1 nefis, 28 köy ve 2 kale (Arhavi ve Kise) genelinde % 119 oranında artış göstererek 11.592 kişiye yükselmiştir. Bu artış, Osmanlı Devleti'nin Arhavi kazası genelinde huzur ve güveni sağlamış olduğunun bir göstergesi niteliğindedir. Bu dönemde Arhavi kaza nüfusunun % 76.71'lik kısmı Arhavi/Laz nahiyesinde kayıtlıdır.³²⁶ Nüfusun 10.821'i gayrimüslim ve 771'i Müslimlerden oluşmaktadır.³²⁷ Bu dönem içerisinde 131 hane nevmüslim kaydedilmiş olup, ihtidâ hareketlerinin artmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, reâyâ arasında yaygınlaşan ihtidâ hareketlerinin baştina tabir edilen varlıklı çiftlik sahipleri tarafından henüz benimsenmediği kayıtlardan anlaşılmaktadır.³²⁸ Arhavi/Laz kazasının 1515 yılında devlete sağlamış olduğu 203.000 akçelik vergi gelirinin % 83.74'lük dilimi (170.000 akçe) Arhavi/Laz nahiyesi tarafından karşılanmaktadır.³²⁹ Doğu Karadeniz sahil kesiminde yer alan Kise (17.000 akçe), Sidre (11.500 akçe), Sundura (11.000 akçe) ve Vitze/Viçe (10.600 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köylerdir.³³⁰ Bu durumun en önemli sebebinin, yerleşim yerlerinin bulunduğu sahil kesiminde olan tarım arazilerinin daha geniş ve düz olmasının sağladığı kolaylık olduğu söylenebilir. Genelleme yapılacak olursa, bu vergi gelirleri Arhavi/Laz nahiyesinde tarım için daha uygun doğal koşullar olduğunu göstermektedir. Bu doğal koşullar da sahil kesiminde oluşan nüfus yoğunluğunu açıklamaktadır.

³²⁶ Bkz. Tablo-16.

³²⁷ Bkz. Tablo-16, Tablo-18.

³²⁸ Bkz. Tablo-18.

³²⁹ Bkz. Tablo-7.

³³⁰ Bkz. Tablo-7.

Tablo 18-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Müsellem	172	5	860	7,948	Müsellem	0	5	0	0	860
2	Müsellem Baştına	15	5	75	0,693	Müsellem Baştına	0	5	0	0	75
3	Nev Müslim	0	5	0	0	Nev Müslim	131	5	655	84,95	655
4	Nevmüslim Mücerred	0	1	0	0	Nevmüslim Mücerred	1	1	1	0,13	1
5	Mustahfız	0	5	0	0	Mustahfız	18	5	90	11,67	90
6	Bive	5	5	25	0,231	Bive	0	5	0	0	25
7	Müsellem Mücerred	5	1	5	0,046	Müsellem Mücerred	0	1	0	0	5
8	Zemin	35	5	175	1,617	Zemin	0	5	0	0	175
9	Zemin Mücerred	0	5	0	0	Zemin Mücerred	0	5	0	0	0
10	Baştına	163	5	815	7,532	Baştına	0	5	0	0	815
11	Baştına Mücerred	0	5	0	0	Baştına Mücerred	0	5	0	0	0
12	Hane	1764	5	8820	81,51	Hane	5	5	25	3,243	8845
13	Mücerred	46	1	46	0,425	Mücerred	0	1	0	0	46
	Hane Toplam	2154	5	10770	99,53	Hane Toplam	154	5	770	99,87	11540
	Mücerred Toplamı	51	1	51	0,471	Mücerred Toplamı	1	1	1	0,13	52
	Genel Toplam			10821	93,35	Genel Toplam			771	6,651	11592

1530 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesi idâri ünite olarak 28 köy ve 2 kaleden oluşmaktadır. 1515 tahririnde “Nefs” olarak kaydedilmiş olan Makriyalu 1530 tahririnde “karye” olarak yazılmıştır. Yine, 1515 tahririnde Büyük ve Küçük Zatrikando olarak ayrılmış gözüken köyler, 1530 tahririnde birleştirilmiştir. Arhavi ve Kise kalelerinin de kayıt altına alındığı görülmektedir. 1515 ve 1530 tahrirleri arasında bir mukayese yapıldığı taktirde idâri ünite sayılarında ve isimlerinde belirtilen bu farklılıklar dışında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Arhavi/Laz nahiyesinin tahmini nüfusu, 1515 tahririne göre % 0.97’lik bir artış (11.704 kişi) göstermiştir. Gayrimüslim nüfus (10.743 kişi) 1515 senesine göre % 0.72 düşmüştür.³³¹ Yıllık bazda % 0.5 oranına denk gelen bu düşüş, daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nin tebaasını müslümanlaştırmak için ekonomik baskı ve şiddet uyguladığı³³² iddiasını çürütmektedir. Bu dönemde Müslim nüfus % 24.64’lük bir artış (961 kişi) göstermiştir.³³³ Bu artış 1515 tahririnde olduğu gibi nevmüslim kaydından (145 hane) ileri gelmektedir. Müslim nüfus içerisindeki kale müstahfızlarının sayısında 1515 tahririne göre (24 hane) artış görülmektedir.³³⁴ 1530 tahririnde Arhavi kazasının devlete sağlamış olduğu vergi gelirinin (207.800 akçe) % 82.10’luk kısmını (170.600 akçe) Arhavi/Laz nahiyesi karşılamıştır. 1530 tahririnde, 1515 kayıtlarında olduğu gibi, Kise (17.000 akçe), Sidre (11.500 akçe), Sundura

³³¹ Bkz. Tablo-16, Tablo-19.

³³² Vanilışı-Tandiliva, *a.g.e.*, ss.46-55.

³³³ Bkz. Tablo-16, Tablo-19.

³³⁴ Bkz. Tablo-19.

(11.000 akçe) ve Vitze/Viçe (10.600 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köyler olarak gözükmemektedir.³³⁵

Tablo 19-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu(1530)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Müsellem	157	5	785	7,307	Müsellem	4	5	20	2,08	805
2	Müsellem Baştina	3	5	15	0,14	Müsellem Baştina	0	5	0	0	15
3	Nev Müslim	0	5	0	0	Nev Müslim	145	5	725	75,4	725
4	Nevmüslim Mücerred	0	1	0	0	Nevmüslim Mücerred	1	1	1	0,1	1
5	Mustahfız	0	5	0	0	Mustahfız	42	5	210	21,9	210
6	Bive	3	5	15	0,14	Bive	1	5	5	0,52	20
7	Müsellem Mücerred	7	1	7	0,065	Müsellem Mücerred	0	1	0	0	7
8	Zemin	2	5	10	0,093	Zemin	0	5	0	0	10
9	Zemin Mücerred	0	5	0	0	Zemin Mücerred	0	5	0	0	0
10	Baştina	209	5	1045	9,727	Baştina	0	5	0	0	1045
11	Baştina Mücerred	0	5	0	0	Baştina Mücerred	0	5	0	0	0
12	Hane	1764	5	8820	82,1	Hane	0	1	0	0	8820
13	Mücerred	46	1	46	0,428	Mücerred	0	1	0	0	46
	Hane Toplam	2138	5	10690	99,51	Hane Toplam	192	5	960	99,9	11650
	Mücerred Toplamı	53	1	53	0,493	Mücerred Toplamı	1	1	1	0,1	54
	Toplam			10743	91,79	Genel Toplam			961	8,21	11704

1530 ile 1554 tahrirleri arasında Doğu Karadeniz yöresinin doğusu ve güneyinde Safeviler ile süren savaşların³³⁶ Arhavi/Laz nahiyesini etkilemiş olduğu tahmini nüfusun 1530 tahririne göre % 17.40 oranında azalmış (9.668 kişi) olmasından anlaşılmaktadır.³³⁷ 1530 tahririne (10.743 kişi) göre gayrimüslim nüfus (7.467 kişi) % 30.49 oranında azalmıştır. Aynı dönem itibarıyla Müslim nüfus (2.201 kişi) ise % 129.03'lük bir artış göstermiştir.³³⁸ Arhavi/Laz nahiyesinde 1554 yılında görünen Müslim ve gayrimüslim nüfus değişim oranını TD-288 numaralı defterde tespit edilen, 163 nevmüslim hane ve 48 nevmüslim mücerred açıklar niteliktedir. 1530 tahririnde (209 hane) kayıtlı gayrimüslim baştina çiftliklerin sayısı 1554 tahririnde (332 hane) yükselmiştir. Yine 1530 tahririnde (157 hane) kayıtlı müsellemeler, 1554 tahririnde (47 hane) düşmüştür.³³⁹ Bu da müsellemelere çiftlik tahsis edilmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Dikkat çekici bir diğer ayrıntı ise ilk defa defter kayıtlarında işlenen Müslim baştina (38 hane) çiftlikleridir.

³³⁵ Bkz. Tablo-7.

³³⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., ss.447-451.

³³⁷ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-20.

³³⁸ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-20.

³³⁹ Bkz. Tablo-19, Tablo-20.

1554 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesine bağı 4 köyün (Sumlı, Ostorovil, Abu ve Pazin) haricinde bütün köylerin nüfus kaybına uğradığı görülmektedir.³⁴⁰ Bununla birlikte, dirlik gelirlerinde herhangi bir kayıp olmamış, Arhavi kazasının devlete sağladığı (223.901 akçe) vergi gelirinin % 82.23'lük kısmını (184.117 akçe) Arhavi/Laz nahiyesi karşılamıştır. Kise (22.252 akçe), Sundura (14.897 akçe), Sidre (12.000 akçe) ve Vitze/Viçe (10.810 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köyler olma özelliklerini devam ettirmişlerdir.³⁴¹

Tablo 20-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Müsellem	47	5	235	3,147	Müsellem	19	5	95	4,316	330
2	Müsellem Baştına	12	5	60	0,804	Müsellem Baştına	0	5	0	0	60
3	Müsellem.Mücerred	9	1	9	0,121	Müsellem.Mücerred	0	1	0	0	9
4	Fırın	0	5	0	0	Fırın	0	5	0	0	0
3	Nev Müslim	0	5	0	0	Nev Müslim	163	5	815	37,03	815
4	Nevmüslim Mücerred	0	1	0	0	Nevmüslim Mücerred	48	1	48	2,181	48
8	Zemin	4	5	20	0,268	Zemin	0	5	0	0	20
9	Zemin Mücerred.	0	5	0	0	Zemin Mücerred.	0	5	0	0	0
10	Baştına	332	5	1660	22,23	Baştına	38	5	190	8,632	1850
11	Baştına. Mücerred	0	5	0	0	Baştına. Mücerred	0	5	0	0	0
12	Martalos	2	5	10	0,134	Martalos	0	5	0	0	10
13	Hane	1054	5	5270	70,58	Hane	208	5	1040	47,25	6310
14	Mücerred	203	1	203	2,719	Mücerred	13	1	13	0,591	216
	Hane Toplam	1451	5	7255	97,16	Hane Toplam	428	5	2140	97,23	9395
	Mücerred Toplamı	212	1	212	2,839	Mücerred Toplamı	61	1	61	2,771	273
	Genel Toplam			7467	77,23	Genel Toplam			2201	22,77	9668

1564 tahririnde, Arhavi/Laz nahiyesinin 1554 senesine göre Başkise köyünün ilavesi veya Kise köyünden ayrılması ile 1 nefis ve 29 köyden oluştuğu gözükür. 1555 senesinde imzalanan Amasya Antlaşması ile 1564 yılından önce bölgede huzurun tesis edilmiş olduğuna Arhavi/Laz nahiyesinin artan nüfusu delil olarak kabul edilebilir. 1530 tahririnde (11.704 kişi) kayıtlı olup, 1554 tahririnde (9.668 kişi) bölgeden göçtüğü düşünülen ve 1564 tahririnde (12.332 kişi) geri geldiği tahmin edilen nüfusta dikkati çeken bir artış (628 kişi) bulunmaktadır.³⁴² Bu fazla nüfusun, yıllar itibarıyla meydana gelen doğal nüfus artışı mı olduğu yoksa 1530-1554 yılları arasında İskele ve Bağobit nahiyelerinden batıya göçen ve geri dönerken nahiyelerine gitmeyip,

³⁴⁰ Bkz. Tablo-14, Tablo-43.

³⁴¹ Bkz. Tablo-7.

³⁴² Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-21.

Arhavi/Laz nahiyesine yerleşmiş göçmenler mi oldukları üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.³⁴³

Tablo 21-Arhavi Nahiyeleeri Nüfus Geçişleri Tablosu (1530-1564)

	1530	1554	1564	1530-1554	1554-1564	1530-1564	
Nahiyeler	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Göçen Nüfus	Dönen Nüfus	Fazla Dönen Nüfus	Dönmeyen Nüfus
Arhavi / Laz	11704	9668	12332	-2036	2664	628	0
Gönye*	350	596	1510	0	0	914	0
Vilayet-i İskele	1815	757	890	-1058	133	0	-925
Vilayet-i Bağobit	1335	469	779	-866	310	0	-556
GENEL TOPLAM						1542	-1481
* Gönye Nahiyesi 1554 senesinde 231 nüfuslu 3 Köyün feth edilerek nahiyeeye katılmasından dolayı 1530-1554 dönemi değerdendirilmesine alınmamıştır.							

1564 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesinin tahmini nüfusu, 1554 tahririne (9.668 kişi) göre % 27.55 artmıştır. Gayrimüslim nüfus (7.657 kişi) % 2.67, Müslim nüfus (4.675 kişi) ise % 112.40'lık bir artış göstermiştir.³⁴⁴ Bu artış normal nüfus artışından ziyade bir ihtidâ hareketini akla getirmektedir. 1530 tahririndeki gayrimüslim (10.743 kişi) ve müslim (961 kişi) nüfus³⁴⁵ ile 1564 tahririndeki gayrimüslim (7.657 kişi) ve Müslim (4.675 kişi) nüfus³⁴⁶ kıyaslandığında bahse konu ihtidâ hareketi daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Nüfus ayrıntı kalemlerinde ihtidâ hareketlerine ilişkin bir diğer örnek ise baştinalarda görülmektedir. Buna göre, 1554 tahririndeki baştina (332 hane) miktarı 1564 tahririnde (285 hane) düşmüştür. Buna karşılık 1554 tahririndeki Müslim baştina (38 hane) miktarı 1564 tahririnde (95 hane) artmıştır. 1564 tahririndeki bir diğer yenilik ise mülk³⁴⁷ ve asiya³⁴⁸ hanelerin ilk defa kayıt altına alınmış olmalarıdır.

Bu dönemde sağlanmış olan huzur ve güvenin tarımsal üretim anlamında da kendisini gösterdiği Arhavi kazasının devlete sağlamış olduğu dirlik gelirinin (305.039 akçe) artmış olmasından anlaşılmaktadır. Bu gelirin % 72.78'lik dilimi (222.022 akçe)

³⁴³ Bkz. Tablo-21.

³⁴⁴ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-21.

³⁴⁵ Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

³⁴⁶ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-19, Tablo-22.

³⁴⁷ BOA-TD-442, s.95,113-114.

³⁴⁸ BOA-TD-442, s.101,108,121-122.

Arhavi/Laz nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Bu dönemde Arhavi/Laz nahiyesinde, 1515, 1530 ve 1554 tahrirlerinde olduğu gibi, Kise (24.050 akçe), Vitze/Viçe (15.500 akçe), Sundura (14.339 akçe) ve Sidre (11.700 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köyler olmaya devam etmişlerdir.³⁴⁹

Tablo 22-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Mülk	1	5	5	0,07	Mülk	3	5	15	0,32	20
2	Asiyab	5	5	25	0,33	Asiyab	5	5	25	0,53	50
3	Fırın	0	5	0	0	Fırın	0	5	0	0	0
4	Fırın Nefer	0	1	0	0	Fırın Nefer	0	1	0	0	0
5	Zemin	57	5	285	3,72	Zemin	38	5	190	4,06	475
6	Zemin Mücerred	0	1	0	0	Zemin Mücerred	0	1	0	0	0
7	Baştına	285	5	1425	18,6	Baştına	95	5	475	10,2	1900
8	Baştına. Mücerred	6	5	30	0,39	Baştına. Mücerred	0	5	0	0	30
9	Martalos Hane	14	5	70	0,91	Martalos Hane	5	5	25	0,53	95
10	Martalos Zemin	3	5	15	0,2	Martalos Zemin	2	5	10	0,21	25
11	Martalos Mücerred	5	1	5	0,07	Martalos Mücerred	0	1	0	0	5
12	Hane	1083	5	5415	70,7	Hane	776	5	3880	83	9295
13	Mücerred	382	1	382	4,99	Mücerred	55	1	55	1,18	437
	Hane Toplam	1454	5	7270	94,9	Hane Toplam	924	5	4620	98,8	11890
	Mücerred.Toplam	387	1	387	5,05	Mücerred.Toplam	55	1	55	1,18	442
	Toplam			7657	62,1	Genel Toplam			4675	37,9	12332

1564 ile 1583 yılları arasında bölgede nüfus olarak fazla bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Nüfus, 1564 tahririne (12.332 kişi) göre % 5.74 oranında artış (13.040 kişi) göstermiştir.³⁵⁰ Gayrimüslim nüfus % 20.24 oranında azalmış (6.107 kişi), Müslim nüfus (6.933 kişi) ise % 48.30 oranında artmıştır.³⁵¹ Bölgenin ileri gelenleri veya mülk sahipleri olarak kabul edilmesi gereken baştına çiftliklerde de ihtidâ hareketlerinin arttığı görülmekte olup, gayrimüslim baştına çiftlikleri 1564 tahririne (285 baştına + 6 baştına mücerred)³⁵² göre 1583 tahririnde (227 hane) azalmış, Müslim baştına çiftlikleri ise 1564 tahririne (95 hane) göre 1583 tahririnde (154 hane) artmıştır.³⁵³

Günümüz Fındıklı Arhavi ve Hopa kazalarından oluşan Arhavi/Laz nahiyesinin nüfus fazlası 708 kişidir.³⁵⁴ Bu fazla nüfusun belli bir kısmının, 1583 tahririne göre Gönve (-

³⁴⁹ Bkz. Tablo-7.

³⁵⁰ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-23.

³⁵¹ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-23.

³⁵² Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, 1988. s.46.; Ayrıca bkz. İnalçık, “defter emininin, tahrir esnasında baştına veya çiftlik tasarruf eden kişiyi bekâr bile olsa evli olarak kabul ettiğini” belirtmektedir. İnalçık, *a.g.e.*, 2000, s.179.

³⁵³ Bkz. Tablo-23.

³⁵⁴ Bkz. Tablo-14.

219 kişi), Vilayet-i İskele (146 kişi) ve Vilayet-i Bağobit (27 kişi) nahiyelerinden Arhavi/Laz nahiyesine doğru yaşanan göç sonucu olduğu düşünülmektedir.³⁵⁵

Bu nahiyelerden yaşanan göç ile beraber, 1564-1583 yılları arasında bugünkü Fındıklı (-726 kişi), Arhavi (+403 kişi) ve Hopa (+1.031 kişi) kazalarının oluşturduğu Arhavi/Laz nahiyesi denilen bölgede göç ve ihtidâ gibi nüfus hareketleri yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu hareketler Arhavi/Laz nahiyesi nüfusunu oluşturan dini gruplar arasında oransal ve sayısal anlamda değişikliklere sebep olmuştur.³⁵⁶

Tablo 23-Arhavi Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Toplam
1	Mülk	2	5	10	0,164	Mülk	3	5	15	0,216	25
2	Asiyab	14	5	70	1,146	Asiyab	12	5	60	0,865	130
3	Fırın	0	5	0	0	Fırın	2	5	10	0,144	10
4	Fırın Nefer	4	1	4	0,065	Fırın Nefer	12	1	12	0,173	16
5	Zemin	54	5	270	4,421	Zemin	55	5	275	3,967	545
6	Zemin Mücerred	0	5	0	0	Zemin Mücerred	2	5	10	0,144	10
7	Baştina	220	5	1100	18,01	Baştina	151	5	755	10,89	1855
8	Baştina. Mücerred	7	5	35	0,573	Baştina. Mücerred	3	5	15	0,216	50
9	Nefer	0	5	0	0	Nefer	27	5	135	1,947	135
10	Mustahfız	0	5	0	0	Mustahfız	4	5	20	0,288	20
11	Martalos Hane	8	5	40	0,655	Martalos Hane	12	5	60	0,865	100
12	Martalos Zemin	3	5	15	0,246	Martalos Zemin	3	5	15	0,216	30
13	Martalos Mücerred	10	1	10	0,164	Martalos Mücerred	0	1	0	0	20
14	Hane	910	5	4550	74,5	Hane	1033	5	5165	74,5	9715
15	Mücerred	3	1	3	0,049	Mücerred	386	1	386	5,568	389
	Hane Toplam	1218	5	6090	99,72	Hane Toplam	1307	5	6535	94,26	12625
	Mücerred Toplamı	17	1	17	0,278	Mücerred Toplamı	398	1	398	5,741	415
	Toplam			6107	46,83	Genel Toplam			6933	53,17	13040

1583 tahririne göre Arhavi/Laz nahiyesi 1564 yılında olduğu gibi 1 nefis ve 29 köyden oluşmuştur.³⁵⁷ Arhavi kazasının devlete sağlamış olduğu vergi (376.370 akçe) gelirinin % 73.78'lik dilimi (277.713 akçe) Arhavi/Laz nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Arhavi/Laz nahiyesine bağlı Kise (36.500 akçe), Ostorovil (25.000 akçe), Sundura (17.063 akçe), Sidre (14.000 akçe) ve Vitze/Viçe (13.916 akçe) en fazla vergi geliri elde edilen köyler olmuşlardır.³⁵⁸

Arhavi kazasının veya merkez nahiye olduğu isminden anlaşılan Arhavi/Laz nahiyesinin merkezi olarak herhangi bir idâri ünite (nefis) hiçbir defterde

³⁵⁵ Bkz. Tablo-14.

³⁵⁶ Bkz. Tablo-14.

³⁵⁷ Bkz. Tablo-3, Tablo-14, Tablo-43.

³⁵⁸ Bkz. Tablo-7.

belirtilmemiştir. Bununla birlikte, nahiye merkezi olarak kabul edilmesi gereken Arhavi köyü, 1486, 1515, 1530, 1554, 1564 ve 1583 tahrirlerinin tamamında köy olarak kayıt altına alınmıştır. Bugün Arhavi kazasının merkezinde bulunan Arhavi kalesi, muhtemelen, Arhavi köyünün kenarında ve deniz kıyısına daha yakın olan bir tepenin üzerinde kimler tarafından inşa edildiği bilinmeyen bir kaledir. Zaman içerisinde denizin doldurulması gibi işlemler neticesinde Arhavi kalesinin sahilden uzaklaşarak, iç kesimlere hapsediği anlaşılmaktadır. Nüfus değerlendirmesi bağlamında; inceleme yapılan altı tahrir defterinin sadece ikisinde (1515 ve 1530) Arhavi kalesinin kayıt altına alınmış olması, diğer dört (1486, 1554, 1564 ve 1583) tahrir defterinde ise hiç kaydedilmemiş olması düşündürücüdür.

Arhavi köyünün 1486-1583 yılları arasını kapsayan tahmini nüfusu ayrıntılı olarak Tablo-24'de sunulmuştur. Bu verilere göre, 1486 tarihinde Arhavi köyünün tahmini nüfusunun tamamı gayrimüslimlerden (181 kişi) oluşmuştur.³⁵⁹ 1515 tarihinde tahmini nüfus % 84.72'si gayrimüslim (416 kişi) ve % 15.28'lik kısmı Müslim (75 kişi) olmak üzere 491 kişiden oluşmuştur. 1486 yılından 1515 yılına kadar geçen 29 yıllık sürede Arhavi köyünün gayrimüslim nüfusunun % 129.83 oranında arttığı görülmektedir ki, bu da kale görevlilerinin kayıt altına alınmasından ileri gelmiştir. 1530 senesinde Arhavi'nin tahmini nüfusu (576 kişi), % 71.35 oranında gayrimüslim (411 kişi) ve % 28.65 oranında Müslim (165 kişi) nüfus toplamından oluşmuştur. Gayrimüslim nüfus 1515 yılına göre % 1.21'lik bir düşüş göstermiştir. Kale görevlileri dahil olmak üzere 1515 tahririne (75 kişi) göre 1530 tahririnde Müslim nüfus (165 kişi) % 120 artmıştır.

Arhavi köyünün tahmini nüfusu 1554 tahririnde (348 kişi), 1530 tahririne göre %39.58 oranında düşmüştür. Nüfusta meydana gelen bu düşüş gayrimüslim nüfusta (287 kişi) % 30.17, müslim nüfusta (61 kişi) % 63.03 oranındadır. Müslim nüfustaki bu düşüşün sebebinin kale muhafızlarının sayısında meydana gelen eksilme olduğu anlaşılmaktadır. Müslim nüfus bağlamında kale görevlileri değerlendirilmeye alınmayacak olursa nüfus oranlarında büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir.

1564 tahririne göre Arhavi köyünün tahmini nüfusunda ciddi bir artış olmuştur. On yıl gibi kısa sayılabilecek bir zaman diliminde nüfus, 1564 tahririnde (714 kişi) % 105.17

³⁵⁹ BOA-MAD-828, s.482.

oranında artış göstermiştir. Köy nüfusunun % 85.71'i gayrimüslimlerden (612 kişi), % 14.29'u Müslimlerden (102 kişi) oluşmuştur.³⁶⁰

Arhavi köyünün tahmini nüfusu 1583 tahririnde (864 kişi) 1564 tahririne (714 kişi) göre % 21 oranında artmıştır. Bu yükseliş, TD-327 numaralı defterde kaydedilmiş olan Arhavi kalesinin 4 müstahfızı (20 kişi) ve 27 dirlik (135 kişi) sahibi dahil olmak üzere toplam 155 kişinin Arhavi köyünün nüfusuna dahil edilmiş olmasından ileri gelmektedir. Dirlik sahibi nüfus Arhavi köyünün 1583 yılına ait nüfusundan düşülecek olursa Arhavi köyünün nüfusunda azalma olduğu görülmektedir.³⁶¹ Bu dönemde Arhavi köyü, % 55.56 oranında gayrimüslim nüfus (480 kişi) ve % 44.44 oranında Müslim nüfustan (384 kişi) oluşmaktadır.

Arhavi köyünün 1486-1583 dönemi dirlik gelirleri incelendiğinde, 1486 tahririnde 2.402 akçe, 1515 ve 1530 tahrirlerinde 6.000 akçe, 1554 tahririnde 7.500 akçe, 1564 ile 1583 tahrirlerinde ise 8.512 akçe gelir elde edilmiş olduğu görülmektedir.³⁶²

Tablo 24-Arhavi Köyünün Nüfus Durumu (1486-1583)³⁶³

Yıllar	Dini Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Nefer	Asiyab	Mülk	Fırın	Cemaat-i Martalosyan			Nüfus	G.T.
											Nefer	Hane	Zemin	Mücerred	
1486	G.Müslim	36	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	181
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1515	G.Müslim	72	0	6	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	416
	Müslim	2	0	0	0	0	13	0	0	0	0	0	0	0	75
1530	G.Müslim	60	0	6	10	0	11*	0	0	0	0	0	0	0	411
	Müslim	3	0	0	0	0	30	0	0	0	0	0	0	0	165
1554	G.Müslim	47	0	2	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	287
	Müslim	2	0	1	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	61
1564	G.Müslim	83	0	12	9	10	0	0	0	0	14	3	5	612	714
	Müslim	12	0	2	0	1	0	0	0	0	5	2	0	102	
1583	G.Müslim	68	0	0	8	7	0	0	0	0	8	3	10	480	864
	Müslim	25	0	12	0	3	31*	0	0	2	12	3	0	384	

1486 tahririnin, Osmanlı Devleti'nin yeni fethetmiş olduğu yerlerde geçerli olan "Kanun-ı Kadim" uyarınca düzenlendiği yani Trabzon Rum Devleti'nde geçerli olan kanunların uygulandığı düşünülmektedir.³⁶⁴ Bu düşünceye sevkeden sebep, defter kayıtlarındaki "Laz-ı Mağal" ifadesidir. 1486 tahririnde Arhavi/Laz nahiyesi bünyesinde Makriyalu (Kemalpaşa) olarak kaydedilmiş bulunan idâri ünitenin

³⁶⁰ Bkz. Tablo-24, Tablo-43.

³⁶¹ Bkz. Tablo-19, Tablo-24.

³⁶² Bkz. Tablo-7.

³⁶³ * 11 nefer Müsellem-i Kadim, ** 4 Arhavi kalesi müstahfızı ve 27 dirlik sahibi beraber yazılmışlardır.

³⁶⁴ Bu hususta bkz. İnalçık, *a.g.e*, 2000, ss.109-110.; Halaçoğlu, *a.g.e*, 2007, s. 121.; Yediyıldız, *a.g.e*, s.42.

kendisine tâbi üç köyü (Ostorovil, Misopotamya ve Sarpu) bulunmaktadır.³⁶⁵ Bu kayıtlar 1486 tahririnden önce Makriyalu'nun Arhavi'nin önemli bir bölgesi olduğunu akla getirmektedir. Sonraki tahrirlerde Makriyalu'nun idâri ünite olarak önemi azalmış ve 1515,³⁶⁶ 1530,³⁶⁷ 1554,³⁶⁸ 1564³⁶⁹ ve 1583³⁷⁰ tahrirlerinde kendisine tâbi olan üç köy (Ostorovil, Misopotamya ve Sarpu) Arhavi/Laz nahiyesine bağlanmıştır.

1515-1583 dönemleri arasında önemini yitirmeye başlamış gibi görünmekle beraber, Arhavi ile Gönnye nahiyeleri arasında “Eski Trabzon İskelesi”³⁷¹ ismi ile kaydedilmiş menzilin Makriyalu'ya tâbi Ostorovil (Liman) köyünden başka bir yere işaret etme ihtimali yok gibidir. Ticaret merkezi olan konumu itibarıyla bugün bile bölgeye önemli döviz getirisi sağlayan Makriyalu (Kemalpaşa)'nın bağlısı köyler ile birlikte 1583 tahririnde Arhavi kazasının vergi geliri en yüksek olan bölgesi olduğu hasıllarından³⁷² anlaşılmaktadır. Yukarıdaki değerlendirmeler Arhavi kazası için kullanılan isimlerden birisinin Laz-ı Mağal olduğunu ve bu ismin kullanıldığı dönemde, merkezinin Nefs-i Makriyalu olduğunu akla getirmektedir. Nefs-i Makriyalu'nun tahmini nüfusu ayrıntılı olarak Tablo-25'de sunulmuştur.

1486 tahririnde Nefs-i Makriyalu'nun tahmini nüfusu tamamı gayrimüslim olan 61 hane (305 kişi) olarak kaydedilmiştir.³⁷³ 1486 yılından 1515 yılına kadar geçen 29 yıllık sürede Makriyalu'nun nüfusu (385 kişi) % 26.23 oranında artmış ve bu artış 1530 tahririne (385 kişi) kadar da değişiklik göstermemiştir. 1554 tahririnde Nefs-i Makriyalu'nun tahmini nüfusu (301 kişi) % 21.82 oranında düşmüştür. Müsellemler bu defterde kayıt altına alınmamış, mücerredler ise ilk defa kayıt altına alınmışlardır. 1564 tahririnde tahmini nüfus (260 kişi) % 13.62 oranında düşmüştür. Makriyalu'nun 2 hane ile ilk müslüman nüfus kaydı bu dönemde yapılmıştır. Bu dönemde nüfusta meydana gelen eksilmeye rağmen Makriyalu ve yakınındaki köylerin vergi hasıllarından gelir düzeylerinin arttığı anlaşılmaktadır. 1583 tahririnde Makriyalu'nun tahmini nüfusu (291 kişi), 1564 yılı nüfusuna göre % 11.92 oranında artmıştır. Bu dönemde Makriyalu

³⁶⁵ BOA-MAD-828, s.499-501.

³⁶⁶ Nefs-i Makriyalu. BOA-MAD-52, s.569-70-71.

³⁶⁷ Karye-i Nefs-i Makriyalu. BOA-TD-387, s.741.

³⁶⁸ Nefs-i Makriyalu. BOA-TD-288, s.688-689.

³⁶⁹ Nefs-i Makriyalu, TKGM-KKA-TD-122, v.63b/64a.

³⁷⁰ Nefs-i Makriyalu. BOA-TD-422, s.116-117.

³⁷¹ BOA-KK-d-02555, s.12b.

³⁷² TKGM-KKA-TD-327, v.1,2,10,12.

³⁷³ Bkz. Tablo-25, Tablo-43.

nüfusu % 5.5 oranında Müslim ve % 94.5 oranında gayrimüslimlerden oluşmuştur. Makriyalu'nun 1486-1583 dönemi dirlik gelirlerinin, 1486 tahririnde 3.000 akçe, 1515 ve 1530 tahrirlerinde 10.000 akçe, 1554 tahririnde 6.180 akçe, 1564 ile 1583 tahrirlerinde 9.000 akçe olduğu görülmektedir.³⁷⁴

Tablo 25-Nefs-i Makriyalu'nun Nüfus Durumu (1486-1583)

Yıllar	Dini Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Müsellem	Asiyab	Mülk	Nüfus	G.T.
1486	G.Müslim	61	0	0	0	0	0	0	0	305	305
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1515	G.Müslim	54	0	0	4	0	19	0	0	385	385
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1530	G.Müslim	54	0	0	4	0	19	0	0	385	385
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1554	G.Müslim	45	0	11	13	0	0	0	0	301	301
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1564	G.Müslim	29	0	10	13	6	0	0	0	250	260
	Müslim	2	0	0	0	0	0	0	0	10	
1583	G.Müslim	37	0	0	12	5	0	1	0	275	291
	Müslim	1	0	1	2	0	0	0	0	16	

4.2.2. Vilayet-i İskele (Vilayet-i İçkale) Nahiyesi

1486 tahririnde Vilayet-i İskele (İçkale) nahiyesi ve köylerine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durum, Vilayet-i İskele nahiyesinin bulunduğu bölgenin 1515 tahririnden kısa bir müddet önce Osmanlı topraklarına katıldığını göstermektedir.³⁷⁵ Bütün defterlerin tanziminde öncelikle Arhavi nahiyesinin kaydedilmesi usulü 1515 tahririnde değiştirilmiş ve kayıtlar Arhavi köyü ve devamında Borçka ve Vakora/Dakıvara köylerinden başlamıştır.³⁷⁶ 1515 tahririnin bu şekilde düzenlenmesi, Yavuz Sultan Selim'in Gürcistan seferi esnasında fethedilen Borçka bölgesine çok fazla önem verildiğini akla getirmektedir.³⁷⁷

Artvin ilinin Doğu Karadeniz sahili ile irtibatını kesen, sahile paralel vaziyette yükselen ve geçit vermeyen yüksek dağların arasında Borçka ile Hopa kazalarını birbirine bağlayan yolun üzerindeki tek geçiş Cankurtaran (Savurzurgi/Kuşanisti) geçididir.³⁷⁸

³⁷⁴ Bkz. Tablo-7.

³⁷⁵ Kırzioğlu, a.g.e., 1998, s.97-98.

³⁷⁶ BOA-TD-52, s.522-523, s.523, s.524.

³⁷⁷ Kırzioğlu, a.g.e., 1998, s.89.; Goloğlu, a.g.e., s.45.

³⁷⁸ Taner Artvinli, *Artvin Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul, 2013, s.93-94, 173.

Bu yol dağlık arazinin yapısı, gür ve yol vermeyen ormanları, her mevsim bol yağış alan ve bu yağışlar sonucu kontrolsüz hale gelen Chala deresinin etkisiyle günümüz koşullarında bile ulaşım problemlerine yol açmaktadır. Bölgeden geçerek Doğu Karadeniz sahiline inilebildiği taktirde sahildeki yerleşim birimlerinin çok kolay ele geçirilebileceği düşüncesi ile Gürcistan seferinden sonra Borçka ile Hopa arasında fethedilen bölgede Vilayet-i İskele (İçkale) nahiyesinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Vilayet-i İskele nahiyesi kuruluş esnasında Doğu Karadeniz bölgesinin güney kesiminden başlayan sıralama ile kuzeye doğru Borçka, Çat, Makrit/Makreti, Mamanat/Mamanati, Kostaniç/Kostaneti, Vakora/Dakıvara, Cançalazin/Chalazeni, Şahandoro/Sahandro isimli sekiz köyden oluşmuştur.³⁷⁹ Bu köylerin tamamının 1515-1583 yılları arasında isim, mevki ve statü olarak mevcudiyetlerini korudukları görülmektedir.

Nahiye merkezi olarak herhangi bir yer defter kayıtlarında belirtilmemiştir. Vilayet-i İskele nahiyesi, sefer güzergâhlarının yakınındadır. Bu nedenle, seferler ve savaşlar esnasında Arhavi kazasına bağlı nahiyele içerisinde en çok etkilenen nahiye Vilayet-i İskele olduğu görülmektedir. Böylesine hassas bir geçiş noktasında bulunan nahiyele merkezinin olmaması biraz düşündürücüdür. Bununla birlikte, nahiyele oluşturulduğu bölgedeki 8 köyün kenarından geçen Chala deresinin kapsadığı bölgenin 1836 tarihli ve ND-1165 numaralı nüfus defterinde Hopa nahiyesine tâbi İçkale³⁸⁰ olarak kayıtlara geçmiş olduğu görülmektedir.

1515 yılında İskele nahiyesinin tahmini nüfusu (1.840 kişi) tamamı gayrimüslim olan 1 baştina ve 367 haneden oluşmaktadır.³⁸¹ Bu nüfus, Arhavi kaza nüfusunun (15.112 kişi) % 12.18'lik kısmını oluşturmaktadır.³⁸² Arhavi kazasının devlete sağlamış olduğu (203.000 akçe) vergi gelirinin % 8.91'lik kısmı (18.100 akçe) Vilayet-i İskele nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Cançalazin/Chalazeni (5300 akçe), Mamanat/Mamanati, Makreti/Makrit ve Şahandoro/Sahandro köyleri (3.000 akçe) en fazla vergi veren köylerdir.³⁸³

³⁷⁹ Köyler hakkında bkz. Artvinli. *A.g.e.*, s.93-94, s.168-169, s.173, s.185-186, s.226, s.243, s.244, s.263.

³⁸⁰ BOA-ND-1165 s.375, 380, 393, 400, 409, 439, 453.

³⁸¹ Bkz. Tablo-26, Tablo-43.

³⁸² Bkz. Tablo-16.

³⁸³ Bkz. Tablo-7.

Tablo 26-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)

Sıra	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	367	5	1835	99,73	Hane	0	5	0	0	1835
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştına	1	5	5	0,272	Baştına	0	5	0	0	5
	Hane Toplamı	368	5	1840	100	Hane Toplamı	0	5	0	0	1840
	Müc. Toplamı	0	1	0	0	Müc. Toplamı	0	1	0	0	0
	Genel Toplam			1840	100	Genel Toplam			0	0	1840

1530 tahririnde nahiye'nin tamamı gayrimüslimlerden oluşan tahmini nüfusu (1815 kişi) % 1.36 oranında düşmüştür. Bu dönemde Arhavi kazası nüfusunun (15.204 kişi) % 11.94'ünü İskele nahiyesi oluşturmaktadır.³⁸⁴ Nüfus verileri incelendiğinde, ayrıntılar belirtilmeksizin nahiye nüfusunun hane olarak kayıt altına alındığı görülmektedir. Arhavi kazasının devlete sağlamış olduğu (207.800 akçe) dirlik gelirinin % 8.66'lık kısmı (18.000 akçe) Vilayet-i İskele tarafından karşılanmaktadır. Çançalazın/Chalazeni (5.200 akçe), Mamanat/Mamanati, Makrit/Makreti ve Şahandro/Sahandro köyleri (3.000 akçe) en fazla vergi veren köyler olmaya devam etmektedirler.³⁸⁵

Tablo 27-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	363	5	1815	100	Hane	0	5	0	0	1815
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştına	0	5	0	0	Baştına	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	363	5	1815	100	Hane Toplamı	0	5	0	0	1815
	Müc. Toplamı	0	1	0	0	Müc. Toplamı	0	1	0	0	0
	Toplam	363		1815	100	Toplam	0		0	0	1815

1554 tahriri incelendiğinde, Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında Kafkasya ve Doğu Anadolu sahasında yaşanmış olan muharebelerin nahiye'nin nüfusu üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Arhavi kaza nüfusunun (11.490 kişi) % 6.59'luk kısmını oluşturan nahiye'nin tahmini nüfusu (757 kişi) 1530 yılına göre % 58.29 oranında azalmıştır.³⁸⁶ Nüfus ayrıntısı olarak kabul edilen hane, baştına ve mücerred gibi vergi kalemlerinin bu tahrirde ayrıntılı olarak kayıt altına alındıkları görülmektedir. Bu dönemde Arhavi kazası vergi gelirinin (223.901 akçe) % 8.13'lük kısmı (18.199 akçe) Vilayet-i İskele tarafından karşılanmıştır. Bu dönemde de köyler arasında sıralama

³⁸⁴ Bkz. Tablo-16, Tablo-27.

³⁸⁵ Bkz. Tablo-7.

³⁸⁶ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-28, Tablo-43.

değişmemiş, Çançalazin/Chalazeni (5.500 akçe), Mamanat/Mamanati, Makrit/Makreti ve Şahandro/Sahandro (3.000 akçe) en fazla vergi tahsil edilen köyler olmuşlardır.³⁸⁷

Tablo 28-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	146	5	730	96,4	Hane	0	5	0	0	730
2	Mücerred	7	1	7	0,92	Mücerred	0	1	0	0	7
3	Baştina	4	5	20	2,64	Baştina	0	5	0	0	20
	Hane Toplamı	150	5	750	99,1	Hane Toplamı	0	5	0	0	750
	Müc. Toplamı	7	1	7	0,92	Müc. Toplamı	0	1	0	0	7
	Toplam	157		757	100	Toplam	0		0	0	757

1564 tahririnde tahmini nüfus (890 kişi), 1554 tahririne (757 kişi) göre % 17.57 oranında artmıştır.³⁸⁸ Nahiye nüfusu, Arhavi kaza nüfusunun (15.511 kişi) % 5.74'lik kısmını oluşturmaktadır.³⁸⁹ Nüfus, tamamı gayrimüslim olan 170 hane, 25 mücerred, 2 baştina, 1 zeminden oluşmaktadır.³⁹⁰ 1530 (1.815 kişi) ve 1554 (757 kişi) tahrirleri arasında Osmanlı ile Safevilerin Kafkasya ve Doğu Anadolu'da devam eden güç mücadelesi nedeni ile bölgeden göçtüğü düşünülen reâyânın büyük kısmı (1.058 kişi) bölgeye geri dönmemiştir.³⁹¹ Borçka ile Hopa kazaları arasında bugünün koşullarında bile tarım ile uğraşmanın zor olduğu ve tarım alanlarının sınırlı olduğu bilinmektedir. İskele nahiyesinde yaşayan insanların 1530 yılından sonra göçmüş oldukları sahil kesimlerinde yaşamın nisbeten daha kolay olmasından dolayı geriye dönmeyip, Arhavi/Laz nahiyesine yerleştikleri kuvvetli bir ihtimaldir. Bununla birlikte dirlik gelirleri incelendiğinde, 1554 senesine göre % 75 civarında bir artış olduğu görülmektedir. Nüfus artış oranının % 17.57 olduğu bu dönemde, dirlik sahiplerinin yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeni ile vergi gelirleri % 75 civarında arttırılmıştır. Bu nedenle, 1585-1586 tağşişinden³⁹² önce yaşanan ekonomik sıkıntılar³⁹³ nedeni ile hasılların düzenlenmiş olduğu veya tahrir öncesi dönemde tarımsal getirinin çok yüksek olduğu akla gelmektedir. Bu artış neticesi, Arhavi kazası (305.039 akçe) dirlik

³⁸⁷ Bkz. Tablo-7.

³⁸⁸ Bkz. Tablo-14, Tablo-29, Tablo-43.

³⁸⁹ Bkz. Tablo-16.

³⁹⁰ Bkz. Tablo-29.

³⁹¹ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-21.

³⁹² Tağşiş, değerli bir şeyin ayarını düşürme, saflığını giderme olarak tanımlanmaktadır. Tağşiş konusu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul, 2017, ss.125-140.

³⁹³ 1585 tağşişinden önce yaşanan enflasyon baskısı dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barkan-Meriçli, *a.g.e.*, 1988. ss.51-53.; Şevket Pamuk, *a.g.e.*, ss.113-124.

gelirlerinin % 10.49'luk dilimi (31.800 akçe) Vilayet-i İskele'den karşılanmıştır. Bu artış köyler bazında da etkili olmuş ve Mamanat/Mamanati (8.330 akçe), Çançalazin/Chalazeni (7.400 akçe) ve Şahandoro/Sahandro (6.541 akçe) en fazla vergi tahsil edilen köyler olmuşlardır.³⁹⁴

Tablo 29-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	170	5	850	95,5	Hane	0	5	0	0	850
2	Mücerred	25	1	25	2,81	Mücerred	0	1	0	0	25
3	Baştina	2	5	10	1,12	Baştina	0	5	0	0	10
4	Zemin	1	5	5	0,56	Zemin	0	5	0	0	5
	Hane Toplamı	173	5	865	97,2	Hane Toplamı	0	5	0	0	865
	Müc. Toplamı	25	1	25	2,81	Müc. Toplamı	0	1	0	0	25
	Toplam	198		890	100	Toplam	0		0	0	890

1583 tahririne göre, Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.827 kişi) % 4.70'lik kısmını Vilayet-i İskele nahiye nüfusu oluşturmaktadır.³⁹⁵ 1583 tahririnde ayrıntı kalemleri hane, mücerred, baştina ve zemin olarak kayıt altına alınan ve tamamı gayrimüslimlerden oluşan tahmini nüfus (744 kişi), 1564 tahririne (890 kişi) göre % 16.40 oranında azalmıştır.³⁹⁶ Bu nüfus kaybında, Osmanlı Devleti ile Safeviler ve Gürcüler arasında yeniden alevlenen mücadelenin³⁹⁷ etkili olmaya başladığı düşünülmektedir. Nüfusta meydana gelen % 16.40'lık düşüşe rağmen, vergi gelirlerinde % 24'lük artış görülmektedir. Bu vergi artışına göre, 1583 tahririnde Arhavi kazası (376.370 akçe) vergi gelirinin % 10.43'lük kısmı (39.241 akçe) İskele nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Şahandoro/Sahandro (9.641 akçe), Mamanat/Mamanati (8.600 akçe) ve Çançalazin/Chalazeni (8.000 akçe) Vilayet-i İskele nahiyesinin en fazla vergi veren köyleridir.³⁹⁸

İlk defa 1583 tahririnde, Kostaniç³⁹⁹ köyünün 1.100 akçe olan vergi gelirinin adı belirlenememiş bir timar erbabına ve Borçka⁴⁰⁰ köyünün 2.000 akçe olan vergi gelirinin 1.000 akçelik kısmı ise Arhavi timar erbabından olup, görevi yazılmamış olan Yusuf'a Yurtluk-Ocaklık⁴⁰¹ olarak tahsis edilmiştir.

³⁹⁴ Bkz. Tablo-7.

³⁹⁵ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-30.

³⁹⁶ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-30.

³⁹⁷ Bilge, *a.g.e.*, ss.105-167.

³⁹⁸ Bkz. Tablo-7.

³⁹⁹ TKGM-KKA-TD-122 defter, v.71b.

⁴⁰⁰ TKGM-KKA-TD-122 defter, v.75a.

⁴⁰¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Halaçoğlu, *a.g.e.*, 2007, s.92.

Tablo 30-Vilayet-i İskele Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	137	5	685	92,1	Hane	0	5	0	0	685
2	Mücerred	44	1	44	5,91	Mücerred	0	1	0	0	44
3	Baştına	2	5	10	1,34	Baştına	0	5	0	0	10
4	Zemin	1	5	5	0,67	Zemin	0	5	0	0	5
	Hane Toplamı	140	5	700	94,1	Hane Toplamı	0	5	0	0	700
	Müc. Toplamı	44	1	44	5,91	Müc. Toplamı	0	1	0	0	44
	Toplam	184		744	100	Toplam	0		0	0	744

4.2.3. Vilayet-i Bağobit (Beğlevan) Nahiyesi

Osmanlı ordusu, Gürcistan seferi (1508) esnasında öncelikle Chala deresi boyunca dizilmiş bulunan Vilayet-i İskele nahiyesine tâbi köyleri fethetmiştir. Daha sonra, Çoruh nehri üzerinden Gonio (Gönye/Konya) kalesine ulaşmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda ilerleyen ordu Gönye/Konya nahiyesini fethetmeden önce Doğu Karadeniz sahillerine paralel giden dağların güneyinde bulunan bölgeyi fethetmiş ve bu bölgede Vilayet-i Bağobit nahiyesi kurulmuştur.⁴⁰² Fetihten sonra gerçekleştirilen ilk tahrir kaydına göre Bağobit nahiyesi'nin merkezi Nefs-i Bağobit (Beğlevan)'dır. Bu tahrirde nahiyeye bağlı 6 köy (Lohaye/Lohye, Succine/Socona, Çikait/Çuvaret, Erciye/Arçvet, İpsicine, Bahiya) görülmektedir.⁴⁰³ Vilayet-i Bağobit'e bağlı köylerin isimleri bütün tahrir dönemlerinde değişikliğe uğramadan aynı kalmıştır.⁴⁰⁴

1515 tahririnde Vilayet-i Bağobit'in tahmini nüfusu, tamamı gayrimüslim olan 262 hane olarak kayıt altına alınmıştır.⁴⁰⁵ Nahiye'nin mücerred, bive, baştına, zemin gibi hiçbir ayrıntı kaydı yapılmamıştır. 1515 tahririnde ilk defa kayıt altına alınan Vilayet-i Bağobit ve bağlı köylerin dirlik gelirleri Arhavi kazasının diğer nahiyelerine göre daha düşük tutulmuştur. Dikkat çeken bir diğer nokta ise, Vilayet-i Bağobit "Hâric-ez-defter"⁴⁰⁶ kaydedilirken, nahiye merkezi ve köyler Martoloslara timar olarak verilmiştir. 1515 tahririnde Arhavi vergi gelirinin (203.000 akçe) % 5.27'lik kısmının

⁴⁰² Kırzioğlu, a.g.e., 1998, s.89.

⁴⁰³ Yerleşim birimlerinin ayrıntıları için bkz. M. Fahrettin Kırzioğlu, "İ.Selim Çağında Hopa İle Arhavi Köyleri", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C.X, S.201, İstanbul, 1966, s.4038-4040.; Murad Kaya, "1170 No'lu Gönye, Batum Sahil Köyleri Nüfus Defterinin Değerlendirmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2013, s.92-175.

⁴⁰⁴ Vilayet-i Bağobit 1831 tarihli ND-1170 numaralı nüfus defterinde Nahiye-i Beğlevan adı ile kaydedilmiştir. Bu değişiklik nahiyeye tâbi köylerin Osmanlı Türkçesi ile yazılışlarının aynı olmasından anlaşılmaktadır (ND-1170, s:44:150). Osmanlı Türkçesi ile yazılışlarının aynı olduğu görülen karyeler, okuyan şahıslara göre farklı isimlerle telaffuz edilmişlerdir. Bu değişikliğin telaffuz farklılığından kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir.

⁴⁰⁵ Bkz. Tablo-31.

⁴⁰⁶ BOA-MAD-52, s.578-584.

(10.700 akçe) Vilayet-i Bağobit tarafından karşılandığı görülmektedir. Köyler bazında ise, Succine/Socona (3.000 akçe) ve Lohaye/Lohye köyü (2.000 akçe) en fazla vergi veren köylerdir.⁴⁰⁷

Tablo 31-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	262	5	1310	100	Hane	0	5	0	0	1310
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştına	0	5	0	0	Baştına	0	5	0	0	0
4	Zemin	0	5	0	0	Zemin	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	262	5	1310	100	Hane Toplamı	0	5	0	0	1310
	Müc. Toplamı	0	1	0	0	Müc. Toplamı	0	1	0	0	0
	Toplam	262		1310	100	Toplam	0		0	0	1310

1530 tahririnde nahiye'nin tahmini nüfusu (1.335 kişi), 1515 tahririne (1.310 kişi) göre % 1.91 oranında artmıştır. Nüfusun tamamı gayrimüslimlerden oluşan 267 hane olarak kayıt altına alınmış olup, 1515 senesinde olduğu gibi nahiye'nin nüfus bilgileri içerisinde mücerred, bive, baştına, zemin gibi kayıtlar bulunmamaktadır.⁴⁰⁸ Arhavi kazası nüfusunun (15.204 kişi) % 8.78'lik kısmı Vilayet-i Bağobit nahiyesinde yaşamaktadır.⁴⁰⁹ Bu dönemde Arhavi kazası vergi gelirinin (207.800 akçe) % 7.46'lık kısmı (15.500 akçe) Vilayet-i Bağobit nahiyesinden elde edilmektedir. Köyler bazında 1515 yılına göre dirlik gelirlerinde % 45 civarında bir artış olduğu görülmektedir. Nahiye'de en fazla gelir, Lohaye/Lohye (5.000 akçe), Nefs-i Bağobit (4.000 akçe) ve Succine/Socona (3.000 akçe)'dan elde edilmiştir.⁴¹⁰

Tablo 32-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	267	5	1335	100	Hane	0	5	0	0	1335
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştına	0	5	0	0	Baştına	0	5	0	0	0
4	Zemin	0	5	0	0	Zemin	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	267	5	1335	100	Hane Toplamı	0	5	0	0	1335
	Müc. Toplamı	0	1	0	0	Müc. Toplamı	0	1	0	0	0
	Toplam	267		1335	100	Toplam	0		0	0	1335

⁴⁰⁷ Bkz. Tablo-7.

⁴⁰⁸ Bkz. Tablo-32.

⁴⁰⁹ Bkz. Tablo-16.

⁴¹⁰ Bkz. Tablo-7.

1554 tahririnde nahiye'nin nüfus yapısına bakıldığında, Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki mücadelenin bölgenin nüfusunu oldukça etkilediği ve 1530 senesine göre % 64.87 oranında bir düşüşün yaşanmasına yol açtığı görülür. Bölge nüfusunda dini anlamda herhangi bir değişikliğin yaşanmadığı, nüfusun tamamının hane, mücerred ve baştina nüfus başlıkları altında kaydedilmiş olan gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir.⁴¹¹ Nahiye'nin tahmini nüfusundaki gerileme dirlik gelirlerine de yansımış ve % 5 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu farkın en belirgin nedenlerinden biri, nef-i Bağobit'in 1530 senesinde 4.000 akçe olan hasılının 2.980 akçeye düşmüş olmasıdır.⁴¹² Bu durum Osmanlı-Safevi mücadelesinin nüfus üzerine olan etkisini gösterdiği kadar mali yapıya olan yansımaları da göstermesi bakımından oldukça dikkate değerdir. Köyler bazında en fazla dirlik gelirinin elde edildiği köylere bakıldığında durumun 1530 tahririnden farklı olmadığı görülür.⁴¹³

Tablo 33-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	86	5	430	91,7	Hane	0	5	0	0	430
2	Mücerred	9	1	9	1,92	Mücerred	0	1	0	0	9
3	Baştina	6	5	30	6,4	Baştina	0	5	0	0	30
4	Zemin	0	5	0	0	Zemin	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	92	5	460	98,1	Hane Toplamı	0	5	0	0	460
	Müc. Toplamı	9	1	9	1,92	Müc. Toplamı	0	1	0	0	9
	Toplam	101		469	100	Toplam	0		0	0	469

İskele nahiyesinde 1530-1554 yılları arasında yaşandığı düşünülen göç neticesi ahalinin geri dönmediğine ilişkin tahmin Bağobit nahiyesi için de geçerli gibi görünmektedir. 1530 tahririnde kayıtlı nahiye nüfusunun (1.335 kişi) 1554 tahririnde (469 kişi) göçmüş olduğu görülmektedir. 1564 tahririne (779 kişi) göre 1530 tahririnde görünen nüfusun (556 kişi) büyük kısmı geri dönmemiştir.⁴¹⁴ 1564 tahririnde Vilayet-i Bağobit nahiyesinin tahmini nüfusu 1554 tahririne göre % 66.1 oranında artmıştır. Bu artışın, ahalinin geri dönmesi sonucu olduğu veya doğal nüfus artışı sonucu olduğu ifade edilebilir. Nüfus kalemleri içerisinde ilk defa olarak 1 müslüman zemin hanenin kaydedildiği görülmektedir. Gayrimüslim nüfus (774 kişi) hane, mücerred, baştina ve

⁴¹¹ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-33.

⁴¹² Bkz. Tablo-7.

⁴¹³ Bkz. Tablo-7.

⁴¹⁴ Bkz. Tablo-21.

zemin olarak kayıt altına alınmıştır.⁴¹⁵ Nahiye nüfusu, Arhavi kaza nüfusunun (15.511 kişi) % 5.02'sini oluşturmaktadır.⁴¹⁶ Bu dönemde, Arhavi kazasına tâbi diğer nahiyeelerde olduğu gibi Bağobit nahiyesinin dirlik gelirlerinde de % 34 civarında bir artış olmuş ve Arhavi kazası dirlik gelirinin (305.039 akçe) % 6.42'lik kısmı Bağobit nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Bu artış ile değişen vergi gelirlerine göre, İpsicine (4.500 akçe), Nefs-i Bağobit (4.500 akçe) ve Lohaye (4.100 akçe) en fazla vergi veren idâri üniteler olmuşlardır.⁴¹⁷

Tablo 34-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	125	5	625	80,75	Hane	0	5	0	0	625
2	Mücerred	29	1	29	3,747	Mücerred	0	1	0	0	29
3	Baştina	5	5	25	3,23	Baştina	0	5	0	0	25
4	Zemin	19	5	95	12,27	Zemin	1	5	5	100	100
	Hane Toplamı	149	5	745	96,25	Hane Toplamı	1	5	5	100	750
	Müc. Toplamı	29	1	29	3,747	Müc. Toplamı	0	1	0	0	29
	Toplam	178		774	99,36	Toplam	1		5	0,64	779

1583 tahririne göre, Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.827 kişi) % 4.76'lık kısmının Bağobit nahiyesinde yaşadığı görülmektedir.⁴¹⁸ Bağobit nahiyesinin tahmini nüfusu (752 kişi) 1564 tahririne (779 kişi) göre % 4.2'lik bir düşüş kaydetmiştir.⁴¹⁹ Nüfus, 1564 yılında olduğu gibi Müslim zemin ile gayrimüslim hane, mücerred, baştina ve zemin ayrıntılarından meydana gelmiştir.⁴²⁰ Bu ayrıntılar incelendiğinde, Arhavi/Laz nahiyesinde yaşanan dinî etkileşimin Bağobit nahiyesinde henüz yaşanmadığı görülmektedir. Bu nedenle gayrimüslimler nahiye'nin nüfus yoğunluğunu oluşturmaktadırlar.

İskele ve Gönve/Konya nahiye'lerinde görülen nüfus kaybına rağmen dirlik hasıllarında meydana gelen artış Bağobit nahiyesinde de yaşanmış ve dirlik gelirleri % 38 civarında artmıştır.⁴²¹ Bu artış neticesi Arhavi kazası dirlik gelirinin (376.370 akçe) % 7.15'i (26.900 akçe) Bağobit nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Bu artış 1530-1554

⁴¹⁵ Bkz. Tablo-34.

⁴¹⁶ Bkz. Tablo-16.

⁴¹⁷ Bkz. Tablo-7.

⁴¹⁸ Bkz. Tablo-16.

⁴¹⁹ Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

⁴²⁰ Bkz. Tablo-35.

⁴²¹ Bkz. Tablo-7.

tahrirlerinde en fazla vergi veren idâri üniteler olan İpsicine (7.500 akçe), Lohaye (7.000 akçe) ve Nefs-i Bağobit (4.500 akçe)'in hasıllarına da yansımıştır.⁴²²

Güreşen (Bağobit/Beğlevan) köyünün muhtarlık kayıtlarına göre, günümüz ekonomik, sosyal ve coğrafi koşullarının sonucu 1985-2012 yılları⁴²³ arasında % 66.89'luk bir nüfus kaybı yaşandığı ve nüfusun 2.728 kişiden 903 kişiye düştüğü görülmektedir. Bu örnekten hareketle, 1530 senesinde 1.335 kişi olduğu görülen Bağobit nahiye nüfusuna bir daha erişilememesi, Bağobit nahiyesinde yaşayan reâyânın bölgenin coğrafi koşulları, ekim yapılacak arazinin sınırlı olması gibi doğal etkenlerin yanı sıra özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında devam eden mücadeleden de etkilendiği ve geri dönmediği düşüncesini hâkim kılmaktadır.

Tablo 35-Vilayet-i Bağobit Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	122	5	610	81,66	Hane	0	5	0	0	610
2	Mücerred	17	1	17	2,276	Mücerred	0	1	0	0	17
3	Baştina	5	5	25	3,347	Baştina	0	5	0	0	25
4	Zemin	19	5	95	12,72	Zemin	1	5	5	100	100
	Hane Toplamı	146	5	730	97,72	Hane Toplamı	1	5	5	100	735
	Müc. Toplamı	17	1	17	2,276	Müc. Toplamı	0	1	0	0	17
	Toplam	163		747	99,34	Toplam	1		5	0,66	752

Bağobit nahiye merkezi olan Nefs-i Bağobit'in 1515 ve 1530 tahrirlerinde tahmini nüfusu (340 kişi) tamamı gayrimüslim olan 68 hane olarak kaydedilmiştir.⁴²⁴ 1554 tahririnde tamamı gayrimüslimlerden oluşan nüfus (142 kişi), hane, mücerred ve baştina ayrıntıları ile kayıt altına alınmıştır.⁴²⁵ Nefs-i Bağobit'in tahmini nüfusu 1530 tahririne göre % 58.24 oranında azalmıştır. Bu düşüşte, bölgede Safeviler ile yapılan savaşların etkisi olmuştur.

1564 tahririnde bölge halkının büyük kısmının geri dönmüş olduğu nüfusun (246 kişi) % 73.30 oranında artmış olmasından anlaşılmakla birlikte, nahiye genelinde 1530-1554 tarihleri arasında yaşanmış olduğu düşünülen göçün etkilerinin nefsi-i Bağobit bünyesinde de yaşandığı görülmektedir. 1530 ve 1564 tahrir kayıtları mukayese

⁴²² Bkz. Tablo-7.

⁴²³ Bkz. <http://www.yerelnet.org.tr/koyler/koy.php?koyid=236873> (23.3.2017 Saat:11.36).

⁴²⁴ Bkz. Tablo-36.

⁴²⁵ Bkz. Tablo-36.

edildiğinde, göç etmiş olduğu düşünülen insanların büyük bir kısmının dönmemiş olduğu görülmektedir.⁴²⁶

1583 tahririnde tahmini nüfus (261 kişi) 1564 senesine göre % 6.1 oranında artmıştır. Bu artış yıllık bazda % 0.32'lik bir orana tekabül etmektedir. Nüfus artışı sayısal artıştan ziyade mücerred sayısındaki azalmadan ileri gelmiştir. Tamamı gayrimüslimlerden oluşan nüfus; hane, mücerred, baştina ve zemin ayrıntı kalemleri olarak kayıt altına alınmıştır.⁴²⁷ Nefs-i Bağobit'in dirlik gelirinin 1515 tahririnde 2.000 akçe, 1530 tahririnde 4.000 akçe, 1554 tahririnde 2.980 akçe, 1564 ve 1583 tahrirlerinde 4.500 akçe olduğu görülmektedir.⁴²⁸

Vilayet-i Bağobit'in fethedildikten hemen sonra Arhavi kazasına tâbi bir nahiye olarak kaydedilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin kalıcı olmak için bölgeye, dolayısıyla nahiyeye verdiği önemi göstermektedir. Bu nedenle, Nefs-i Bağobit'in 1515 ile 1583 yılları arasında bulunduğu bölgenin merkezi konumunda olduğu düşünülmektedir. 1836 tarihinde Vilayet-i Bağobit'in öneminin devam ettiği kendisine bağlı köylerin sayısından anlaşılmaktadır. Bu dönemde nahiyenin isminin değiştiği ve Beğlevan nahiyesi⁴²⁹ adı ile kaydedildiği görülmektedir. Dolayısıyla nahiye merkezinin ismi de "Nefs-i Karye-i Beğlevan" olarak kaydedilmiştir. Beğlevan nahiyesi daha sonra köy statüsüne indirilmiş,⁴³⁰ daha sonrasında ise, ismi "Güreşen" olarak değiştirilmiştir.⁴³¹

Tablo 36-Vilayet-i Bağobit Merkezinin Nüfus Durumu (1515-1583)

Yıllar	Dini Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştina	Zemin	Müsellellem	Asiyab	Mülk	Nüfus	G.T.
1486	G.Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1515	G.Müslim	68	0	0	0	0	0	0	0	340	340
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1530	G.Müslim	68	0	0	0	0	0	0	0	340	340
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1554	G.Müslim	23	0	7	4	0	0	0	0	142	142
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1564	G.Müslim	40	0	6	4	4	0	0	0	246	246
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1583	G.Müslim	44	0	1	4	4	0	0	0	261	261
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

⁴²⁶ Bkz. Tablo-36, Tablo-43.

⁴²⁷ Bkz. Tablo-36.

⁴²⁸ Bkz, Tablo-7.

⁴²⁹ Bkz. ND-1170, s.44.

⁴³⁰ *Meskun Yerler Kılavuzu*, Ankara, 1946, s.141.

⁴³¹ *Köylerimiz*, Ankara, 1968, s.253.

4.2.4. G ny /Konya Nahiyesi

Bu çalışmanın kapsadığı dönemin başlangıç tarihi olan 1486 tahririnde G ny /Konya nahiyesi ve köylerine dair herhangi bir tahrir kaydı bulunmamaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Gürcistan seferi esnasında fethedilen⁴³² nahiye ilk olarak 1515 tahririnde kayıt altına alınmıştır. 1515 yılı kayıtlarında G ny  nahiyesi 1 nefis, (Nefs-i G ny /Konya) 6 (Siminvat/Simonet, Kıvarivat, Anebolı, Maho/Makho, Halinar ve Hoçavur) köy ve 1 kaleden oluşmuştur.⁴³³ 1515 tahrir döneminde Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.112 kişi) % 2.44'  (370 kişi) G ny /Konya nahiyesinde yaşamaktadır. Nahiye, G ny  kalesinde görevli Müslim bir m stahfız ile hane ve zemin olarak kaydedilmiş gayrimüslim nüfustan meydana gelmiştir.⁴³⁴ Nahiye'nin dirlik geliri 4.200 akçe olup, en fazla vergi geliri Siminvat/Simonet (1.500 akçe) ve Anebolı (1.000 akçe) köylerine aittir.⁴³⁵ Bu veriler ışığında, yeni fethedilmiş olan G ny /Konya nahiyesinde düzenlenen ilk tahrirde dirlik hasıllarının düşük tutulduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 37-G ny  Nahiyesinin Nüfus Durumu (1515)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	58	5	290	79,45	Hane	0	5	0	0	290
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştina	0	5	0	0	Baştina	0	5	0	0	0
4	Zemin	15	5	75	20,55	Zemin	0	5	0	0	75
5	Mustahfız	0	5	0	0	Mustahfız	1	5	5	100	5
	Hane Toplamı	73	5	365	100	Hane Toplamı	1	5	5	100	370
	M�c. Toplamı	0	1	0	0	M�c. Toplamı	0	1	0	0	0
	Toplam	73		365	98,65	Toplam	1		5	1,35	370

1530 tahririnde G ny /Konya nahiyesine tâbi 1 nefis ve 5 köy kayıtlı gözükmektedir.⁴³⁶ G ny  kalesi bu tahrirde kayıt altına alınmamıştır. Nahiye'nin 1530 tahmini nüfusu (350 kişi) 1515 senesine göre % 5.41 oranında düşmüştür. Tahrir defterinde hane ve zemin olarak tasnif edilmiş nüfusun tamamı gayrimüslimlerden oluşmuştur.⁴³⁷ Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.204 kişi) % 2.30'u G ny /Konya

⁴³² Kırzioğlu, a.g.e., 1998, s.89.; Goloğlu, a.g.e., s.45.

⁴³³ Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-43.

⁴³⁴ Bkz. Tablo-16, Tablo-37.

⁴³⁵ Bkz. Tablo-7.

⁴³⁶ Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-12, Tablo-39.

Arhavi/Laz nahiyesine bağlı Kıvarivat ve G ny /Konya nahiyesine bağlı Kıvarivat köyleri bu tahrirde Arhavi/Laz nahiyesinde müşterek yazıldıkları için bir köy eksik gözükmektedir.

⁴³⁷ Bkz. Tablo-38.

nahiyesinde yaşamaktadır.⁴³⁸ Arhavi kazası dirlik gelirinin (207.800 akçe) % 1.78'lik kısmı (3.700 akçe) Gönye/Koniya nahiyesi tarafından karşılanmaktadır. En fazla vergi elde edilen köyler, 1515 senesinde olduğu gibi Siminvat/Simonet (1.500 akçe) ve Anebolı (1.000 akçe) köyleridir.⁴³⁹

Tablo 38-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1530)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	56	5	280	80	Hane	0	5	0	0	280
2	Mücerred	0	1	0	0	Mücerred	0	1	0	0	0
3	Baştına	0	5	0	0	Baştına	0	5	0	0	0
4	Zemin	14	5	70	20	Zemin	0	5	0	0	70
5	Mustahfiz	0	5	0	0	Mustahfiz	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	70	5	350	100	Hane Toplamı	0	5	0	0	350
	Müc. Toplamı	0	1	0	0	Müc. Toplamı	0	1	0	0	0
	Toplam	70		350	100	Toplam	0		0	0	350

1554 tahririnde Gönye/Koniya nahiyesi 1 nefis ve 9 köyden oluşmuştur.⁴⁴⁰ Arhavi kazası tahmini nüfusunun (11.490 kişi) % 5.19'u Gönye/Koniya nahiyesinde yaşamaktadır.⁴⁴¹ 1554 tahririne göre nüfus ayrıntı kalemleri, gayrimüslim hane, mücerred, baştına ve zemin ile Simonet köyünde bulunan 2 Müslim hane olarak kaydedilmiştir.⁴⁴² Maradit, Kadabhiya ve Mirvat/Miyrevet isimli köyler bu dönemde nahiye sınırlarına dahil edilmişlerdir. Bu üç köyün toplam nüfusu 231 kişiden oluşmaktadır. Köyler dahil edildiğinde nahiyenin tahmini nüfusu (596 kişi), 1530 tahririne göre % 70.29'luk bir artış göstermiştir. 1554 tahririne göre, Osmanlı-Safevi mücadelesinden İskele (-1.058 kişi), Bağobit (-866 kişi) ve Arhavi/Laz nahiyelerinin (-2.036 kişi) etkilendikleri, yaşadıkları nüfus kaybından anlaşılmaktadır. Bu nahiyelere göre Arhavi kazasının doğusunda bulunan Gönye nahiyesi ise nüfus kaybı yaşamamıştır.⁴⁴³ Gönye/Koniya nahiyesinin nüfus kaybı yaşamamış olması, Osmanlı Devleti için stratejik bir öneme sahip olduğunu akla getirmektedir. Devletin,

⁴³⁸ Bkz. Tablo-16.

⁴³⁹ Bkz. Tablo-7.

⁴⁴⁰ Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-14, Tablo-16, Tablo-39, Tablo-43.

⁴⁴¹ Bkz. Tablo-16.

⁴⁴² Bkz. Tablo-43.

⁴⁴³ Bkz. Tablo-14, Tablo-21.

Gönye/Koniya nahiyesini kaybetmemek için askeri gücünü nahiyeğe yığdığı düşünülmektedir.⁴⁴⁴

Arhavi kazası dirlik gelirin (223.901 akçe) % 3.07'lik kısmını (6.865 akçe) Gönye/Koniya nahiyesi karşılamaktadır. 1515 tahririnde 4.200 akçe olan dirlik gelirlerindeki artış, nahiye sınırlarına yeni dahil olan üç köyün dirlik gelirlerinden ileri gelmektedir. Maradid (1.300 akçe) ve Kadabhiya (1.124 akçe) en fazla vergi veren köylerdir. 1515 ve 1530 tahrirlerinde 1.500 akçe ile en fazla vergi veren Siminvat/Simonet köyünden bu dönemde 445 akçe vergi elde edilmiştir.⁴⁴⁵ Bu düşüş, Gürcistan sınırları içerisinde bulunan köyün, o dönemde savaştan etkilenmiş olduğunu göstermektedir. 1530 tahririnde Siminvat/Simonet köyünün nüfusu 23 hane (115 kişi) iken, 1554 senesinde 7 haneye (35 kişi) düşmüştür.⁴⁴⁶

Tablo 39-Gönye Nahiyesinin Nüfus Durumu (1554)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	102	5	510	87,031	Hane	2	5	10	100	520
2	Mücerred	6	1	6	1,0239	Mücerred	0	1	0	0	6
3	Baştina	12	5	60	10,239	Baştina	0	5	0	0	60
4	Zemin	2	5	10	1,7065	Zemin	0	5	0	0	10
5	Mustahfiz	0	5	0	0	Mustahfiz	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	116	5	580	98,976	Hane Toplamı	2	5	10	100	590
	Müc. Toplamı	6	1	6	1,0239	Müc. Toplamı	0	1	0	0	6
	Toplam	122		586	98,322	Toplam	2		10	1,68	596

1564 tahririnde Gönye/Koniya nahiyesi 1554 tahririnde olduğu gibi 1 nefis ve 9 köyden oluşmaktadır.⁴⁴⁷ Osmanlı Devleti'nin bölgede sağladığı güven ortamı sayesinde nahiyeğin tahmini nüfusu (1,510 kişi) % 153.35 oranında artmıştır. Nahiyeğin nüfusu incelendiğinde, gayrimüslim nüfusun (1.475 kişi) hane, mücerred, baştina ve zeminden, Müslim nüfusun (35 kişi) ise hane ve zeminden oluştuğu görülmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Evliya Çelebi, Kazaklar tarafından işgal edilen Gonio kalesini geri almak için yapılan çarpışmaları anlattığı bölümde, Osmanlı Devleti'nin bölge hâkimiyetini kaybetmemek için verdiği mücadeleyi gözler önüne sermektedir. Bkz. Evliya Çelebi Seyahatnâme, İstanbul, 2006, C.II, ss.112-115.

⁴⁴⁵ Bkz. Tablo-7.

⁴⁴⁶ Bkz. Tablo-17, Tablo-44.

⁴⁴⁷ Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-43.

⁴⁴⁸ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-40.

Nüfus verileri dikkatle incelendiğinde, İskele (-925 kişi) ve Bağobit (-556 kişi) nahiyelerinden 1530-1554 yılları arası göç etmiş olduğu düşünülen nüfusun tamamının göç ettikleri nahiyelere geri dönmeyip, bir kısmının Gönve/Koniya nahiyesine yerleşmiş oldukları düşünülmektedir.⁴⁴⁹ Bu dönemde, Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.511 kişi) % 9.74'lük kesimi Gönve/Koniya nahiyesinde yaşamaktadır.⁴⁵⁰ Nüfusta meydana gelen artış ile beraber, 1554 tahriri (6.865 akçe) dirlik gelirleri, 1564 tahririnde (31.617 akçe) % 360 civarında artmıştır. Maradid (7.000 akçe), Kadabhiya (5.500 akçe) ve Halinar (4.900 akçe) en fazla vergi veren köylere dir.⁴⁵¹

Tablo 40-Gönve Nahiyesinin Nüfus Durumu (1564)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	277	5	1385	93,9	Hane	4	5	20	57,1	1405
2	Mücerred	20	1	20	1,356	Mücerred	0	1	0	0	20
3	Baştina	5	5	25	1,695	Baştina	0	5	0	0	25
4	Zemin	9	5	45	3,051	Zemin	3	5	15	42,9	60
5	Mustahfiz	0	5	0	0	Mustahfiz	0	5	0	0	0
	Hane Toplamı	291	5	1455	98,64	Hane Toplamı	7	5	35	100	1490
	Müc. Toplamı	20	1	20	1,356	Müc. Toplamı	0	1	0	0	20
	Toplam	311		1475	97,68	Toplam	7		35	2,32	1510

1583 tahririnde Gönve/Koniya nahiyesinin idâri ünite sayısı 1564 tahriri ile aynıdır.⁴⁵² Bu dönemde nahiyenin tahmini nüfusu (1.291 kişi) % 14.5 oranında gerilemiştir.⁴⁵³ Arhavi kazası tahmini nüfusunun (15.827 kişi) % 8.16'sı Gönve/Koniya nahiyesinde yaşamaktadır.⁴⁵⁴ Dikkat çeken bir diğer husus ise, 1564-1583 yılları arasında nahiyenin müslüman nüfusunda (189 kişi) artış, gayrimüslim nüfusunda ise (408 kişi) eksilme yaşanmış olmasıdır. 1583 tahririnde Müslim ve gayrimüslim nüfus geçişini açıklayacak kayıt tespit edilememiş olmakla birlikte sayısal veriler ihtidâ hareketleri yaşandığına işaret etmektedir.⁴⁵⁵ İhtidâ hareketleri ile müslümanlığı seçmiş olabileceği düşünülen 189 kişinin yanı sıra, gayrimüslim nüfusta 219 kişilik bir kayıp oluştuğu da görülmektedir. Söz konusu kayıp nüfusun, Osmanlı-Safevi mücadelesinin yaşandığı

⁴⁴⁹ Bkz. Tablo-21.

⁴⁵⁰ Bkz. Tablo-16.

⁴⁵¹ Bkz. Tablo-7.

⁴⁵² Bkz. Tablo-3, Tablo-4, Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁵³ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-41.

⁴⁵⁴ Bkz. Tablo-16.

⁴⁵⁵ Bkz. Tablo-14, Tablo-41.

bölgeye çok yakın olan Gönve/Koniya nahiyesinden Arhavi/Laz (Hopa kazası) nahiyesine göçmüş olmaları kuvvetli bir ihtimal gibi gözükmeğedir.⁴⁵⁶

Gönve/Koniya nahiyesinden Arhavi/Laz nahiyesine yaşandığı düşünölen iç göç⁴⁵⁷ neticesinde nahiye nüfusunda yaşanan düşüş, dirlik gelirlerinde herhangi bir eksilmeye sebep olmamıştır. 1583 tahririnde Arhavi kazası vergi gelirinin % 8.64'ü (32.518 akçe) Gönve/Koniya nahiyesi tarafından karşılanmıştır. Maradid (7.000 akçe), Kadabhiya (5.500 akçe) ve Halinar (4.900 akçe) en fazla vergi veren köyler olma özelliklerini devam ettirmişlerdir.⁴⁵⁸

Tablo 41-Gönve Nahiyesinin Nüfus Durumu (1583)

Sayı	G.Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	Müslim	Miktar	Katsayı	Toplam	%	G.T.
1	Hane	194	5	970	90,91	Hane	35	5	175	78,13	1145
2	Mücerred	7	1	7	0,656	Mücerred	14	1	14	6,25	21
3	Baştina	4	5	20	1,874	Baştina	1	5	5	2,232	25
4	Zemin	9	5	45	4,217	Zemin	3	5	15	6,696	60
5	Asiyab	5	5	25	2,343	Asiyab	1	5	5	2,232	30
6	Mustahfiz	0	0	0	0	Mustahfiz	2	5	10	4,464	10
	Hane Toplamı	212	5	1060	99,34	Hane Toplamı	42	5	210	93,75	1270
	Müc. Toplamı	7	1	7	0,656	Müc. Toplamı	14	1	14	6,25	21
	Toplam	219		1067	82,65	Toplam	56		224	17,35	1291

Gönve/Koniya nahiyesinin idâri ünitelerinin genel nüfus değeriendirmesinden sonra, nefsi-i Gönve'nin tahmini nüfus verileri incelendiğinde; 1515 tahririnde nefsi-i Gönve'nin tahmini 70 kişilik nüfus barındırdığı görölmektedir.⁴⁵⁹ 1530 tahririnde Gönve nahiye merkezinin tahmini nüfusu, 65 kişilik gayrimüslim nüfustan oluşmaktadır. 1515 tarihli defterde kayıtlı olan 1 nefer kale görevlisi 1530 tarihli defterde kaydedilmemiştir. Safeviler ile yoğun çarpışmaların yaşandığı 1530-1554 tarihleri arasında Gönve kalesinin hudut kalesi⁴⁶⁰ olması nedeniyle kalenin önem arzettiği ve bu nedenle kalede asker bulundurulması yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, 1554, 1564 ve 1583 tarihli defterlerde kaleye ilişkin herhangi bir açıklama bulunmaması tahmini olarak nüfusun tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

⁴⁵⁶ Bkz. Tablo-14.

⁴⁵⁷ Bu konuda bkz. Emine Erdoğan, “Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler.”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara, 2007, s.342.; Alpaslan Demir, “15-16. Yüzyıl Göçlerinin Osmanlı İskan Yapısına Etkisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.58, Ankara, 2015, s.567.

⁴⁵⁸ Bkz. Tablo-7.

⁴⁵⁹ Bkz. Tablo-42.

⁴⁶⁰ Osman Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Yayınları Dergisi*, S.31, 2014, s.117.

1554 tahririnde tahminen 106 kişi olan nahiye merkez nüfusunun tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. 1530 tahririnden 1554 tahririne kadar geçen sürede nefs-i Gönye'nin nüfusu % 63.08 oranında (41 kişi) artmıştır. Nefs-i Gönye nüfusu, 1554-1564 yılları arasında % 60.38 oranında (64 kişi), 1564-1583 yılları arasında % 1.76 (3 kişi) oranında artmıştır. Dikkati çeken ayrıntı, Müslim nüfustaki artıştan dolayı Müslim ve gayrimüslim nüfus oranında meydana gelen değişikliklerdir. 1564 yılında Müslim nüfus oranı % 5.88 ve gayrimüslim nüfus oranı % 94.12 iken, 1583 tahririnde Müslim nüfus oranı % 71.68'e yükselmiş, gayrimüslim nüfus oranı ise % 28.32'ye gerilemiştir.⁴⁶¹ Nefs-i Gönye/Konya'nın dirlik gelirinin 1515 ve 1530 tahrirlerinde 300 akçe, 1554 tahririnde 902 akçe ve 1564 ile 1583 tahrirlerinde 3.000 akçe olduğu görölmektedir.⁴⁶²

Tablo 42-Gönye/Konya Nahiye Merkezinin (Nefs) Nüfus Durumu (1515-1583)

Yıllar	Dini Grup	Hane	Bive	Mücerred	Baştına	Zemin	Neferan	Asiyab	Mülk	Nüfus	G.T.
1486	G.Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1515	G.Müslim	6	0	0	7	0	0	0	0	65	70
	Müslim	0	0	0	0	0	1	0	0	5	
1530	G.Müslim	6	0	0	7	0	0	0	0	65	65
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1554	G.Müslim	13	0	1	8	0	0	0	0	106	106
	Müslim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1564	G.Müslim	29	0	0	3	0	0	0	0	160	170
	Müslim	1	0	0	0	1	0	0	0	10	
1583	G.Müslim	5	0	4	2	0	0	2	0	49	173
	Müslim	19	0	4	0	2	2	1	0	124	

4.2.5. Köylerin Değerlendirilmesi (1564-1583)

1583 tahririne göre nüfus verileri ve dirlik gelirleri değerlendirildiğinde,⁴⁶³ Kise köyü, Başkise köyü ile beraber en fazla nüfus (1.322 kişi) barındıran köy konumundadır. Bunun yanında, Arhavi kazası dirlik gelirinin (376.370 akçe) % 9.70'lik (36.500 akçe) kısmını karşılayarak, devlete en çok vergi ödeyen köy durumundadır. Arhavi köyünün nüfusu ise, Martolos cemaâti (140 kişi), timar tahsis edilmiş olan kale müstahfızları (4 hane/20 kişi), dirlik sahipleri (27 hane/135 kişi) ile köy ahalisinin (549 kişi)

⁴⁶¹ Bkz. Tablo-14.

⁴⁶² Bkz. Tablo-7.

⁴⁶³ Bkz. Tablo-14, Tablo-43.

toplamından (844 kişi) oluşmuştur. Arhavi köyü nüfus olarak kazada dördüncü, hasıl olarak ise (15.812 akçe) üçüncü sıradadır.⁴⁶⁴

Günümüz Hopa kazasının mahallesi olarak gözüken Sundura köyü ise 1583 tahririnde nüfus olarak (846 kişi) üçüncü ve ödediği vergi (17.063 akçe) ile ikinci sırada gözüken önemli yerleşimlerden birisidir.⁴⁶⁵ Vitze/Viçe köyü ise, nüfusu (872 kişi) ve ödediği vergi (13.916) ile önemli köylerden bir diğeridir. Sidre köyü de, barındırdığı nüfus (721 kişi) ve ödediği vergi (14.000 akçe) ile bir diğer önemli köy olarak gözükmektedir.⁴⁶⁶

Arhavi kazasına bağlı köyler “nâm-ı diğer” ifadesi ile kendilerine bağlı yerlerden ayrı şekilde, herbiri bağımsız idâri ünite olarak değerlendirildiğinde ise Kise, Vitze/Viçe, Sidre ve Sumlı köyleri nüfus anlamında etkinliklerini kaybetmektedirler.⁴⁶⁷ Bu değerlendirme sonucunda, Sundura, Arhavi ve Ostorovil köyleri nüfus yoğunluğu en fazla olan köyler olarak gözükmektedirler.⁴⁶⁸ Dikkat çekici bir diğer ayrıntı ise, Nefs-i Makriyalu ve yöresinde yer alan⁴⁶⁹ köylerin toplamda 2.090 kişilik nüfus ile Arhavi kaza nüfusunun % 13.25’lik kısmını oluşturuyor olmasıdır. Bunun yanında, Arhavi kazası vergi gelirinin (376.370 akçe) % 16.75’lik kısmını (63.040 akçe) karşılayarak, Arhavi kazasının en önemli bölgesi olmaya devam etmeleridir.⁴⁷⁰

1564 tahririne göre Arhavi kazası köyler bazında değerlendirildiğinde Müslim nüfusun sahil kesiminin batısında yoğunlaştığı görülmektedir.⁴⁷¹ Özellikle günümüz Fındıklı/Viçe kazası ve bağlısı (Papuççı/Pazin, Viçe/Canapılvat, Zuğu, Papuççı/Çurçeva ve Viçe/Pazin) köylerde gayrimüslimlerden fazla olduğu görülen Müslim nüfus oranları ihtidâ hareketlerinin yoğunlaşmış olduğunu akla getirmektedir.⁴⁷² 1564 tahririnde Fındıklı kazasına bağlı köylerden 8’si Müslim, 5’i gayrimüslim (Çakadon, Moksohora, Abu, Sumlı-Çenzovat ve Kokanvat) nüfus ağırlıklıdır. 1564 tahririnde günümüz Arhavi kazasının Müslim (% 37.91) nüfus oranı,

⁴⁶⁴ Bkz. Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁶⁵ Bkz. Tablo-7, Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁶⁶ Bkz. Tablo-7, Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁶⁷ Bkz. Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁶⁸ Bkz. Tablo-14, Tablo-43.

⁴⁶⁹ 1486 tarihli defterde Nefs-i Makriyalu’ya tâbi gözüken Ostorovil, Abislaha, Misopotamya ve Sarpu karyeleri

⁴⁷⁰ Bkz. Tablo-7, Tablo-14, Tablo-43, Tablo-44.

⁴⁷¹ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷² Bkz. Tablo-14.

gayrimüslim (% 62.09) nüfus oranına göre daha düşüktür.⁴⁷³ Günümüz Arhavi kazasına bağlı Sidre/Kutunid köyü çok az bir farkla Müslim nüfus ağırlıklı olup, diğer köylerin tamamı gayrimüslim nüfus ağırlıklıdır. Arhavi nahiyesinin doğusunda yer alan günümüz Hopa kazası köylerinden sadece Kise “nam-ı diğer Buçe” köyü Müslim nüfus ağırlıklıdır. Geri kalan köylerin tamamı gayrimüslim nüfus ağırlıklıdır.⁴⁷⁴ Bu sıralamaya göre, Arhavi nahiyesinin batısından doğusuna doğru Müslim nüfus oranı azalmakta ve gayrimüslim nüfus oranı yükselmektedir.

Gönye/Koniya nahiyesine bağlı Kadabhiya, Siminvat, Anebolı, Halinar köylerinde ve nefsi-i Gönye’de çok düşük oranda Müslim nüfus kaydı olduğu, diğer köylerin % 100 oranında gayrimüslim nüfustan oluştuğu görülmektedir.⁴⁷⁵ Bağobit nahiyesine bağlı Succine köyünde de çok düşük oranda Müslim nüfus kaydı görülmekte olup, geriye kalan köylerin tamamı gayrimüslimlerden oluşmuştur.⁴⁷⁶ İskele nahiyesinde ise hiç Müslim nüfus kaydedilmemiş olup, tamamı gayrimüslimlerden oluşmuştur.⁴⁷⁷

1583 tahririne göre Arhavi nahiyesinde⁴⁷⁸ Müslim (% 53.17) ve gayrimüslim (% 46.83) nüfus oranlarında değişim olmuştur.⁴⁷⁹ Bu değişim günümüz Fındıklı (GM. % 17.2/Müs. 82.8), Arhavi (GM. % 46.94/Müs. % 53.06) ve Hopa (GM. % 72.65/Müs. % 27.35) kazaları genelinde değişik oranlarda yaşanmıştır.⁴⁸⁰ Gönye/Koniya nahiyesine tâbi Kadabhiya, Siminvat, Anebolı, Halinar, Maho, Maradit, Kıvarivat köylerinde çok düşük oranda Müslim nüfus kaydı olduğu görülmektedir. Nefs-i Gönye’de ise Müslimlerin (% 71.68) yükselmiş olan nüfus oranı dikkat çekmektedir.⁴⁸¹ Bağobit nahiyesi’nde 1564 senesinde olduğu gibi Succine karyesinde çok düşük oranda müslim nüfus kaydı görülmekte olup, geriye kalan karyelerin tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır.⁴⁸² İskele nahiyesinde 1564 yılında olduğu gibi hiç Müslim nüfus kaydedilmemiş olup, tamamı gayrimüslimlerden oluşmuştur.⁴⁸³

⁴⁷³ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷⁴ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷⁵ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷⁶ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷⁷ Bkz. Tablo-14.

⁴⁷⁸ Günümüz Fındıklı, Hopa ve Arhavi kaza sınırları.

⁴⁷⁹ Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

⁴⁸⁰ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸¹ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸² Bkz. Tablo-14.

⁴⁸³ Bkz. Tablo-14.

Arhavi kazasının nüfusu bölümünde ele alınan 1583 tahrir dönemine göre, 1578 yılında yeniden başlayan Osmanlı-Safevi mücadelesi yüzünden Arhavi kazasının güneyinde yer alan İskele nahiyesinin 6 köyünde (Chalazeni, Mamanat, Makreti, Sahandro, Borçka, Dakıvara), Bağobit nahiyesinin 3 köyünde (Bağobit, Succine, İpsicine) ve doğusu ile güneydoğusunda yer alan Gönye nahiyesinin 7 köyünde (Halinar, Maho, Kadabhiya, Maradit, Miyrevet, Siminvat, Anebolı) nüfus kaybı yaşanmış⁴⁸⁴ olup, bu nüfus kaybının günümüz Hopa kazasına göçtüğü düşünülmektedir.

Yine Arhavi kazasının nüfusu bölümünde değerlendirilen ve 1564-1583 yılları arasında meydana geldiği düşünülen ihtida hareketlerinin yanısıra yaşandığı düşünülen dinî ayrışmaların Arhavi nahiyesinin köylerini çok etkilediği anlaşılmaktadır. Bu olaylar sonucunda günümüz Fındıklı kazasının 6 köyünde (Viçe, Viçe/Kamaşen, Papuççı/Çurçeva, Papuççı/Pazin, Kıvarivat, Zuğu) Müslim ve gayrimüslim nüfusta kayıp yaşandığı görülmektedir.⁴⁸⁵ Fındıklı kazasına bağlı 10 köyde ise (Çaçuryan, Moksohora, Abu, Sumlı, Sumlı/Çenzovat, Kokanvat, Zatrikando, Küçük Zatrikando, Viçe/Pazin, Çakadon) gayrimüslim nüfusta azalma ve Müslim nüfusta artış olmuştur.⁴⁸⁶ Bu hareketliliğin günümüz Arhavi kazası köylerinde oluşturduğu etki değerlendirildiğinde; Martinvat köyünde her iki dinî kesimin nüfusunda artış olduğu görülmektedir. Kapistro köyünde Müslim nüfusta azalma ve gayrimüslim nüfusta artış olmuştur. Arhaviye bağlı diğer 5 köyde (Yakovit, Orçı, Arhavi, Sidre, Sidre/Kutunid) ise gayrimüslim nüfus azalmış ve Müslim nüfus artmıştır.⁴⁸⁷

Günümüz Fındıklı kazasında eksilen gayrimüslim nüfusun göçtüğü düşünülen Hopa kazası incelendiğinde; 7 köyde (Sundura, Kise/Panzol, Hopa, Ostorovil, Misopotamya, Makriyalu, Kondorakis) her iki dini kesimde nüfus artışı olduğu görülmektedir. 4 köyde (Başkise, Kise/Buçe, Kise/Lakroz, Sarpu) Müslim nüfus artmış, gayrimüslim nüfus azalmıştır. Abislaha köyünde ise Müslim nüfusta değişiklik olmamış, gayrimüslim nüfus azalmıştır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸⁵ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸⁶ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸⁷ Bkz. Tablo-14.

⁴⁸⁸ Bkz. Tablo-14.

Tablo 43-Arhavi Kazası Köylerinin Hane/Mücerred Nüfus Durumu (1486-1583)

YER İSMİ	1486				1515				1530				1554				1564				1583			
	K	H	M	T	K	H	M	T	K	H	M	T	K	H	M	T	K	H	M	T	K	H	M	T
Gire	1	420	3	423																				
Manakando	2	95	1	96																				
Papuççı	3	435	0	435	1	390	2	392	1	390	2	392	1	290	2	292	1	520	9	529	1	300	33	333
Viçe	4	550	6	556	2	780	1	781	2	780	1	781	2	545	7	552	2	1065	13	1078	2	815	57	872
Çakadon	5	260	4	264	3	315	0	315	3	310	0	310	3	375	6	381	3	405	3	408	3	450	24	474
Orçı	6	185	2	187	4	350	2	352	4	350	2	352	4	250	4	254	4	260	10	270	4	285	12	297
Moksohora	7	255	3	258	5	310	0	310	5	310	0	310	5	205	9	214	5	240	11	251	5	205	12	217
Apislah	8	230	0	230	6	500	0	500	6	500	0	500	6	420	14	434	6	425	27	452	6	425	0	425
Okutpe	9	155	0	155																				
Kokanvat	10	260	5	265	7	390	0	390	7	390	0	390	7	295	33	328	7	360	15	375	7	305	21	326
Sundura	11	460	6	466	8	785	1	786	8	785	1	786	8	545	23	568	8	590	39	629	8	820	26	846
Acıpanı/ti	12	65	1	66																				
Kise	13	345	5	350	9	1275	1	1276	9	1325	1	1326	9	905	54	959	9	715	76	791	9	970	17	987
Kapistro	14	140	1	141	10	355	3	358	10	365	3	368	10	310	13	323	10	460	26	486	10	545	0	545
Makrit	15	75	0	75																				
Çaçonvat	16	70	0	70																				
Arhavi	17	180	1	181	11	485	6	491	11	570	6	576	11	345	3	348	11	695	19	714	11	840	24	864
Kıvarvat	18	210	1	211	12	290	4	294	12	290	4	294	12	255	5	260	12	370	8	378	12	300	10	310
Sumlı	19	310	4	314	13	320	3	323	13	320	4	324	13	325	3	328	13	285	4	289	13	310	7	317
Miroğu	20	210	1	211																				
Zatrikando	21	270	4	274	14	440	0	440	14	540	1	541	14	430	12	442	14	525	33	558	14	380	52	432
Ova	22	150	3	153																				
Pajlıvi	23	70	0	70																				
Çaçuryan	24	320	5	325	15	425	0	425	15	425	0	425	15	405	5	410	15	455	0	455	15	360	26	386
Martinvat	25	200	1	201	16	265	0	265	16	265	0	265	16	255	7	262	16	290	9	299	16	330	8	338
Sidre	26	360	1	361	17	775	3	778	17	770	3	773	17	555	6	561	17	640	22	662	17	710	11	721
Kondorakis	27	175	3	178	18	415	3	418	18	405	4	409	18	290	9	299	18	390	10	400	18	585	11	596
Ostorovil	28	300	0	300	19	345	0	345	19	345	0	345	19	345	4	349	19	430	21	451	19	635	0	635
M.potamy	29	285	0	285	20	380	0	380	20	380	0	380	20	275	11	286	20	330	8	338	20	520	5	525
Lahora	30	35	1	36																				
Makriyalı	31	305	0	305	21	385	0	385	21	385	0	385	21	290	11	301	21	250	10	260	21	290	1	291
Sarpu	32	135	0	135	22	175	0	175	22	175	0	175	22	160	8	168	22	200	7	207	22	210	4	214
Kalde	33	110	0	110																				
Abu	34				23	175	4	179	23	175	4	179	23	240	2	242	23	300	5	305	23	265	1	266
Pazin	35				24	140	5	145	24	140	5	145	24	160	0	160	24	235	6	241	24	250	17	267
Zoğu	36				25	285	7	292	25	285	7	292	25	260	0	260	25	305	3	308	25	225	4	229
Yakovit	37				26	335	4	339	26	335	4	339	26	255	11	266	26	400	6	406	26	460	11	471
Kay-Hopa	38				27	195	2	197	27	195	2	197	27	130	2	132	27	140	9	149	27	170	2	172
Baş Kise	39																28	310	18	328	28	325	10	335
K.Zatrikando	40	0	0	0	28	100	1	101		0	0	0	28	95	6	101	29	120	2	122	29	135	7	142
Çaçorivat	41	0	0	0	29	160	0	160	28	145	0	145	29	185	3	188	30	180	13	193	30	205	2	207
Borçka	42	0	0	0	1	165	0	165	1	140	0	140	1	40	1	41	1	45	0	45	1	30	3	33
Vakora	43	0	0	0	2	65	0	65	2	65	0	65	2	65	0	65	2	35	0	35	2	30	1	31
Kostaniç	44	0	0	0	3	130	0	130	3	130	0	130	3	25	0	25	3	25	0	25	3	25	0	25
Çat	45	0	0	0	4	75	0	75	4	75	0	75	4	80	0	80	4	45	0	45	4	45	0	45
Çençalazin	46	0	0	0	5	390	0	390	5	390	0	390	5	155	2	157	5	195	7	202	5	140	12	152
Mamanat	47	0	0	0	6	315	0	315	6	315	0	315	6	80	0	80	6	205	9	214	6	150	15	165
Makrit	48	0	0	0	7	350	0	350	7	350	0	350	7	155	2	157	7	125	4	129	7	100	9	109
Şahandoro	49	0	0	0	8	350	0	350	8	350	0	350	8	150	2	152	8	190	5	195	8	180	4	184
Bagobit	50	0	0	0	1	340	0	340	1	340	0	340	1	135	7	142	1	240	6	246	1	260	1	261
Lohaye	51	0	0	0	2	290	0	290	2	290	0	290	2	115	0	115	2	120	9	129	2	120	9	129
Erciye	52	0	0	0	3	90	0	90	3	90	0	90	3	15	0	15	3	30	0	30	3	30	0	30
Succine	53	0	0	0	4	265	0	265	4	290	0	290	4	60	0	60	4	120	2	122	4	90	2	92
Ipsicine	54	0	0	0	5	110	0	110	5	110	0	110	5	70	2	72	5	130	2	132	5	115	5	120
Çikait	55	0	0	0	6	95	0	95	6	95	0	95	6	25	0	25	6	55	0	55	6	55	0	55
Bahıya	56	0	0	0	7	120	0	120	7	120	0	120	7	40	0	40	7	65	0	65	7	65	0	65
Gönye	57	0	0	0	1	70	0	70	1	65	0	65	1	105	1	106	1	170	0	170	1	165	8	173
Siminvat	58	0	0	0	2	115	0	115	2	115	0	115	2	35	0	35	2	90	0	90	2	60	0	60
Aneboli	59	0	0	0	3	85	0	85	3	90	0	90	3	85	2	87	3	245	0	245	3	225	2	227
Maho	60	0	0	0	4	50	0	50	4	50	0	50	4	40	1	41	4	120	0	120	4	75	0	75
Halinar	61				5	30	0	30	5	30	0	30	5	70	0	70	5	210	0	210	5	150	4	154
Hoçavur	62				6	0	0	0	6	0	0	0	6	0	0	0	6	0	0	0	6	0	0	0
Miyrevet	63												7	20	0	20	7	55	0	55	7	50	0	50
Kıvarvat	64				7	20	0	20					8	25	1	26	8	50	3	53	8	65	1	66
Maradit	65												9	120	1	121	9	350	17	367	9	325	4	329
Kadabhiya	66												10	90	0	90	10	200	0	200	10	155	2	157
N.Toplam		7625	62	7687	51	15060	52	15112	49	15150	54	15204	54	11195	295	11490	55	15005	506	15511	55	15330	497	15827
Kısıltımla	K	Köy	H	Hane	M			Mücerred	T			Toplam												

Tablo 44-Arhavi Kazası Köyleri Hasıl, Nüfus ve Güncel İsim Tablosu (1564-1583)

S	1564	1583	Nahive	1564-1583	1835	2017	Din.Duru	1564	Hasıl	Din.Duru	1583	Hasıl				
								Kisi	Mücerred	Toplam	Kisi	Mücerred	Toplam	Hasıl		
1	81-82	43b	Arhova	Arhova	Arhavi	Arhavi	Karışık	575	14	589	8512	Karışık	551	18	569	8512
	138	75b	Arhova	Cemaat-ı Martalos			Karışık	120	5	125	6400	Karışık	130	10	140	7000
			Arhova	nefer ve müstahfiz			Müslim	0	0	0	0	Müslim	155	0	155	0
2	82-83	44a-	Arhova	Sidre	Sidre	Derecik	Karışık	360	11	371	6200	Karışık	400	7	407	7500
3	83-84	45a-b	Arhova	Sidre	Kutunid	Senköv	Karışık	280	11	291	5500	Karışık	310	4	314	6500
4	84-85	45b-46A	Arhova	Sundura	Sundura	Sundura	Karışık	320	19	339	8000	Karışık	475	20	495	8000
5	109-110	60a	Arhova	Sundura	Sundura	Sundura	Karışık	270	20	290	6339	Karışık	345	6	351	9063
6	85-86	46b	Arhova	Baskise	Kise	Kise	Karışık	310	18	328	7000	Karışık	325	10	335	7000
7	87	47a	Arhova	Cacur'an	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	455	0	455	5700	Karışık	360	26	386	4800
8	88	47b	Arhova	Vice/Canapilvat	Vice	Fındıklı	Karışık	120	0	120	2000	Karışık	135	20	155	416
9	88-89-90	48a-b	Arhova	Vice/Kamaseene	Pacva	Yenimahalle/Vice	Karışık	645	5	650	9000	Karışık	430	34	464	9000
10	93	50b	Arhova	Vice/Vara...?	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	215	8	223	3000	Karışık	160	3	163	3000
11	68a	68a	Arhova	Vice/Canpet	Tespit Edilemedi	Canpet	Karışık	85	0	85	1500	Karışık	90	0	90	1500
12	90-91	49a	Arhova	Moksohora	Moksohora	Kıvınc	Karışık	240	11	251	3396	Karışık	205	12	217	4200
13	91-92	49b	Arhova	Abu	Abu	Çağlayan	Karışık	300	5	305	5700	Karışık	265	1	266	5700
14	92-93	50a	Arhova	Pabucci/Ondotor	Curceva	Cınarlı	Karışık	275	6	281	3800	Karışık	150	21	171	3800
15	95	51a-b	Arhova	Pabucci/Pazin	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	245	3	248	3300	Karışık	150	12	162	2800
16	94	50b/51a	Arhova	Sumli	Sumli	Sümer	Karışık	140	2	142	2457	Karışık	185	7	192	3457
17	99	53b-54a	Arhova	Sumli/Cenzovat	Sumli	Tespit Edilemedi	Karışık	145	2	147	2500	Karışık	125	0	125	5000
18	95-96	51b-52a	Arhova	Kokanvat	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	360	15	375	6231	Karışık	305	21	326	6500
19	97-98	52b/53a	Arhova	Zatrikando	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	525	33	558	8000	Karışık	380	52	432	8000
	98-99	53a-53b	Arhova	K.Zatrikando	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	120	2	122	2500	Karışık	135	7	142	2500
20	100	54a/54-b	Arhova	Martinvat	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	285	10	295	6000	Karışık	330	8	338	8280
21	101	54b	Arhova	Pazin	Piskala	Anlı	Karışık	235	6	241	4000	Karışık	250	17	267	4000
22	101-102	55a-55b	Arhova	Kıvırvat	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	370	8	378	3680	Karışık	300	10	310	3980
23	103	56a	Arhova	Zuğu	Zuğu	Sulak/İlamurlu	Karışık	305	3	308	3300	Karışık	225	4	229	4000
24	104-105	56b-57a	Arhova	Kapistro	Kapistre	Güngören	Karışık	405	24	429	7500	Karışık	480	0	480	7500
	105	57-a	Arhova	Kapistro	Kapistre	Güngören	G.Müslim	55	2	57	521	Karışık	65	0	65	521
25	105-106	57b-58a	Arhova	Yakovit	Yakovit	Kavak	Karışık	405	5	410	6000	Karışık	460	11	471	9000
26	107	58a-58b	Arhova	Orcu	Orcu	Uçmak	Karışık	260	10	270	8000	Karışık	285	12	297	8000
27	107-108	58b-59a	Arhova	Kise Pancel/Panzol	Tespit Edilemedi	Yesilköy	Karışık	215	33	248	6000	Karışık	330	3	333	14000
28	108-109	59a-59b	Arhova	Kise Lakroz	Tespit Edilemedi	Ancorohi?	Karışık	255	8	263	7050	Karışık	330	2	332	8500
29	120-121	66a-66b	Arhova	Kise Buçe	Tespit Edilemedi	Güvercinli	Karışık	245	35	280	4000	G.Müslim	310	12	322	7000
30	110-111	60b	Arhova	Kav/Hona	Hona	Hona	Karışık	140	9	149	3322	Karışık	170	2	172	6622
31	112-113	61b-62a	Arhova	Ostorovil	Liman	Liman	G.Müslim	430	21	451	9700	G.Müslim	635	0	635	25000
32	113-114	62a-b	Arhova	Abislah	Abislah	Esenkırı	G.Müslim	425	27	452	8700	G.Müslim	425	0	425	9000
33	115	62b-63a	Arhova	Misonotamva	Sakin Karve-i Makrivalu	Dereci	G.Müslim	330	8	338	7000	Karışık	520	5	525	12000
34	116-117	63b-64a	Arhova	Makrivalu	Makrivalu	Kemalasa	G.Müslim	250	10	260	9000	G.Müslim	290	1	291	9000
35	117-118	64a-b	Arhova	Sarmu	Sarmu	Sarmu	G.Müslim	200	7	207	4152	Karışık	210	4	214	8040
36	119-120	65a-b	Arhova	Kondorakis	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Karışık	330	10	340	5026	Karışık	525	11	536	5026
	120	66a	Arhova	Kondorakis	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	G.Müslim	60	0	60	456	G.Müslim	60	0	60	1596
37	121-122	66b-67a	Arhova	Cacorivat	Peroniti	Peroniti	Karışık	180	13	193	3580	Karışık	205	2	207	4400
38	122-123	67a-b	Arhova	Kakadon	Tespit Edilemedi	Gütsu Basköv	Müslim	405	3	408	8000	Müslim	450	24	474	8000
						Arhavi Toplam		11890	442	12332	222022		12621	419	13040	277713
39	124	68a-b	Bağobit	Bağobit	Beşlevan	Güresen	G.Müslim	240	6	246	4500	G.Müslim	260	1	261	4500
40	124-125	68b-69a	Bağobit	Lohave	Lohave	Selimive/Yesilköy	G.Müslim	120	9	129	4100	G.Müslim	120	9	129	7000
41	125	69a	Bağobit	Ercive	Arcevet	Örtüçiler	G.Müslim	30	0	30	1000	G.Müslim	30	0	30	2000
42	125-126	69a-b	Bağobit	Succine	Socona	Boşazköv	G.Müslim	120	2	122	3300	G.Müslim	90	2	92	3500
43	126	69b	Bağobit	İnsicine	Ohordive	Günesli	G.Müslim	130	2	132	4500	G.Müslim	115	5	120	7500
44	127	70a	Bağobit	Bahiva	Bahiva	Selimive/Yesilköy	G.Müslim	65	0	65	1200	G.Müslim	65	0	65	1200
45	128-129	71a	Bağobit	Cikait	Cuvaret	Kısıklı	G.Müslim	55	0	55	1000	G.Müslim	55	0	55	1200
						Bağobit Toplam		760	19	779	19600		735	17	752	26900
46	127	70a-b	Gönve	Gönve/Koniva	Gönve/Koniva	Gonio/Gürcistan	G.Müslim	170	0	170	3000	Karışık	165	8	173	3000
47	128	70b	Gönve	Halinar	Halinar	Chamali/Thimal/G	G.Müslim	210	0	210	4900	Karışık	150	4	154	4900
48	128	71a	Gönve	Hocavur	Hocavur	Khelvachauri/Gürc	G.Müslim	0	0	0	300		0	0	0	300
49	111-112	61a	Gönve	Kıvırvat	Kıvırvat	Kıvıratı/Gürcistan	Karışık	50	3	53	717	G.Müslim	65	1	66	717
50	129	71a	Gönve	Maho	Makho	Makho/Gürcistan	G.Müslim	120	0	120	3550	Karışık	75	0	75	3550
51	136	74a	Gönve	Kadabbhiva	Kadabbhiva	Cavuslu	G.Müslim	200	0	200	5500	G.Müslim	155	2	157	5500
52	137	74b	Gönve	Maradit	Maradit	Muratlı	G.Müslim	350	17	367	7000	G.Müslim	325	4	329	7000
53	137	75a	Gönve	Mırvat	Mırvat	Mırvat/Gürcistan	G.Müslim	55	0	55	1100	G.Müslim	50	0	50	1100
54	118	64b-65a	Gönve	Aneholi	Aneholi	Ombolo/Gürcistan	G.Müslim	245	0	245	4550	Karışık	225	2	227	4550
55	116	63b	Gönve	Siminvat	Siminvat	Simonet/Gürcistan	G.Müslim	90	0	90	1000	G.Müslim	60	0	60	1899
						Gönve Toplam		1490	20	1510	31617		1270	21	1291	32516
56	129-130	71b	İskele	Kostanie Y.O	Kostaneti	Kestanelik	G.Müslim	25	0	25	1100	G.Müslim	25	0	25	1100
57	130	71b	İskele	Cat	Cat	Cat	G.Müslim	45	0	45	1929	G.Müslim	45	0	45	2500
58	130-131	71b-72a	İskele	Cencalazin	Chalazeni	Düzköv	G.Müslim	195	7	202	7400	G.Müslim	140	12	152	8000
59	132	72b	İskele	Mamanat	Mamanat	Elmalı	G.Müslim	135	8	143	6000	G.Müslim	100	14	114	6000
	132-133	72b	İskele	Mamanat	Diğer Mamanat	Elmalı	G.Müslim	70	1	71	2330	G.Müslim	50	1	51	2600
60	133	73a	İskele	Makreti	Makreti	Toncular/Kale	G.Müslim	125	4	129	4000	G.Müslim	100	9	109	6000
61	134	73a-b	İskele	Sahandoro	Sahandoro	Fındıklı	G.Müslim	90	5	95	3000	G.Müslim	80	4	84	4000
	134	73b	İskele	Sahandoro	Sahandoro	Fındıklı	G.Müslim	60	0	60	2000	G.Müslim	60	0	60	4100
	135	73b-74a	İskele	Sahandoro	Sahandoro	Fındıklı	G.Müslim	40	0	40	1541	G.Müslim	40	0	40	1541
62	137	75a	İskele	Borcha Y.O	Borcha	Borcha	G.Müslim	45	0	45	1100	G.Müslim	30	3	33	2000
63	137-138	75a-75b	İskele	Dakıvara/Vakora	Dakıvara/Vakora	Küçükköy	G.Müslim	35	0	35	1400	G.Müslim	30	1	31	1400
						İskele Toplam		865	25	890	31800		700	44	744	39241
						Genel Toplam		15005	506	15511	305039		15326	501	15827	376370

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1486-1583 dönemini kapsayan defterlerden elde edilen bilgiler ışığında Arhavi kazasının yerleşim yerlerini ve nüfusunu etkileyen tarihi olaylar aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

1- Osmanlı Devleti Karadeniz’e hâkim olmak için ele geçirilmesi şart olan Trabzon’u 1461 yılında fethederek, çok kısa süre içerisinde Doğu Karadeniz yöresinde hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyetin devamı için Safevilere karşı 1504-1555 yılları arasında 41 yıl, 1578-1589 yılları arasında ise yaklaşık 12 yıl mücadele içerisinde olmuştur. Bu savaşlarda Osmanlı Devleti’nin kullandığı sefer yolları Arhavi kaza merkezi kabul edilen Arhavi/Laz nahiyesinin uzağında olmakla birlikte, Arhavi/Laz nahiyesinin bu savaşlardan nüfus olarak etkilendiği görülmektedir. İlaveten, Arhavi kazasının doğu sınırı olan Gönye/Koniya, güney sınırı olan Vilayet-i İskele ve güney-doğu sınırı olan Vilayet-i Bağobit nahiyesi sefer yollarına yakın oldukları için bu savaşlardan nüfus kaybı anlamında etkilenmişlerdir. Safeviler ile süren mücadelenin yanında, XV. yüzyıl ortalarından başlayarak, XVI. yüzyıl boyunca Abaza ve Gürcülerin hem ganimet hem esir elde etmek için bölgeye düzenledikleri saldırıların da nüfus kaybına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Arhavi kazasına bağlı bütün köylerin tarım üretiminde ve devletin tahsil ettiği vergilerde herhangi bir düşüş yaşamaksızın devamlılıklarını sürdürmeleri, cevaplandırılması gereken bir soru olarak durmaktadır.

2- Arhavi kazasının ve bağlısı nahiyeleerin coğrafi yapısı, bölgede yaşayanlar için doğal korunak olmuştur. Bulunduğu yerde tehlikede olduğunu hisseden yöre halkının geçici süreliğine yerlerini terkederek dağlara çekildikleri, tehlike geçince geri geldikleri veya tehlikeyi bertaraf etmek için saldırılar düzenleyerek tehlikeyi savuşturdıkları anlaşılmaktadır.⁴⁸⁹ Yöre halkının alışkın olduğu bu yaşam tarzı sürerken, Osmanlı Devleti, Arhavi kazası ve bağlısı nahiyeleeri fethetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin fethetmiş olduğu Arhavi kazasına bağlı yerleşimlerin isimlerinde 1486-1583 yılları arasında herhangi bir değişiklik olmadığı defter kayıtlarında görülmektedir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti’nin bölgeyi Türkleştirmek ve

⁴⁸⁹ Fallmerayer, *a.g.e.*, ss.268-269.

İslamlaştırmak amacıyla bir iskân politikası belirlemediği, aksine, mevcut olan yapıyı ve bu yapıyı kurarak devam ettirmekte olan gayrimüslim reâyâyı korumak için her türlü tedbiri aldığı anlaşılmaktadır.

3- Osmanlı Devleti, Doğu Karadeniz yöresini fethetmiş olduğu tarihten önce ve sonra, Batı'da ve Doğu'da sürekli hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Bu mücadelede başarılı olabilmek için, sürekli hareket halinde olan ordunun hızlı hareket edebilmesini sağlayacak imar çalışmalarına öncelik vermiştir. Bu nedenle, 1486 ile 1583 yılları arasında devlet bölgede daha çok köprü gibi yapıların ve yolların imarına dikkat etmiştir.

4- Tahrir defterlerinde, Arhavi kazası bünyesinde yerleşik nüfus üç nefis ve 52 köy dahilinde yaşamakta olan reâyâdan ibaret gözükmekte olup, sosyal hayat, esnaf ve ticari faaliyetler hakkında herhangi bir kayıt düşülmediği görülmektedir. Bununla beraber, taranacak belge ve defterler neticesinde, Vitze/Viçe, Arhavi, Hopa, Makriyalu, Gonio iskeleleri gibi yerlerde ticaretle uğraşan ve esnafılık yapan reâyâ hakkında da bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu ihtimali gözardı edilmemelidir. Bu sayede Arhavi kazasının sosyal hayatı üzerine de bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

5- Köylerin vergi hasılları değerlendirildiğinde, İskele, Bağobit ve Gönnye/Koniya nahiyelerinin 98.657 akçe tutan vergi hasıllarına karşılık Arhavi/Laz nahiyesi tek başına 277.713 akçe vergi ödemektedir. Arhavi/Laz nahiyesinin, Arhavi kazasının ekonomik gücünü elinde tutan nahiyesi olduğu söylenebilir. Tarıma dayalı ekonomisi olan Arhavi/Laz nahiyesinde diğer nahiyelere oranla tarım arazileri daha geniş yer tutmaktadır. Bu nedenle, Arhavi kazasının coğrafi koşullarının ve yer şekillerinin ekonomiyi ve dolayısıyla sosyal yaşamı belirlediği yadsınamaz bir gerçektir.

6- 1530-1554 tahrir dönemleri arasında Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında halkı göç etmeye zorlayacak mücadele yaşanmıştır. Osmanlı'nın stratejik anlamda çok önem verdiği anlaşılan Gönnye/Koniya nahiyesi hariç olmak üzere bütün nahiyelerde yaşanan nüfus kaybı, yaşandığı düşünülen bu göçe delil teşkil etmektedir.⁴⁹⁰

1564 tahririnde kaydedilmiş olan nüfus verileri, 1530-1554 yılları arasında İskele ve Bağobit nahiyesinden göç ettikleri düşünülen ahalinin büyük kısmının geriye

⁴⁹⁰ Bkz. Tablo-14, Tablo-16, Tablo-43.

dönmeyerek, Arhavi/Laz ve Gönve/Koniya nahiyelerine yerleştiklerini düşündürmektedir. Arhavi/Laz nahiyesinden 1530-1554 yılları arasında göç eden nüfustan fazlası geri gelmiştir. Aynı dönemde Gönve/Koniya nahiyesi, nüfus artışına göre göç almış gözükmektedir.⁴⁹¹ Osmanlı Devleti'nin Arhavi kazası ve bağlı nahiyelerinde İslamlaşmanın veya ihtidâ hareketlerinin 1554 ile 1583 yılları arasında bölge insanların birbirlerinden etkilenmesi sonucu hız kazandığı, devletin bu hususta müdahil olmadığı görülmektedir.

1564-1583 yılları arasında Arhavi kazasına bağlı İskele ve Bağobit nahiyelerinde ihtidâ hareketlerinin yaşanmadığı, Gönve/Koniya ve Arhavi/Laz nahiyesinde ise ihtidâ hareketlerinin yaşanmış olduğu Müslim ve gayrimüslim nüfus oranlarında meydana gelen değişimden anlaşılmaktadır.⁴⁹² Günümüz Fındıklı kazasında daha yoğun olmak üzere Arhavi ve Hopa kazalarında ihtidâ hareketleri yaşanmıştır. Bu ihtidâ hareketleri neticesinde Arhavi kazasının batısında (Fındıklı-Vitze/Viçe kazası) değişen dini nüfus yapısının yaratmış olduğu baskı ile bir ayrışma yaşandığı ve Arhavi kazasının doğu kısımlarına doğru bir göç yaşanmış olduğu düşünülmektedir, Arhavi nahiyesi köylerinin neredeyse tamamında meydana gelen Müslim ve gayrimüslim nüfus oranlarındaki değişiklikler bu göçü doğrular niteliktedir. 1583 tahriri, ihtidâ hareketlerinin sebep olduğu bu göçün yanında, 1578 yılında alevlenen Osmanlı-Safevi mücadelesinin Gönve/Koniya, İskele ve Bağobit nahiyelerinden bir kısım ahalinin de Arhavi/Laz nahiyesine doğru göç ettiklerine işaret etmektedir.

7- Arhavi kazasında 1515 senesinde 15.112 kişiden oluşan olan nüfus 68 yıllık zaman dilimi içerisinde % 4.73'lük bir artış göstererek 15.827 kişiye yükselmiştir. XVI. yüzyıl içerisinde Anadolu sahasındaki sancaklar genelinde yüksek olduğu söylenen nüfus artışının Arhavi kazasında söz konusu olmadığı görülmektedir. Yüzyılın devamında yaşanan Celali olaylarının ise, Arhavi kazasında söz konusu olan nüfus yoğunluğu veya işsizlikten ziyade, bölgede oluşan otorite boşluğundan kaynaklanarak yaşanmış olaylar olduğu görülmektedir.⁴⁹³

1486, 1515, 1530, 1554, 1564 ve 1583 tahrirleri ve arşiv belgeleri üzerinde nüfus ve yerleşme üzerine yapılan inceleme neticesinde elde edilen bulguların, 1486-1583 yılları

⁴⁹¹ Bkz. Tablo-14, Tablo-15, Tablo-16.

⁴⁹² Bkz. Tablo-14, Tablo-16.

⁴⁹³ Oktay Özel, Osmanlı Demografi Tarihi ve Osmanlı Arşivleri", *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar)*, 2006. s.57.

arasında Arhavi kazasını etkileyen tarihsel olayları ortaya çıkarmak ve nüfus değerlendirmelerini tam olarak yapabilmek için yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, 1486-1583 dönemi nüfus verilerindeki eksiklikleri tamamlayabilecek Mevacib,⁴⁹⁴ Ruznamçe ve Piyade defterleri⁴⁹⁵ gibi defterlerin tespit edilmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Tespit edilecek bilgiler ile tespit edilmiş olan bilgilerin buluşması, ileride Arhavi kazası hakkında çok daha geniş kapsamlı saptamalar yapabilmeyi mümkün kılacaktır.

⁴⁹⁴ Erhan Afyoncu, “Mevacib”, *DİA*, C.29, İstanbul, 2004, ss.418-420.

⁴⁹⁵ Afyoncu, *a.g.e.*, 2014, ss.29-34.

KAYNAKÇA

A. Yayınlanmamış Kaynaklar

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), İstanbul

Tahrir Defterleri (TD.d)

TD.d; 288, 442, 53, 1031, 613.

Maliye'den Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d)

MAD.d. 828, 52.

Bâb-ı Asafî

Mühimme Defterleri (DVNSMHM.d)

Nr. XIV, XVII, XIX, XXXII, XXXV, XLVII, XLVIII, LXXI, LXXIII, LXXIV, LXXVIII,

İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE)

Dahiliye; İE.DH. 6/609, 7/704, 79/829.

Kamil Kepeci (Mevkufat Kalemi) Defterleri (KK.d)

KK.d. 2555

Nüfus Defterleri (NFS)

NFS.d. 1165, 1166, 1170.

2. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tahrir Defterleri (TD.d)

TD.d; 122, 327

B. Yayınlanmış Kaynaklar

AKGÜNDÜZ, Ahmed. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 1.Kitap*, Fey Vakfı, İstanbul, 1990.

BARKAN, Ömer Lütfi-MERİÇLİ, Enver. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon-İndeks>, C. I-II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rum Defteri, 937/1530, II, Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-Hisâr-i Şarki, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburd, Malatya, Gerger-

Kahta ve Divriği-Larende Livaları, -Dizin ve Tıpkı Basım-, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap*, (Hazırlayanlar, Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.

İNALCIK, Halil v.d. *1445 Tarihli Paşa Livası İcmal Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

İNALCIK, Halil. *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

İNALCIK, Halil. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

C. Diğer Araştırma ve İncelemeler

ACUN, Fatma. *Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2006.

AFYONCU, Erhan. “Mevacib”, *DİA*, C.XXIX, İstanbul, 2004. ss.418-420.

AFYONCU, Erhan. “Zeamet”, *DİA*, C.XLIV, İstanbul, 2013. ss.162-164.

AFYONCU, Erhan. *Defterhane-i Amire (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014.

AKDAĞ, Mustafa. *Celali İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.

AKDAĞ, Mustafa. “Celali İsyancılarından Büyük Kaçgunluk (1603-1606)“, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.II, s.2-3, Ankara, 1964. ss:1-51.

AKDAĞ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

AKSU, Levent. “Dünya’da ve Türkiye’de Nüfus Analizleri”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.25, Ankara, 1998. ss.219-311.

ALBAYRAK, Haşim. *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babiali Kitaplığı, 2. Baskı, İstanbul, 2003.

ARI, Yılmaz. “Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye Son 100 Yılda Dünya’da ve Türkiye’de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımları”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S:37, Erzurum, 2017. ss:1-34.

ARRİANUS, *Arrianus’un Karadeniz Seyahati*, (Trc, Murat Arslan), Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.

ARTVİNLİ, Taner. *Artvin Yer Adları Sözlüğü*, Chiviyazıları Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2013.

ATALAY, İbrahim. *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Meta Basım, 8. Basım, İzmir, 2011.

AYDIN, Dündar. *Erzurum Beylerbeyliği Ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri, (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, Ankara, 1998.

BABUŞ, Fikret. *Osmanlı’dan Günümüze Göç ve İskân*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

- BARKAN, Ömer Lütfi. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik defterleri", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.II, İstanbul, 1940. ss.20-59, 214-248.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-1, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara, 1942. ss.279-386.
- BARKAN, Ömer Lütfi. XV ve XVI. ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-Kanunlar, C.I, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XI, XIII, XV, İstanbul, 1950, 1952, 1954. s.524-569, s.56-78, 209-237.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "<Tarihi Demografi> Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C.X, İstanbul, 1953. ss.1-26.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Timar", *İslam Ansiklopedisi*, C.XII/1, Milli Eğitim Basımevi, 1979. ss.286-333.
- BARKAN, Ömer Lütfi. *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, Gözlem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1980.
- BAYKARA, Tuncer. "Kaza", *DİA*, C.XXV, İstanbul, 2002. ss.119-120.
- BELDİCEANU, Nicoara. XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Timar (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Teori Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1985.
- BİLGE, Sadık Müfit. *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1459-1829* (Tarih-Toplum-Ekonomi), Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2015.
- BİLGİN, Mehmet. *Doğu Karadeniz*, Ötüken Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul, 2010.
- BOSTAN, M. Hanefi. XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Türk Tarih Kurumu, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1*, (Trc. M. Ali Kılıçbay), Eren Yayınları, İstanbul, 1989.
- BROSSET, Marie Felicite. *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- BUCAKLİŞİ, İsmail Avcı; Aleksiva, İrfan. *Svacoxo- Laz Yer Adları Sözlüğü*, Kolkhis Laz Kültür Derneği Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- CİN, Halil. *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Çağ Üniversitesi Yayınları, Mersin, 2005.
- ÇAĞATAY, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.V, S.5, Ankara, 1947. ss.483-511.
- DEMİR, Alpaslan. "15-16. Yüzyıl Göçlerinin Osmanlı İskân Yapısına Etkisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.58, Ankara, 2015. ss.563-581.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.
- ELİBÜYÜK, Mesut. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, C.II, S.2, Ankara, 1990. ss.11-32.

- EMECEN, Feridun. “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri-Bildiriler*, İstanbul, 1991. ss.143-156.
- ERDOĞAN, Emine. “Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler.”, 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara, 2007. ss.341-352.
- ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine. “Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi”, *OTAM*, S. 19, 2008. ss.175-187.
- ERDOĞAN ÖZÜNLÜ, Emine. “Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: ‘Terakki’ Tevcihi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 3, Issue: 11, 2010. ss.238-244.
- ERGİN, Osman. *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat Ve İctimiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1936.
- FALLMERAYER, Jakob Philipp. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Ter; Ahmet Cevat Eren), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- FAROQHİ, Suraiya. “Anadolu’nun İskânı İle Terkedilmiş Köyler Sorunu”, *Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşım ve Yöntemler*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1976. ss.289-302.
- FAROQHİ, Suraiya. *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, (Çev, Emine Sonnur Özcan), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006.
- GOLOĞLU, Mahmut. *Trabzon Tarihi*, Serander Yayınları, Trabzon, 2013.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip. ”16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi, “*Belleten*, XXVI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1962. ss.293-337.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman. *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman. “The Ottoman Tahrir Defters As a Sources for Historical Geography, *Belleten*, S.265, Ankara, 2008. ss.911-941.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, C.XLII, İstanbul, 2012. ss.475-479.
- GÜNEŞ, Mehmet. “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.8, İstanbul, S.15, 2014. ss.221-240.
- GÜNGÖRDÜ, Ersin. *Türkiye’nin Coğrafyası-Türkiye Fiziki ve Coğrafi Bölgeler*, Gazi Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2010.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit. *Fındıklı Seyahatnamesi-Fındıklı’dan Viçe’ye Yolculuk*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- HİÇYILMAZ, Murat Ümit. *Çayeli’nden Oyani, 1835 Arhavi-Hopa-Fındıklı Nüfus Kayıtları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

- IŞIK, Adem. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- İNALCIK, Halil. "Raiyyet Rûsûmu, *Belleten*, C.XXIII, Ankara, 1959. ss.575-608.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1*, (Trc, Halil Berktaş), Eren Yayınları, İstanbul, 2000.
- İNALCIK, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev, Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- İNALCIK, Halil. "Timar", *DİA*, C. XLI, İstanbul, 2012. ss.168-173.
- KARPAT, Kemal. H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- KARPAT, Kemal. H. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- KILIÇ, Orhan. 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı. Eyalet ve sancak tevcihatı, Elazığ, 1997.
- KILIÇ, Osman. "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", E. Dergi: *Ankara Üniversitesi Tarih Yayınları Dergisi*, S.31, Ankara, 2014. ss.87-127.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin. "I.Selim Çağında Hopa İle Arhavi Köyleri", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C.X, S.201, İstanbul, 1966. ss.4038-4040.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin. *Yukarı-Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin. *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993.
- KIZILKAYA, Oktay ve KALAYCI, İsa. "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.IX, S.18, Hatay, 2012. ss:361-378 .
- KOÇ, Yunus. *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- KURT, Yılmaz. 'Sis Sancağı (Kozan-Feke) "Mufasssal Tahrir Defteri, Tanıtımı ve Değerlendirilmesi II Ekonomik Yapı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.2, Ankara, 1991. s.151-199.
- KURT, Yılmaz. "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.16, İstanbul, 1996. ss.45-59.
- LOWRY, Heath.W. *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, Trc, Demet ve Heath Lowry, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 2005.
- MİLLER, William. *Son Trabzon İmparatorluğu (1204-1461)*, (Çev, Nurettin Süleymangil), Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması," *DİA*, C.III, İstanbul, 1991. ss.110-116.
- ORTAYLI, İlber. "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, C.XXIV, İstanbul, 2001. ss.69-73.

- ÖZ, Mehmet. “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, s.22, Ankara, 1991.
- ÖZ, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- ÖZ, Mehmet. “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, (Ed.H. İnalcık-Ş. Pamuk), DİE Yayını, Ankara, 2000. ss.17-32.
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 2010. ss.425-429.
- ÖZEL, Oktay. “Osmanlı Demografi Tarihi ve Osmanlı Arşivleri”, *Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu (Tebliğler-Tartışmalar)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006. ss.52-63.
- ÖZEL, Oktay. “Osmanlı Anadolu’sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar), *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak’a Armağan*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006. ss.557-591.
- PAMUK, Bilgehan. “XV-XVI. Yüzyıllarda Trabzon Sancağı’nda Martoloslar”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.14, Ankara, 2003. ss.185-216.
- PAMUK, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- ŞAHİN, Cemalettin., DOĞANAY, Hayati., ÖZCAN, Nihat Ali. *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ŞAHİN, Cemalettin. *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara, 2011.
- ŞAHİN, İlhan. “Nahiye”, *DİA*, C.XXXII, İstanbul, 2006. ss.306-308.
- ŞİROKORAD, A.B. *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları*, (Trc.Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi, C.II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964.
- UNAN, Fahri. *İdeal Cemiyet İdeal Devlet İdeal Hükümdar, -Kınalı-zâde Ali’nin Medine-i Fazılası-*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2004.
- ÜNSAL, Veli. “Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.VIII, S.2, Erzurum, 2006. ss:128-144.
- VANİLİŞİ, Muhammed; TANDİLİVA, Ali. *Lazlar’ın Tarihi*, (Çev, Hayri Hayrioğlu), Ant Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.
- VASIC, Milan. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Martoloslar”, (Çev. Kemal Beydilli), *İÜEFTD*, S.31, İstanbul, 1978. ss.47-64.
- YEDİYILDIZ, Bahaettin. *Ordu Kazası Sosyal Tarihi 1455-1613*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1985.
- YEDİYILDIZ, Bahaettin. “Vakıf”, *DİA*, C.XLII, İstanbul, 2012. ss.479-486.
- YÜKSEL, Ayhan. *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2013.

D. Yayımlanmamış Araştırmalar

KAYA, Murad. “1170 No’lu Gönye, Batum Sahil Köyleri Nüfus Defterinin Değerlendirmesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2013.

E. Diğer Kaynaklar

Harita Genel Müdürlüğü, 1/200.000 Ölçekli Artvin Paftası, 1950.

Harita Genel Müdürlüğü, 1/200.000 Ölçekli Rize Paftası, 1950.

Köylerimiz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1968.

Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1946.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler-1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.

EKLER

EK-1: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Fiziki Haritası

EK-2: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Siyasi Haritası

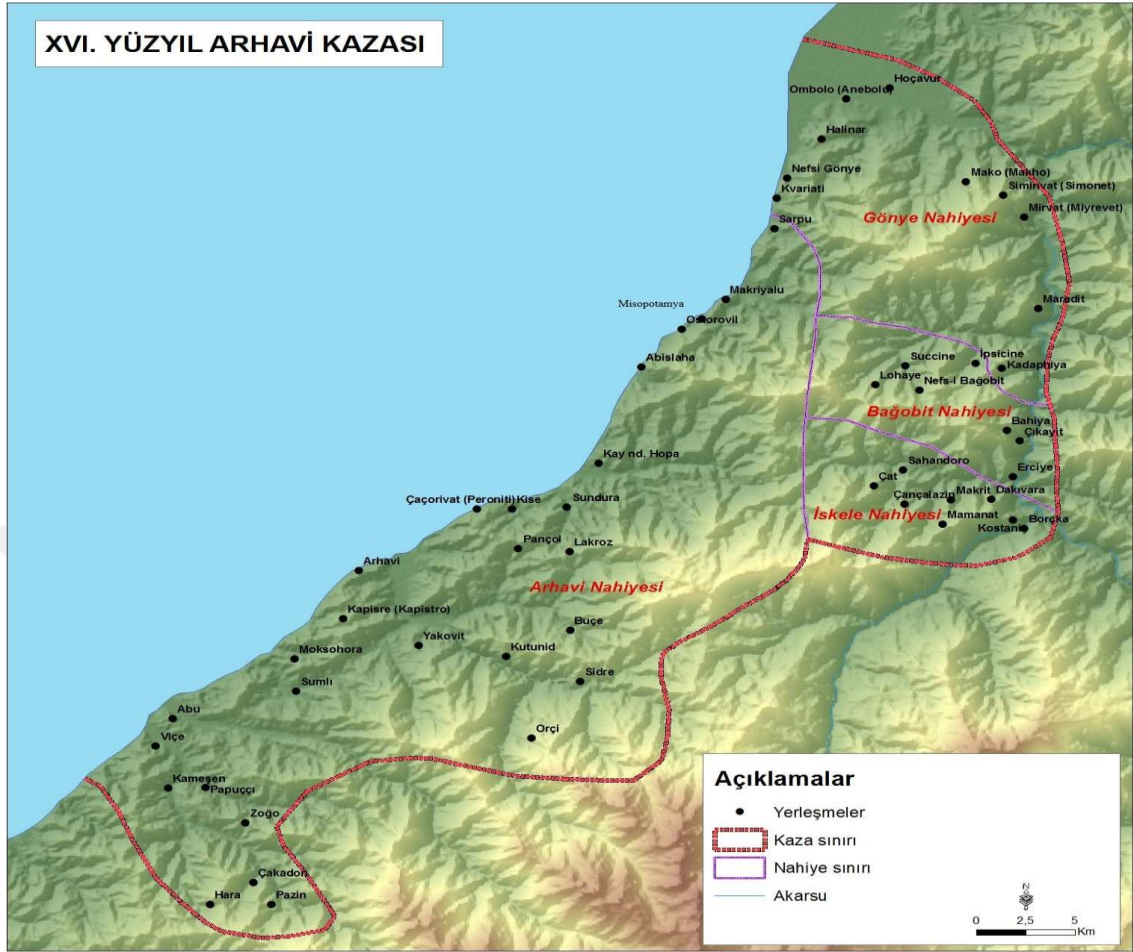
EK-3: Etik Kurul İzni Muafiyet Formu

EK-4: Orjinallik Raporu

EK-5: Özgeçmiş

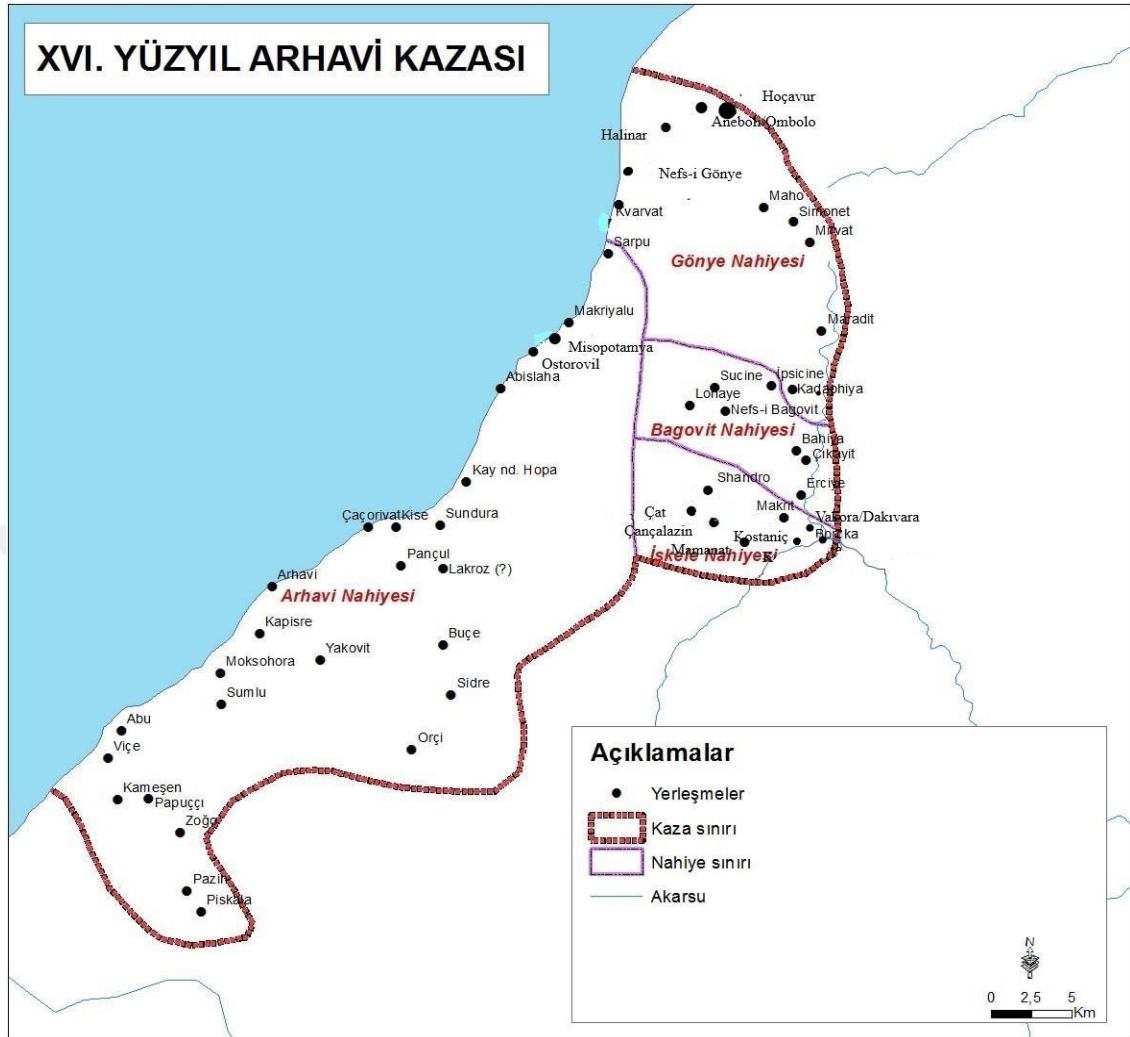

EK-1: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Fiziki Haritası⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ Harita Araş. Gör. İlker Yiğit tarafından hazırlanmıştır.

EK-2: XVI. Yüzyıl Arhavi Kazası Siyasi Haritası⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Harita Araş. Gör. İlker Yiğit tarafından hazırlanmıştır.

EK-3: Etik Kurul İzni Muafiyet Formu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA 30/04/2018
Tez Başlığı: Arhavi Kazası'nda İskân ve Nüfus 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 30.04.2018 Adı Soyadı: Kenan Aydın Öğrenci No: N14131082 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tezli Yüksek Lisans Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>   Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

EK-4: Orjinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

20/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: Arhavi Kazası'nda İskân ve Nüfus (1486-1583)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin, 20/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☐ Kabul, onay ve bildirim sayfaları dahil/hariç
- 2- ☐ Kaynakça dahil/hariç
- 3- ☒ Alıntılar dahil/hariç
- 4- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil/hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20.06.2018

Adı Soyadı: Kenan Aydın

Öğrenci No: N14131082

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç.Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

EK-5: Özgeçmiş**ÖZGEÇMİŞ****KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı : Kenan AYDIN
Doğum Yeri ve Tarihi : Almus, 07.09.1960

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, 2014
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İLETİŞİM

E-Posta Adresi : kenan.aydin@hacettepe.edu.tr

Tarih : 05.06.2018